

Nummer 1 2024 • Årgång 61

SOCIOLOGISK FORSKNING

Tidskrift för Sveriges Sociologförbund
Journal of the Swedish Sociological Association

Sociologisk Forskning

Sociologisk Forskning har givits ut sedan 1964 och är en facktidskrift som publicerar vetenskapliga arbeten inom sociologins fält. Tidskriften riktar sig mot sociologer och andra grupper inom och utom akademien som intresserar sig för den empiriska, teoretiska och metodologiska utvecklingen inom sociologin och samhällsvetenskaperna. Tidskriften har ett särskilt fokus på svenska och nordiska samhällsförhållanden. I Sociologisk Forskning presenteras kontinuerligt resultat från pågående forskningsprojekt, recensioner av svensk och internationell sociologisk och samhällsvetenskaplig litteratur, debattinlägg samt andra bidrag av relevans för svensk sociologisk forskning. Tidskriften ges ut av Sveriges Sociologförbund med stöd av Vetenskapsrådet och kommer ut med 4 nummer om året.

Sociologisk Forskning publiceras med omedelbar öppen tillgång (open access) under Creative Commons-licensen CC BY-NC-ND 4.0. Tidskriften indexerats löpande i Web of Science, Scopus, DOAJ, Artikelsök, Social Science Premium Collection (inklusive Sociological Abstracts) och SocINDEX. Alla texter i Sociologisk Forskning från 1993 och framåt finns öppet tillgängliga på tidskriftens hemsida. Tidskriften finns också tillgänglig via textdatabasen JSTOR (inom paketet Arts & Sciences X).

Redaktörer & ansvarig utgivare

Redaktörer: Marcus Persson och Christian Ståhl

Ansvarig utgivare: Åsa Wettergren

Grafisk produktion: RPform, Köping

Tryck: Reklamtryckeriet, Köping

Prenumerationshantering: Nätverkstan, Göteborg

ISSN 0038-0342 (tryckt version)

e-ISSN 2002-066X (elektronisk version).

© Sveriges Sociologförbund och författarna

Adress

Sociologisk Forskning, Christian Ståhl

Linköpings universitet

Institutionen för beteendevetenskap och lärande

Avdelningen för pedagogik och sociologi

581 83 Linköping

sociologiskforskning@sverigessociologforbund.se

Webbadresser

Tidskriftens hemsida: www.sociologiskforskning.se

Facebook: www.facebook.com/SociologiskForskning/

Instagram: www.instagram.com/sociologiskforskning/

Twitter: twitter.com/SociologiskF

Redaktion

Marcus Persson, Christian Ståhl,

Maria Brandén, Jelmer Brüggemann,

Daniel Persson Thunqvist, Ida Seing,

Mattias Hellgren, Lisa Ferm,

Tina Lidström, Selcan Mutgan,

Laura Fürsich, Erik Rosenqvist,

Karin Edberg, Kajsa-Stina Benulic,

och Johanna Annerbäck

Redaktionsråd

Ylva Brännström Almqvist, Stockholms universitet

Patrik Aspers, University of St. Gallen, Schweiz

Alireza Behtoui, Södertörns högskola

Hannah Bradby, Uppsala universitet

Christofer Edling, Lunds universitet

Katrine Fangen, Universitetet i Oslo

Peter Hedström, Linköpings universitet

Mikael Hjerm, Umeå universitet

Tora Holmberg, Uppsala universitet

Kerstin Jacobsson, Göteborgs universitet

Bengt Larsson, Linnéuniversitetet

Christine Roman, Örebro universitet

Stefan Svallfors, Institutet för framtidsstudier

Östen Wahlbeck, Helsingfors universitet

Malin Åkerström, Lunds universitet

Sveriges Sociologförbund

Sveriges Sociologförbund är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för socio-loger med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat nordiska sociologförbundets tidskrift *Acta Sociologica*, som utkommer fyra gånger per år, samt kan teckna en prenumeration på Sociologisk Forskning i tryckt form till reducerat pris.

Vill du bli medlem? Se Sociolog-förbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se för information.

Sociologförbundets styrelse

Ordförande: Åsa Wettergren, Göteborgs universitet

Vice ordförande: Rikard Danell, Umeå universitet

Sekreterare: Josef Ginnerskov, Uppsala universitet

Kassör: Jonas Bååth, Sveriges Lantbruksuniversitet

Ordinarie ledamöter: Miia Bask, Uppsala universitet; Andreas Henriksson, Karlstads universitet;

Hernan Mondani, Umeå universitet; Magnus Persson, Linnéuniversitetet; Ylva Wallinder, Göteborgs universitet

Suppleanter: Lisa Flower, Lunds universitet; Lovisa Backman, Stockholms universitet

Innehåll

Sociologiska samtal behövs!	3
<i>Christian Ståhl och Marcus Persson</i>	
Samverkan, hållbarhet och demokrati – Konstruktioner och förståelser av samhällsansvar i svenska lärosätens visions- och strategidokument	7
<i>Ludvig Sunnemark & Fredrik Sunnemark</i>	
Johan Asplunds sociologi – Formen i fokus	41
<i>Martin Holgersson</i>	
Solidarity in social policy – the extent of drain risk: A study focusing on the two dominant political blocs in Sweden	65
<i>Jörgen Lundälv & Anita Kihlström</i>	
Prevalence of Work-Related Anxiety during the COVID-19 Pandemic – A Cross-Sectional Study	91
<i>Anna Lindqvist & Roland Paulsen</i>	
Debatt: Eliterna och företagsekonomiseringen av Sverige	111
Recensioner.	115

Mikael Holmqvist.
Kungen: Sveriges ledare
Natur & kultur, 2023
Recension av *Jon Sunnerfjell*.

Fredrik Albritton Jonsson och Carl Wennerlind.
Scarcity. A history from the origins of capitalism to the climate crisis
Harvard University Press, 2023
Recension av *Jonas Bååth*.

Jean-François Côté.
Jeffrey Alexander and Cultural Sociology
Polity Press, 2023
Recension av *Henrik Enroth*.

Torgny T. Segerstedts pris för 2022 och 2023	127
Pris för bästa avhandling för 2022 och 2023	129
Sociologförbundet har ordet: Kollegor!	131

Sociologiska samtal behövs!

NÄR DETTA SKRIVS har Sociologidagarna i Göteborg nyligen avslutats – en lyckad tillställning som samlade sociologer från alla delar av landet för att presentera och diskutera forskning. Temat för konferensen var ”övergång och undergång”, en anspelning på dels det samtida tillståndet av sammankopplade kriser runt om i världen, till exempel klimatförändringar, krig, ökade socioekonomiska klyftor och en generell tillbakagång för demokrati och mänskliga rättigheter, dels omvälvande förändringsprocesser kring digitalisering, arbetsmarknad, politik och olika möjligheter till konstruktiv samhällsförändring för att avstyra krisernas värsta effekter. Hoten är som bekant många och lösningarna inte alltid lätta att formulera.

Eller annorlunda uttryckt: Det är mycket enkelt att presentera olika förslag på lösningar i det ständigt ökande utbudet av massmedier och sociala medier, men desto svårare att särskilja de konstruktiva och de destruktiva lösningarna på samhällsproblem. Desinformation i olika informationskanaler överflödar och räknas i dag som ett reellt samhällsproblem. Hatretorik, AI-genererade bilder, fejkade nyheter och undergångsbudskap parade med löften om ett annat liv och en annan samhällsordning sprids av okända avsändare med tvivelaktiga motiv. Löftena om lösning kan mycket väl vara del av problemen. I sociala medier kokas konstruktiva och demokratiska förslag till lösningar i samma kittel som destruktiva och antidemokratiska budskap. Resultatet blir en gryta där åsikter sammanblandas med sakargument, vetenskap med fiktion och känslor med sanning.

Vad kan sociologin bidra med, kan man fråga sig. Det var det också många som gjorde under Sociologidagarna. Ett exempel var en session baserad på *Sociologisk Forsknings* förra nummer, som var ett temanummer om klimatkrisen, där sociologins möjliga bidrag stod i fokus tillsammans med just sociologiska studier av klimatförändringarnas sociala och ekonomiska konsekvenser. En annan reflektion kom från Sociologförbundets avgående ordförande, Åsa Lundqvist, vars tal under årsmötet publiceras i detta nummer. I talet beskriver hon hur sociologin förvisso har mycket att bidra med i en samtida debatt om problem och tänkbara lösningar, men att ämnet också är hotat. Det handlar om finansieringen och det tävlingsinriktade meriterings-systemet, och därmed ämnets förutsättningar för att generera den forskning som krävs för att verkligen kunna bidra. Men det handlar också om direkta hot i form av politiska påtryckningar och trakasserier från olika grupper.

Finns det inte en risk för att även sociologins förslag på konstruktiva lösningar kokas ihop och sammanblandas med allehanda godtyckliga åsikter? Jovisst är det så. Men mitt i det desinformativa samhällsklimatet anar (kanske önsketänker) vi ändå att

sociologer är exceptionellt bra på att förhålla sig kritiskt – såväl till egna analyser som till andras – och att förmedla kritiska analyser och budskap. Det är ovanligt att sociologiska analyser paketeras som färdiga lösningar. I massmediernas värld av *oneliners* och *quick fixes* framstår sociologer tvärtom som särdeles dåliga på att presentera enkla och attraktiva lösningar. Under en av Sociologidagarnas sista presentationer återberättades ett skämt signerat Anthony Giddens: "What do you get when you cross a sociologist with a member of the Mafia? An offer you can't understand."

Men kanske är det ändå detta eviga kritiska reflekterande som gör att ämnet kan bidra med avgörande kunskap om hur samhället är möjligt och hur vi får det att hålla ihop. Kanske är det sociologins kritiska granskning av samhällstillståndets orsaker och karaktär – inte som lösningar utan snarare som problem – som gör att vi kan bidra till samhällets fortsatta utveckling.

I detta nummer presenteras fyra forskningsartiklar, en debattartikel och tre recensioner.

Med utgångspunkt i samtida debatter om akademisk kapitalism och lärosätens anpassning till det omgivande samhället behandlar Ludvig och Fredrik Sunnemark i artikeln "Samverkan, hållbarhet och demokrati. Konstruktioner och förståelser av samhällsansvar i svenska lärosätens visions- och strategidokument" svenska lärosätens visions- och strategidokument. Här analyseras hur och i vilken utsträckning marknads- och samhällsanpassning av lärosätenas verksamheter förespråkas i dokumenten. I samtliga dokument återfinns ett externaliseringsimperativ, där lärosätena drar upp linjer för en anpassning till externa aktörers krav och intressen. Främst är det nyttoi-dealet som förespråkas. Denna anpassningsprocess tar form bland annat mot bakgrund av övergripande "samhällsutmaningar" som förstås utifrån en hållbarhetsdiskurs. Sett till lärosätenas potentiella funktion som motvikt till samhällssystemets destruktiva tendenser menar författarna att lärosätenas visions- och strategidokument är oroväckande: här ses den autonoma och kritiska rollen som direkt problematisk, som något som måste motarbetas genom ytterligare fokus på nytta och samverkan.

I artikeln "Johan Asplunds sociologi. Formen i fokus" av Martin Holgersson riktas blicken mot det sociologiska hantverket, med särskilt fokus på sociologins kanske främste stilist: Johan Asplund. Författaren diskuterar hur formen på en text förhåller sig till innehållet, och med Asplund som utgångspunkt diskuterar han hur vi genom att ta oss vissa formmässiga friheter kan åstadkomma andra typer av analyser än vad som blir möjligt med de traditionella formerna för akademisk prosa. Forskaren kan rentav bli en konstnär, en ståndpunkt som går emot den rationella synen på hur vetenskaplig text ska se ut, tas fram och granskas. Särskilt diskuteras essäformen, en "halvtillåten" akademisk form som i dagens publiceringsklimat för en undanskymd tillvaro. Samtidigt har essän en större kreativ rymd som tillåter att idéer föds och prövas, vilket kanske också är en anledning till att många av sociologins klassiker är skrivna just i en sådan fri form och att många fortfarande uppskattar den sortens texter.

I numrets tredje artikel, "Solidarity in social policy – the extent of drain risk. A study focusing on the two dominant political blocs in Sweden", undersöker Jörgen Lundälv och Anita Kihlström utvecklingen av begreppet solidaritet i den politiska

debatten genom att granska dess förekomst i nyhetsmedier med olika politisk färg. De utgår från hur solidaritet tolkas i de olika politiska partiernas program, med en mer inkluderande tolkning i det socialdemokratiska blocket och en mer exkluderande i det konservativa. Över tid, konstaterar författarna, tycks begreppet ha använts mer i konservativa medier än i de socialdemokratiska, oavsett rådande politisk majoritet. Detta kan tolkas så att solidaritetsbegreppet riskerar att dräneras på sin potential som verktyg för en mer inkluderande politik.

I numrets fjärde artikel "Prevalence of work-related anxiety during the COVID-19 pandemic" redovisar Anna Lindqvist och Roland Paulsen förändringarna i ångestnivåer inom den svenska arbetskraften under covid-19-pandemin. Data insamlades i tre omgångar mellan 2016 och 2020. Arbetsrelaterad ångest utvärderades genom två mått: General Work Anxiety (WA) och Arbetsprestationsångest (WPA). Totalt sett konstaterades en nedgång i både genomsnittlig WA och genomsnittlig WPA under femårsperioden. Men denna trend gällde inte enhetligt för alla sociala grupper. Framför allt identifierades signifikanta skillnader vid jämförelser mellan kvinnor och män, mellan olika åldersgrupper samt mellan olika anställningsvillkor. Utifrån resultaten menar författarna att varierande arbetsförhållanden har påverkat yrkesgruppers psykiska välbefinnande på olika sätt; det kan till och med hända att covid-19-pandemin har ökat klyftan mellan "bra" och "dåliga" jobb.

Mikael Holmqvist bidrar i detta nummer med en debattartikel, "Eliterna och företagsekonomiseringen av Sverige", där han argumenterar för att sociologin har mycket att vinna på en ökad fokusering av samhällets makteliter med tanke på samhällets ökade "företagsekonomisering". Med denna utveckling har maktfrågor i samhället i hög grad förflyttats från den traditionella politiken till de finansiella eliterna, och samhällsvetenskapen bör följa denna utveckling med kritisk forskning.

Numret innehåller också tre recensioner av nya böcker. En av dem, skriven av Jon Sunnerfjäll, anknuter till Mikael Holmqvists debattartikel genom att recensera hans bok *Kungen: Sveriges ledare*. I recensionen presenteras denna mastiga forskningsmonografi och hur den effektivt beskriver det privata näringslivets konsekvrering av kungen som en samhällelig maktfaktor. Övriga recensioner är Jonas Bååths läsning av Fredrik Albritton Jonssons och Carl Wennerlinds bok *Scarcity. A history from the origins of capitalism to the climate crisis* och Henrik Enroths läsning av Jean-François Côtés bok *Jeffrey Alexander and Cultural Sociology*.

Under Sociologidagarna utdelades Svenska Sociologförbundets pris för bästa avhandling och för bästa artikel i *Sociologisk forskning*. Vinnarna och motiveringarna publiceras i detta nummer.

Vi önskar trevlig läsning!

Marcus Persson och Christian Ståhl
Redaktörer för Sociologisk Forskning

Samverkan, hållbarhet och demokrati

Konstruktioner och förståelser av samhällsansvar i svenska lärosätens visions- och strategidokument

Collaboration, sustainability, and democracy. Constructions and understandings of social responsibility in Swedish universities' strategic planning documents.

Building from debates about academic capitalism and universities' adaptation to surrounding society, this article analyzes the vision and strategy documents of Swedish universities. Using Bacchi's *What's the problem represented to be* approach, we analyze how and to what extent such documents advocate for the adaptation of universities' activities to the demands of surrounding society and market economy, and the societal and institutional problems such adaptation processes are considered to counteract. In all documents we find an *externalization imperative*, where universities plan for an adjustment of activities to the demands and interests of external actors. Primarily, this applies to their advocacy of a *utility ideal*, promoting the instrumentalization of knowledge and its transformation into tools for external actors' goals and purposes. This adaptation process is partly articulated as responding to the allegedly problematic aspects of previous university ideals, understood as characterized by introspection and exclusion, partly as responding to overarching "societal challenges", understood through sustainability discourse. In the article, we discuss these problem representations critically, contextualizing them in relation to knowledge capitalism and the postmodernization of knowledge.

Keywords: Higher education, academic capitalism, collaborative research, university ideals, sustainability

UNDER DE SENASTE 30 åren har frågan om svenska lärosätens kopplingar till och nytta för det omgivande samhället präglat svensk högskolepolitik och akademisk diskussion om densamma. Huvudsakligen har frågan diskuterats inom ramen för en större diskussion om akademins roll i samtiden. Här finns många kritiska röster. Ahlbeck Öberg, Bennich-Björkman, Hermansson, m.fl. (2016) utgör ett typexempel på en kritik där invändningarna mot en alltmer resultatstyrd akademi står i centrum. Hasselberg (2012, 2019) förmedlar samma bild genom att tala om hur vetenskapen blivit kommodifierad och hur lärosätena blivit platser för det skenbart mätbara. Ofta kombineras denna kritik med en problematisering av hur forskningen alltmer görs till medel för politiska mål (Fridlund & Sundström 2000).

Unemar Öst (2009) visar hur hela denna förändringsprocess också varit *diskursiv*, där lärosätenas uppgift snävats in för att relateras till globaliseringens och den eu-

ropeiska integrationens krav. Till detta hör en diskussion av Bologna-processen, där exempelvis Liedman (2010) pekar på hur den gör lärosätena till platser för produktion av anställningsbara individer snarare än till platser för sanningssökande.

Det finns också en mer specifik diskussion om samverkansforskning. Avsaknad av fruktbara utvärderingsinstrument för samverkan är utgångspunkten för Bölling & Erikssons (2016) diskussion, och även om Benner och Sörlin (2015) visar hur svenska lärosäten historiskt haft en stark tradition av samverkan så oroas även de av utvärderingsproblemet. Även andra problem kring samverkan diskuteras. Ahlberg Öberg (2016) hävdar att fokuset på samverkan innebär ett hot mot bildningsideal och kunskapens egenvärde och att samverkansforskning är alltför oproblematiserat som företeelse.

Gemensamt för dessa diskussioner är en förståelse av svensk högskolepolitik som dominerad av ett *externt* fokus, där tyngdpunkten inte ligger på de verksamheter som äger rum innanför lärosätenas väggar utan snarare på att knyta lärosätens verksamheter till yttre aktörer och fält.

Detta externa fokus är också tydligt i styrning och lagstiftning. Sedan högskolereformen 1992 (SFS 1992:1434) har det stötvis införts nya formuleringar i högskolelagen som betonar att forskning och utbildning bör bidra till samhällsnytta samt fokusera på studenters anställningsbarhet (se exempelvis SFS 1996:1392; SFS 2009:45; SFS 2013:119; SFS 2021:317). I 2016 års forskningsproposition gjordes detta fokus än tydligare. Med titeln *Kunskap i samverkan* drev propositionen tesen att forskningens huvuduppgift är att vara i samhällets tjänst, att bidra till ökad nytta, konkurrenskraft och utveckling av lösningar på ”framtidens utmaningar” (Proposition 2016/17:50; jfr Widmalm 2013, 2016; Ahlbeck Öberg 2016).

Allt eftersom frågor om forskningens samhällsnytta och utbildningens produktion av anställningsbara medborgare blivit vägledande för svensk högskolepolitik har lärosäten kommit att utarbeta visioner och strategier som önskar säkerställa gångbara kontakter med det omgivande samhället. Detta väcker frågan om *hur* det politiska imperativ som lägger tonvikten på lärosätenas samhällsnytta omsätts i lokala policydokument – formulerade i anslutning till lokala institutionella kontexter och behov – samt vilka grundläggande antaganden om kunskap, nytta, demokrati och hållbar utveckling som emanerar från denna policydiskurs.

Syftet med denna artikel är att analysera svenska lärosätens visions- och strategidokument och därigenom undersöka rådande föreställningar om lärosätenas *samhällsansvar* och *samhällsroll*. Med detta avses föreställningar om hur lärosäten bör arbeta för att medverka till god samhällsutveckling och vad som utgör sådan samhällsutveckling. Förutom att belysa ett viktigt område inom samtida svensk högskolepolitik ämnar denna artikel knyta an till bredare diskussioner om universitets- och bildningsideal och dessas relation till olika demokrati- och kunskapsbegrepp (jfr Karlsohn 2016), samt till diskussioner om lärosätenas och kunskapens tilltagande nyliberalisering, instrumentalisering och postmodernisering i dagens globaliserade kapitalism (Lyotard 1984; Slaughter & Rhoades 2004; Hasselberg 2012; Widmalm 2013; Kauppinen 2015; Widmalm 2016; Hasselberg 2019). Vi belyser också den centrala roll som diskurser om *hållbarhet* fått för lärosätens verksamheter.

Detta görs genom en kritisk diskussion av visions- och strategidokumentens *problemkonstruktioner*. Utifrån Carol Bacchi (1999, 2009) menar vi att de ”problem” som uppträder i policydokument är sociala och politiska konstruktioner som reflekterar de implicita antaganden och intressen som ligger till grund för den institution som policyn görs gällande för. Genom att kritiskt analysera de ”problem” som policydokumenten konstruerar och de antaganden och intressen som ligger till grund för ”problemen” når vi fram till fördjupad kunskap om hur lärosäten framställer villkoren för sin verksamhet. I detta syfte utgår vi från följande forskningsfrågor, varav de tre första är bearbetade från Bacchis *What’s the problem represented to be?*-ansats (WPR) (1999, 2009), och den sista knyter dessa till studiens övergripande syfte:

1. Hur konstrueras de ”problem” som lärosätenas vision- och strategidokument svarar mot?
2. Vilka implicita antaganden ligger till grund för att dessa ska kunna konstrueras som just problem?
3. Vad utelämnas i dessa problemkonstruktioner? Vilka tystnader och glapp uppstår om man jämför dokumentens problemkonstruktioner med alternativa synsätt?
4. På vilka sätt ger dessa problemkonstruktioner upphov till olika föreställningar om lärosätenas samhällsansvar och samhällsroll?

För en vidare redogörelse för vårt syfte krävs en beskrivning av vårt material och vår analysmetod, vilket följer nedan.

Material och metod

Material och kodning

I Sverige finns cirka 50 universitet, högskolor och enskilda utbildningsanordnare som gemensamt betecknas som ”lärosäten”. I denna artikel fokuserar vi på dem som Universitetskanslersämbetet (2022) benämner universitet eller högskolor. Vi har med detta valt att utesluta konstnärliga högskolor samt de flesta enskilda utbildningsanordnare, då vi anser att dessa på grund av sitt ofta specialiserade fokus och låga studentantal är av mindre betydelse för förståelsen av övergripande tendenser inom svensk universitets- och högskoleverksamhet.

Från de valda lärosätenas hemsidor har vi samlat in visions- och strategidokument. Dessa antas som regel av lärosätets högsta ledning med tre till tio års mellanrum och beskriver lärosätets vision för verksamheten samt de strategier som planeras för att nå upp till visionen. De har ofta en framträdande plats på lärosätenas hemsidor och varierar i omfång mellan en och strax under hundra sidor.

Då artikelns syfte är att kritiskt diskutera hur dagens svenska lärosäten förstår och tillämpar begreppen samhällsroll och samhällsansvar, genomför vi en *synkron* snarare än *diakron* analys; vi analyserar inte utveckling över tid, utan ger en djupgående bild

av samtiden. Likväl anser vi att samtiden inte kan avgränsas till de senaste åren: en bredare tidsram krävs för att fånga in samtida förhållanden. I de fall lärosätet under de senaste två åren antagit ett nytt strategi- eller visionsdokument har vi därför valt att samla in såväl det senaste som det näst senaste dokumentet om båda varit tillgängliga.¹ För en förteckning över valda lärosäten och dokument, se Appendix 1.

Sammantaget innebar detta en korpus på 829 sidor, vilken kodades upprepade gånger utifrån forskningsfrågorna. Kodningen gjordes för hand, där vi noterade varje gång ett dokument beskrev en föreslagen åtgärd samt varje gång en problemsituation, såväl inom som utanför lärosätet, beskrevs. Dessa textstycken sammanfattades med en kod. Koderna sammanfattades i analytiska memon som sedan kompletterades under ytterligare kodningsrundor, för att slutligen sättas i samband med tidigare forskning och teori.

Policy och styrdokument

Styrdokument utgör ett illustrativt material inte bara därför att de är ett sätt att omsätta övergripande forsknings- och utbildningspolitiska diskurser i specifika institutionella miljöer, utan också därför att de ligger i skärningspunkten mellan externt och internt inriktade dokument. Primärt syftar de till att peka ut riktlinjer för lärosätets verksamhet, men de fyller också ett marknadsföringssyfte. De beskriver lärosätets särskilda profil i syfte att attrahera utomstående aktörer – studenter, forskare, anställda, samarbetspartners och finansiärer. På så sätt beskriver dokumenten dels en angiven riktning för lärosätets verksamhet, det vill säga en policy som syftar till att påverka lärosätets verksamhet, dels lärosätets produktion av profil i relation till rådande ideal om vad som utgör ett attraktivt lärosäte. Det är i denna skärningspunkt en analys av lärosätets konstruktioner av samhällsansvar och samhällsroll bäst genomförs.

En analys som fokuserar dessa aspekter motsvarar delvis den analys av samspelet mellan lokala, nationella och globala analysnivåer som Marginson och Rhoades (2002; jfr Kauppinen 2015) föreslår för studiet av samtida högre utbildningsdiskurser. Policydokumenten representerar lokala institutioners anpassning till och situering inom nationella och globala diskurser, nätverksstrukturer, konkurrensrelationer, lagar och regelverk, och belyser de komplexa samspelet mellan lokalt, nationellt och globalt i konstitutionen av normer och riktningar för högre utbildning och forskning. Analysen motsvarar också Bacchis (1999, 2009) diskussion av policydokuments dubbla natur: dels formulerar de riktlinjer för institutioners verksamheter, dels är de en del av produktionen av mer övergripande diskurser som påverkar makt- och kunskapskonstellationer ovanför de särskilda policydokumentens tillämpningsområden.

---

1 Datainsamlingen skedde under hösten 2021. ”De senaste två åren” syftar därför på perioden mellan 2019 och 2021.

Bacchis ”What’s the problem represented to be?”-ansats

Denna artikel utgår från Bacchis (1999, 2009) WPR-ansats för att analysera styrdokumentens del i en allmän produktion av diskurser om lärosätens samhällsansvar och samhällsroll (jfr Codd 1988). I detta syfte har WPR tidigare använts i studier av högre utbildning och forskning. Exempelvis visar Oliveira Ruggi och Duvvury (2023) hur jämställdhetsintegrering på irländska lärosäten utgår ifrån en snäv problemkonstruktion som fokuserar på ”the lack of ’women’ in senior positions”, vilket reducerar den feministiska rörelsens transformativa krav till statlig styrning. Även Woo (2022) använder WPR för att kritiskt undersöka Kinas universitetspolitik, där utvecklingsagendan drivs av ett snävt fokus på teknologiska och organisatoriska problemkonstruktioner.

Med sin ansats bryter Bacchi (1999, 2009) med den gängse föreställningen att policy svarar mot redan befintliga problem och att policyanalys därför bör utvärdera policyns effektivitet. I stället menar Bacchi att policy alltid inbegriper implicita och explicita antaganden som resulterar i att specifika samhällsfenomen *konstrueras* som problem av särskild art, problemkonstruktioner som i sin tur svarar mot de åtgärder som föreslås i policyn. Med detta görs policyanalys till en kritisk analys av hur policy konstruerar problem samt av de antaganden som sådana konstruktioner vilar på. Genom denna analysmetod når analysen bortom särskilda policys eventuella effektivitet. I stället möjliggörs kritisk kunskap om hur policy bidrar till att konstruera och reglera den sociala världen.

Genom att tillämpa WPR på svenska lärosätenas visions- och strategidokument analyserar vi hur de konstruerar sitt samhällsansvar och sin samhällsroll. Detta görs genom analys av de *problemkonstruktioner* som samhällsansvaret och samhällsrollen anses svara mot. Vad vill man uppnå med samhällsnyttig forskning, samverkan och anställningsbara studenter? Hur konstrueras de samtidsproblem som anses göra det nödvändigt för lärosäten att agera som utåtriktade samhällsaktörer? WPR möjliggör genom detta en kritisk analys av de implicita antaganden som ligger till grund för och reglerar övergripande högskolepolitiska diskurser.

För tillämpningen av WPR föreslår Bacchi (2009:xii) sex frågeställningar. Dessa är:

1. What’s the “problem” [...] represented to be in a specific policy?
2. What presuppositions or assumptions underlie this representation of the ”problem”?
3. How has this representation of the ”problem” come about?
4. What is left unproblematic in this problem representation? Where are the silences? Can the ”problem” be thought about differently?
5. What effects are produced by this representation of the ”problem”?
6. How/where has this representation of the ”problem” been produced, disseminated and defended? How could it be questioned, disrupted and replaced?

Som nämnts har vi formulerat våra forskningsfrågor utifrån ovanstående frågeställningar. Dock anser vi att ett mer snävt fokus på den textanalytiska nivån, och därmed ett fokus på Bacchis första, andra och fjärde frågor, möjliggör en bredare förståelse

av hur svenska lärosäten förstår begreppen samhällsansvar och samhällsroll. En mer genomgripande analysprocess, som tillämpade alla frågorna, hade möjliggjort en mer finmaskig bild, men hade krävt ytterligare textmaterial (mötesprotokoll, utkast, revideringar) samt intervjumaterial och hade således inte kunnat tillämpas på fler än ett fåtal lärosäten. Med ett fokus på frågeställning ett, två och fyra får vi en övergripande bild. Med textanalytisk skärpa kan vi därtill uppnå en god nivå av komplexitet utan en detaljerad analys av utomdiskursiva faktorer.

Vår konkreta textanalytiska metod, som vi använder för att besvara Bacchis frågeställningar, utgår från Laclau och Mouffes (2001) diskursteori. Varje policydokument utgör en *artikulation*, det vill säga en talakt som etablerar mening genom att konstruera ett system av skillnader mellan signifikanter. Den meningsstruktur som artikulationen utmynnar i benämner vi *diskurs*. Den textanalytiska ansatsen syftar till att fånga dels hur diskursiv mening konstrueras genom att skillnader och samband etableras mellan signifikanter, dels hur olika diskurser relaterar till varandra – hur de ifrågasätter och omöjliggör, bekräftar och förstärker, varandra, på ett bredare fält av *social antagonism*. När en särskild diskurs får möjlighet att införliva sin meningskonstruktion som etablerad ”sanning” på ett särskilt fält eller inom en särskild institution, kan denna diskurs förstås som *hegemonisk*.

Härnäst följer ett bakgrundsavsnitt som redogör för hur den akademiska kapitalismen vuxit fram som rådande universitetsideal och hur detta ideal kritiserats av förespråkare för ett konkurrerande humboldtskt ideal. Vi ser på dessa två diskurser som konkurrerande formationer som strider om den hegemoniska definitionsmakten över vad ett lärosäte är och bör vara.

Teori och kontextualisering

Akademisk kapitalism och svensk högskolepolitik

Det inledande resonemanget om den svenska högre utbildningens tilltagande externa fokus bör relateras till ett mer övergripande historiskt förlopp. Det handlar om etableringen av en global akademisk kapitalism och om hur svenska lärosäten anpassat sig och bidragit till en sådan (Hasselberg 2012; Widmalm 2013; Peterson 2017; Hasselberg 2019; Nordensvärd & Ketola 2019; Puaca 2020; Öhlander, Wolanik Boström & Pettersson 2020).

En central text på området är Sheila Slaughters och Gary Rhoades *Academic Capitalism and the New Economy* (2004; jfr Slaughter & Leslie 1999). Titeln *akademiska kapitalism* syftar på en process under vilken forskning och högre utbildning kommersialiseras och marknadsanpassas – genom att företag och intressenter ges makt att definiera forskningsprojekt, genom att producerad kunskap tänks resultera i användbara innovationer för kommersiella aktörer samt genom att forskningsresultat i högre grad uppfattas som varor.

Detta innebär att de gränser som tidigare funnits mellan marknad, stat, och lärosäte suddas ut till förmån för en mer komplex organisering av forskning och

utbildning inom ramen för kollaborativa miljöer: att lärosäten samarbetar med privata företag för att bedriva forskning, att de inrättar avdelningar med vinstdrivande syfte, att universitetspersonal agerar som konsulter inom den privata sektorn eller att inkomstgenererande aktiviteter överlag prioriteras framför traditionella akademiska sysselsättningar (Slaughter and Rhodes 2004:10–30; jfr Egidius 2010). Genomgående för denna utveckling är en *instrumentell* och *ekonomisk* syn på vetenskapens och utbildningens samhällsnytta.

Även om Slaughter och Rhoades analys belyser en global trend så utgår de i huvudsak från den amerikanska akademien, där tendenserna till kommersialisering och marknadsanpassning historiskt varit som mest välutvecklade. Det finns argument för att den akademiska kapitalismen inte gått lika långt i Sverige, där de flesta lärosätena är offentligt ägda, alternativt att den antagit en specifik form i mötet med den tidigare dominerande socialdemokratiska högskolepolitiken (Nordensvärd & Ketola 2019).

Detta betyder emellertid inte att svensk högre utbildning är opåverkad av den akademiska kapitalismen. Åtminstone sedan 1990-talet har svenska lärosäten strävat efter att integreras i en global akademisk miljö (Unemar Öst 2009; Egidius 2010; Hasselberg 2012; Kauppinen 2015; Hasselberg 2019; Öhlander, Wolanik Boström & Pettersson 2020), bland annat genom att anordna internationella forskningsarbeten, studentutbyten och utbildningsprogram, att anpassa sig till engelskan som akademiskt språk, att delta i en global akademisk arbetsmarknad och att gå in i en publikationsmiljö dominerad av den transnationella förlagsbranschen.

Som tidigare berörts har lagändringar och forskningspropositioner de senaste tretio åren också tenderat att betona forskningens och utbildningens nytta för externa aktörer. Högskolesystemets decentralisering (Egidius 2010:250–254), införandet av prestationsbaserad medelstilleddning (Peterson 2017:4–5), införandet av linjestyrning och *New Public Management* (NPM) i högskolesektorn (Rider, Sundberg & Ahlbeck Öberg 2014; Puaca 2020), införandet av terminsavgifter för utomeuropeiska studenter (Nordensvärd & Ketola 2019), samt en ökad betoning på samverkansmiljöer kan också ses som delar av denna utveckling (Widmalm 2013; Benner & Sörilin 2015; Ahlbeck Öberg 2016; Bölling & Eriksson 2016). Allt detta har medfört en gradvis anpassning till den globala akademiska kapitalismen på såväl det diskursiva som det ekonomiska planet.

Immateriell produktion och postmodernisering

Framväxten av den akademiska kapitalismen hänger samman med två större sammanflätade processer: kapitalismens ökade beroende av *immateriell produktion* och den tilltagande *postmoderniseringen av kunskapen*.

Den förra av dessa har tidigare beskrivits med en rad olika begrepp: det talas om kunskapsekonomi (Moulier-Boutang 2012), ny ekonomi (Sennett 2000; Slaughter & Rhoades 2004), informationsekonomi (Castells 2009) och biopolitisk produktion (Hardt & Negri 2003). Gemensamt för samtliga är att de beskriver hur det kapitalistiska produktions sättet sedan nyliberalismens implementering och informationsteknikens utbredning blivit alltmer inriktad på att producera tjänster och icke-fysiska varor. Även

om detta inte ersätter industriell produktion av fysiska varor, har det kommit att utgöra en integrerande del av en globaliserad och teknologiserad produktionsprocess som kräver alltmer avancerad kunskap, teknik och kommunikation för att reproduceras och vidareutvecklas. Därtill har den immateriella produktionens ökande dominans också inneburit att kunskapsproducerande och kommunikativa praktiker utanför det traditionella arbetslivet, inom exempelvis utbildning, kultur och sociala medier, blivit föremål för ökad varufiering.

Då lärosäten är samhällets primära kunskaps- och utbildningsinstitutioner utgör de en väsentlig del av denna nya ekonomi. Lärosätenas relativt självständiga roll har gradvis tonats ner till förmån för deras roll som leverantör av avancerad kunskap och arbetskraft till den kunskapsbaserade kapitalismen. Det är detta historiska skifte som begreppet akademisk kapitalism beskriver (Slaughter & Rhoades 2004:1).

I linje med Jean-Francois Lyotard (1984) menar vi att denna utveckling endast blir möjlig genom en förändring av kunskapsbegreppet: det är denna förändring som talet om *kunskapens postmodernisering* syftar på. Här menar Lyotard (1984) att kunskapen i det postmoderna tillståndet frikopplas från så kallade *metanarrativ* – stora berättelser och ideologiska system som förser enskilda kunskapsutsagor med legitimitet och sanningsinnehåll. I stället fungerar kunskaper som lösgjorda och fragmentariska utsagor som får ett värde endast genom att införlivas i lokala ”språkspel”. Kunskap kan därmed inte längre anses ”sann” i den mån den överensstämmer med föreställningar om vetenskaplig kumulation, historisk utveckling eller politisk förändring, utan kan bara anses mer eller mindre ”performativ” i den mån den tjänar ett syfte inom ett lokalt eller specifikt tillämpningsområde.

Detta är kopplat till vad Lyotard (1984:4–5) benämner kunskapens *exteriorisering*: den process under vilken kunskapen lösgörs från sin kontext och från sitt artikulerande subjekt för att kommodifieras och cirkulera inom marknadssystem. Lyotard menar att denna process enbart är möjlig i det tillstånd av kunskapsmässig fragmentering som karaktäriserar postmoderniteten, där kunskapen inte längre värderas utifrån dess möjlighet att bilda det vetande subjektet, utan utifrån dess förmåga att uppnå *resultat* inom ramarna för konkreta språkspel.

I analysen pekar vi på att svenska lärosäten åtminstone delvis utgår från en postmodern kunskapssyn i syfte att styra sin verksamhet i enlighet med akademisk-kapitalistiska normer. Lyotards begrepp är nödvändiga för att förstå denna situation. Genom vår contextualisering av denna kunskapssyn i förhållande till den globala kapitalismens utveckling, samt vår tillämpning av WPR-metodens maktkritik, anammar vi dock inte Lyotards delvis *optimistiska* syn på kunskapens postmodernisering. Om Lyotard i viss mån vill bejaka kunskapens fragmentarisering och se den som en möjlighet till frigörelse från modernitetens ok, anser vi att postmoderniteten både reproducerar gamla maktförhållanden och ger upphov till nya typer av ojämlikhet. Om vi vill förstå och kritisera dessa uppfattar vi det som nödvändigt att återvända till vissa kritiska metanarrativ och önskvärt att konstruera nya.

Alternativa visioner för lärosätenas roll: arvet från Humboldt

Sedan 1990-talet har det med jämna mellanrum uppstått debatter om vad ett lärosäte är och bör vara, där den akademiska kapitalismens dominans har kritiserats. Kritiken har ofta tagit avstamp i ett *humboldtskt universitetsideal* (Liedman 2010; Ahlbeck Öberg, Bennich-Björkman, Hermansson m.fl. 2016; Östling 2016a, 2016b; Kristensson Ugglå 2017). Även om den historiska bakgrunden är mer komplicerad än vad som ofta har framkommit – vad gäller Wilhelm von Humboldts historiska betydelse och humboldtuniversitetsidealets historiska uppkomst och betydelse i Sverige – så finns det en uppsättning värden kopplade till ”Humboldt” som kritiken av lärosätenas utveckling har byggt på (Östling, Josephson & Karlsohn 2014; Östling 2016; Kristensson Ugglå 2017). Kristensson Ugglå (2017) beskriver denna position på följande sätt: ”den nära föreningen av forskning (kunskapsbildning) och utbildning (kunskapsförmedling), vikten av akademisk frihet (*Lehrfreiheit* och *Lernfreiheit*), ett fokus på bildning snarare än på yrkesutbildning, tanken på vetenskapens enhet och slutligen ett myndiggörande av studenten inom ramen för en förståelse av universitetet som en gemenskap av studenter och lärare”.

Denna idealbild knyts vanligen till synen på lärosätet som en plats för fritt och kritiskt kunskapssökande, där kunskapen har ett egenvärde, där grundforskning prioriteras och där kollegiala styrningsformer premieras. Här tillämpas en upplysningsidealistisk förståelse av lärosätenas samhällsansvar och samhällsroll: den intresselösa produktionen av kunskap och bildning har ett värde i sig och medför att mängden kunskap och bildning ökar i samhället. Nyttå förstås här som någöt idé- och värderingsmässigt snarare än som någöt instrumentellt.

Med utgångspunkt i bildningsbegreppet (*Bildung*) kritiserar humboldtianer ofta den akademiska kapitalismen för dess kommersialisering av forskning och utbildning och dess prioritering av tillämpad forskning och uppdragsforskning framför grundforskning. Utöver detta anses även långtgående samarbete mellan akademi och omgivande samhälle hota den akademiska friheten. I mångt och mycket kan man se detta humboldtianska ifrågasättande av den akademiska kapitalismen som ett svar på en postmoderniserad kunskapssyn; i motsättning till den akademiska kapitalismens instrumentalisering och exteriorisering av kunskap och bildning önskas en återgång till ett universitetsideal som befäster ett tydligt metanarrativ om vetenskapliga framsteg, kunskapens egennyttå och akademisk frihet.

Att kritiken mot den akademiska kapitalismen ofta tar sin utgångspunkt i humboldtska perspektiv innebär inte att den moderna svenska akademiska historien på ett reellt plan har bestämts av denna polaritet. Redan före nyliberaliseringen var inte minst svensk samhällsvetenskap starkt präglad av sin koppling till statsrationalitet och samhällsnytta (Larsson 2001; Smedberg 2019). Därtill hade kopplingen mellan akademi, industri och politik stor betydelse för utvecklingen av det svenska välfärdsprojektet (Nybom 1989). Säkerligen har detta ännu betydelse för synen på samverkan i nutida visions- och strategidokument, men i anslutning till detta bör två saker påpekås. För det första präglas såväl *debatten* som *diskursen* om lärosätenas roll av positionerna aka-

demisk kapitalism och humboldtska ideal. För det andra är arenan för såväl forskning som forskningspolitik en annan än under välfärdsstatens höjdpunkt: den är global snarare än nationell, nyttrationaliteten definieras ekonomiskt snarare än utilitaristiskt och styrs av marknadens snarare än statens logik. Akademiens samhällsnytta har marknadsanpassats precis som välfärden i stort.

Även om vi i denna artikel kritiserar den akademiska kapitalismen, så vill vi inte okritiskt förespråka ett humboldtskt universitetsideal. Vi använder dock det humboldtska idealet som en *kontrasteringspunkt* för att tydliggöra det akademisk-kapitalistiska synsätt som vi uppfattar som vägledande för policytexterna. Genom att jämföra med ett alternativt ideal går det att se vad som är speciellt med det akademisk-kapitalistiska perspektivet och därtill komma ifrån synen på detta perspektiv som det enda rimliga. Detta motsvarar en metod för att besvara Bacchis fjärde fråga, om vad som utelämnas i problemkonstruktioner.

Analys

Förekomsten av en spänningsfylld samexistens mellan akademisk-kapitalistiska och klassiska akademiska ideal (såsom det humboldtska) i svensk högskolepolitisk diskurs är väl belagd i tidigare forskning. Den diskuteras av Unemar Öst (2009:233–246) som en ”kamp om den högre utbildningens syfte och mål” mellan en ”globaliseringsdiskurs” och en ”klassisk akademisk diskurs”, där globaliseringsdiskursen sedermera kommer att få en alltmer hegemonisk position. Av vårt textmaterial att döma är den akademiska kapitalismens hegemoniska ställning fortsatt tydlig. Den akademisk-kapitalistiska diskursens problemkonstruktioner formar på ett övergripande plan lärosätenas strategier samt deras uppfattningar om samhällsansvar, även om denna diskurs stundtals utmanas av alternativa uppfattningar.

Den akademisk-kapitalistiska diskursens problemkonstruktioner kan grupperas i två kategorier: de *internt fokuserade*, som konstruerar och önskar lösa problem i lärosätets verksamhet, och de *externt fokuserade*, som konstruerar problem ute i samhället som lärosätet anses kunna bidra till att lösa. Dessa två kategorier bör dock inte förstås som separata. Ofta anses de interna problemen ha aktualiserats genom alltmer pockande problem i det omgivande samhället.

Den fortsatta analysen börjar med en identifiering och analys av akademisk-kapitalistiska ideal i materialet. Därefter följer en analys av internt fokuserade problemkonstruktioner, vilket leder fram till en diskussion av hur materialet förhåller sig till kunskapens postmodernisering. Sedan följer en analys av externt fokuserade problemkonstruktioner, med hållbarhetsdiskursen i centrum.

Externalisering, samverkan och samhällsnytta

I samtliga dokument formuleras framtidsmål om ökad samverkan med ”det omgivande samhället”, det vill säga aktörer inom näringsliv, civilsamhälle och offentlig sektor, och om satsningar på forskning som skapar olika former av ”nytta” eller ”innovationer” för dessa utanförstående aktörer. Sådana satsningar utgör det dominerande sätt på vilket samhällsaktörskap och samhällsroll uppfattas. Det finns en

slående enighet bland lärosätena om denna framtidsvision. Dessa formuleringar kan förstås som ett sätt att *externalisera* högskolans fokus och mål. Forskningsresultat och kunskapsinnehåll beskrivs inte främst utifrån *interna* akademiska kvalitetskriterier, utan i stället utifrån de sociala, ekonomiska eller teknologiska syften som de kan tänkas tjäna för utanförstående aktörer. Detta bidrar till en diskurs där lärosätenas verksamheter bedöms utifrån dess inflytande på och relation till externa aktörer. Verksamheten *instrumentaliseras* genom att begreppsliggöras som nyttigt i egenskap av *medel* för ett särskilt ändamål.

Dessa formuleringar förekommer inte enbart under de underrubriker som specifikt berör lärosätenas samverkanverksamheter, utan utgör grundläggande delar av lärosätenas visioner och strategier. Så här skriver exempelvis Högskolan i Halmstad:

Högskolans målsättning är att vara ett innovationsdrivande lärosäte med nationellt och internationellt erkänd utbildning och forskning präglad av nära samarbete med andra aktörer i omvärlden samt av samverkan över ämnesgränser. [...] Högskolans forskning och utbildning ska präglas av ett innovativt förhållningssätt där samverkan inom forskning och utbildning bidrar till att skapa värde och nytta. (Högskolan i Halmstad 2013:14)

Även under rubriken ”Det här är Umeå universitet” förekommer formuleringar som vittnar om externaliseringsimperativets centrala ställning:

Umeå universitets studenter och medarbetare berikar samhället. Lärosätet är en drivkraft för tillväxt och förser Norrland, Sverige och världen med välutbildad arbetskraft. Banbrytande forskning gör oss världsledande inom flera vetenskapsområden och genererar resultat som kommer samhället till nytta genom innovationer och tillämpningar. Det gör universitetet till en attraktiv samarbetspartner. (Umeå universitet 2019:2)

I det första citatet uppfattas ett ”innovativt förhållningssätt” som ”bidrar till att skapa värde och nytta” som centralt för verksamheten. Högskolan ställer upp sina mål inte med utgångspunkt från en klassisk bildningsprincip, utan utifrån mål om användbarhet, gärna i form av konkreta, tillämpbara ”innovationer”, och således utifrån kunskapens relevans för aktörer och värden utanför lärosätet. I det andra citatet förekommer liknande formuleringar: ”banbrytande forskning” anses banbrytande i den mån den ”genererar resultat som kommer samhället till nytta genom innovationer och tillämpningar”. Banbrytande forskning definieras alltså genom dess status som *objekt*, *resultat* eller *produkt* som kan generera påtaglig extern nytta.

Begrepp som *samverkan* och *sambällsnytta* utgör här inte bisatser eller specialområden, utan anses ”präglade” lärosätenas verksamheter i grunden. De anses utmärkande för lärosätets övergripande identitet (”Det här är Umeå universitet”) och görs till konstitutiv princip för verksamhetens övergripande ”strategiska målsättningar”. Liknande formuleringar förekommer i *samtliga* visions- och strategidokument.

Med Slaughter och Rhoades (2004:1) terminologi kan externaliseringsimperativet sättas i samband med den akademiska kapitalismens användande av statliga resurser i syfte att skapa kunskapssammanhang som sammanlänkar lärosäten med aktörer från den ”nya ekonomin”. Lärosätenas centralisering av samverkansforskning motsvarar en strävan att länka samman lärosätets kunskapsproduktion med den kunskapsbaserade kapitalismens behov av forskning och innovation. Konkret tar detta sig uttryck i att man dels önskar skapa nätverk, kontaktytor och incitament för den ”nya ekonomins” aktörer att delta i lärosätets forsknings- och utbildningsverksamhet, dels önskar introducera värderingskriterier som uppmuntrar forskare att producera forskningsresultat som kan omsättas i innovationer och produkter.

Ett akademisk-kapitalistiskt synsätt präglar därmed lärosätenas sätt att konstruera sitt samhällsansvar och sin samhällsroll: som integrerade deltagare i en global kapitalism som i ökande grad bestäms av kunskapsproduktion som central produktivkraft. Med samverkan som metod kan man producera kunskapsinnehåll som genererar social och ekonomisk nytta, tillväxt och teknologiska innovationer.

En strävan mot ökad externalisering förutsätter emellertid också att man uppfattar motsatta och tidigare ideal som problematiska. Vilka problem antar man att ett externaliseringsfokus ska lösa? Vilka förhållanden ses som problematiska? Som tidigare nämnts kan två övergripande problemkonstruktioner identifieras: den internt fokuserade och den externt fokuserade. Vi börjar med den interna.

Det humboldtska universitetsidealet som internt problem

När lärosäten formulerar framtidsmål om ökad externalisering etableras även en konstitutiv motbild om icke-önskvärda universitetsideal som man önskar röra sig bort från. Denna motbild uttrycks dock i huvudsak implicit – som en negation av de föreställda målbilderna. Då policydokumenten i så hög grad riktar sig mot samverkansforskning, samhällsnytta, innovation och andra mål som gör lärosätets kunskapsproduktion tillgänglig för externa aktörer, så har motbilden att göra med universitets- och kunskapsideal som är *internt* fokuserade och som motsäger ett instrumentellt fokuserat nyttobegrepp. Motsättningen kan ses i följande citat från Blekinge Tekniska Högskola respektive Uppsala universitet:

Begreppet kvalitet vid BTH inkluderar att bedriva utbildningar som sätter studentens utveckling i centrum, forskning som har stor relevans och samhällsnytta, samt samverkan med samhälle och näringsliv för att identifiera angelägna forskningsområden. (Blekinge Tekniska Högskola 2019:2)

Samverkan är en självklar del av Uppsala universitet och så har det alltid varit. Forskarnas insikter och upptäckter sprids och förändrar vår värld. Studenterna har sedan universitetet bildades haft en tydlig koppling till arbetsmarknaden och samhällsnytta ligger i själva fundamentet för all utbildning. När universitetet ingår avtal med företag och andra aktörer är det för ömsesidig nytta. Det handlar om att tillsammans identifiera kunskapsluckor som behöver fyllas. (Uppsala universitet 2016:3)

I det första citatet definieras begreppet ”kvalitet” genom att knytas till forskningens, utbildningens och kunskapens externa funktioner. Kvalitativ forskning och utbildning visar tecken på ”relevans och samhällsnytta”. Med denna definition antyds att den forskning och utbildning som *inte* främst förhåller sig till dessa kriterier är av lägre kvalitet. Ett lågkvalitativt lärosäte antas genom denna bild befatta sig med inåtvänd och samhällsnyttig forskning och utbildning. Ett humboldtskt universitetsideal, där strävan efter kunskap för kunskapens egen skull ses som lärosätets huvudsyfte, riskerar med denna syn att medföra lågkvalitativ forskning och utbildning.

Det andra citatet ska läsas mot bakgrund av Uppsala universitets historiska ställning som ett grundforsknings- och bildningsorienterat ”klassiskt” universitet. Genom att hävda ett samtida *och* historiskt engagemang för externa aktörer och arbetsmarknaden *bestrid* man en stereotyp bild av Uppsala universitet som ett elfenbenstorn med fokus på andra ideal än just samverkan och samhällsnytta – det sägs att ”samverkan är en *självtklar* del av Uppsala universitet *och så har det alltid varit*” (vår kursivering).

Liknande motbilder återfinns materialet igenom, då just samverkans- och nyttoideal är så allmänt förekommande. Dessa ideal konstrueras i motsättning till universitetsideal vilkas alternativa värden implicit eller explicit motsäger samverkans- och nyttoidealens instrumentella fokus. Här frammanas en generaliserad bild av det förmodat föråldrade, traditionella ”elfenbenstornsuniversitetet”, där forskning och utbildning främst syftar till sitt eget kunskapsinnehåll, intellektuellt eller filosofiskt posering, teoretisk eller metodologisk utveckling: kort och gott faktorer och värderingskriterier som anses avskurna från det övriga samhället. Mot detta ställer man ett fokus på kunskapens tillämplighet och samhällsnytta.

Denna externaliserande ansats vilar också på en *additiv* syn på tvärvetenskaplig och tvärkunskaplig samverkan (Sunnemark 2004). Om bilden av det klassiska, humboldtska universitetet utgör den externaliserande ansatsens huvudsakliga motbild, och om konkret strävan mot samverkan och nyttoforskning utgör dess policyinnehåll, så utgör denna additiva kunskapssyn dess kunskapsteoretiska bas. Utgångspunkten är att forskningsprojekt med plats för ett flertal perspektiv (härörande såväl inifrån som utanför akademien) per definition producerar mer kvalitativ, avancerad och heltäckande kunskap än den kunskap som enbart utgår ifrån enskilda institutionella eller disciplinära perspektiv.

Även den additiva synen konstrueras i motsättning till det klassiska, internt fokuserade universitetet: det förmodat föråldrade universitetsideal som utgår ifrån en föreställning om universitetets autonomi och som drar tydliga institutionella gränser mellan universitet och omgivande samhälle, där universitetets kunskap anses vara bättre. Följande citat från Högskolan Väst är belysande:

Högskolans bärande idé och varumärkeslöfte, att skapa kunskap i samverkan, gör samverkan till en central strategi för att uppnå hög kvalitet i utbildning och forskning. Med samverkan avses en ömsesidig samverkan med partners i civilsamhället, offentlig sektor och näringsliv. Utöver en hög vetenskaplig expertis krävs ett ödmjukt förhållningssätt till andras kunskaper och perspektiv. Samverkan ska

vara forskningsanknuten och utbildningsanknuten och detta sker främst inom ramen för Arbetsintegrerat lärande. Att högskolans lärare och forskare nationellt, internationellt och över disciplingränserna, samarbetar med kollegor inom den akademiska världen är givet i ett globalt samhälle där komplexa problem kräver mångdisciplinära samarbeten. (Högskolan väst 2017)

Mångvetenskap, tvärvetenskap och tvärkunskap associeras med mer avancerade och innovativa kunskapsformer. Kunskaper med ursprung i andra delar av samhället anses inte underlägsna den vetenskapliga kunskapen. Tydliga institutionella, disciplinära eller teoretiska gränsdragningar uppfattas som hämmande. Den externaliserande ansatsen drivs på detta sätt inte enbart av en akademisk-kapitalistisk strävan mot vinstmaximering, innovation och konkurrenstålighet, utan möjliggörs också av en kunskapsteoretisk grundsyn enligt vilken möten mellan ett flertal perspektiv och intressen med nödvändighet producerar mer avancerad kunskap.

Externalisering och postmoderna kunskapsbegrepp

Fokuset på samhällsnytta, användbarhet, samverkan, innovation etcetera kan även sättas i samband med postmoderniseringen av kunskapsbegreppet. Genomgående för denna artikels material är att humboldtska metanarrativ, upplysningsorienterade vetenskapliga metanarrativ liksom olika metanarrativ relaterade till den kritisk-teoretiska traditionen figurerar som negativa och föråldrade motbilder till ett universitetsideal som tar fasta på den producerade kunskapens nytta för utanförstående aktörer. Dessa metanarrativ ersätts av strategier för legitimering som utgår från externa aktörers fragmentariska intressen och behov. Detta medför också att kunskapen *exterioriseras* – att den lösgörs från de kunskapsproducerande eller vetande subjektens egna bildnings- och lärandeprocesser i samband med att dess status som vara befasts.

Utöver detta menar Lyotard (1984:5) att kunskapens postmodernisering bryter nationalstatens monopol på kunskapsproduktion. I Sverige har detta inte inneburit att högre utbildning och forskning har privatiserats. Dock har den decentraliserats sedan högskolereformen 1993, då lärosätena fick frihet att utforma egna profiler inom ramarna för en övergripande mål- och resultatstyrning (Unemar Öst 2009:56–57; Egidius 2010:251–252). Även om detta har medfört större nominell frihet, så har man blivit mer utsatt för globala konkurrensförhållanden. Detta har föranlett svenska lärosäten att i högre grad söka extern finansiering och trovärdighet, inte sällan i tätt samarbete med regionala aktörer som också har intresse av att locka studenter och kapitalstarka aktörer till lokala miljöer.

Sådana ambitioner förekommer i materialet i stort och uttrycks som ett behov av att skapa konkurrensstarka och attraktiva studie- och forskningsmiljöer i samarbete med övriga regionala aktörer. Denna ökade globala konkurrensutsatthet utgör den ”avnationalisering” Lyotard talar om såtillvida att statligt huvudmannaskap inte längre tycks garantera vetenskaplig legitimitet och finansiell stabilitet.

Detta tillstånd hanteras delvis olika av forskningsuniversitet med stora prestige-kapital och regionala högskolor (Peterson 2017). Även om forskningsuniversitetet i hög

grad betonar samverkansforskning, kombinerar de detta med prestige inom grundforskning för att stärka sin globala konkurrenskraft. De regionala högskolorna har inte tillgång till sådant prestigekapital, varför de i stället betonar sin roll som potentiell samverkanspartner. Detta är tydligt i skillnaden mellan följande citat, från Kungliga Tekniska Högskolan respektive Högskolan i Halmstad:

Forskningsgenombrotten kommer ibland där man minst förväntar dem. Grundforskning och nyfikenhetsdriven forskning har en självklar plats på ett tekniskt universitet tillsammans med tillämpad och verksamhetsnära forskning. KTH har spetsforskning i världsklass på ett antal områden, som ska lyftas fram tydligare externt och internt (Kungliga Tekniska Högskolan 2018:5).

Utöver avläsbara resultat i samhället visar sig Högskolans relevans och betydelse genom att Högskolan möter det utbildnings- och forskningsbehov som finns i näringsliv och offentlig sektor, särskilt i den närliggande regionen. Genom prioriterad utveckling av vissa områden har behovet från kommuner, region och näringsliv (till exempel inom teknik, vård och lärarutbildning) tillgodosetts, och denna interaktion har bidragit till en positiv, uppåtgående spiral för lärosätet. (Högskolan Halmstad 2013:11)

Även om KTH i stora delar av sitt strategidokument fokuserar samverkansforskning förlitar man sig här också på sin ”grundforskning” och sin ”spetsforskning i världsklass” för att etablera institutionell legitimitet och konkurrenskraft. Hos Högskolan i Halmstad låter det annorlunda. Här beläggs högskolans ”relevans och betydelse” endast genom hänvisning till ”avläsbara resultat i samhället” i samarbete med ”kommuner, region, och näringsliv”. Historisk forskningsprestige tycks medföra en viss möjlighet att hävda konkurrenskraft på basis av interna vetenskapliga kvaliteter, medan mindre prestigefyllda lärosäten nästan uteslutande förlitar sig på externa kriterier.

Detta ska dock inte tolkas så att de prestigefyllda forskningsuniversiteten är opåverkade av kunskapens postmodernisering och externalisering; snarare kan det uttryckas så att de har större möjlighet att *kombinera* postmoderniserade kunskapsideal med mer klassiskt akademiska diskurser. Flera av dessa lager finns i detta exempel från Lunds universitet:

Lunds universitet grundades 1666 och har under århundraden varit ett centrum för bildning och lärdom. Idag räknas det till ett av Sveriges främsta universitet med en ledande internationell position. En stor del av framgångarna kan tillskrivas universitetets förmåga att skapa en unik ämnesbredd och gränsöverskridande samarbeten. [...] Samhällsutmaningar ska mötas genom att utnyttja ämnesbredden, tvärvetenskapliga samarbeten och förstärkt samverkan med omvärlden. Universitetet ska fortsätta utvecklas i sin strävan att vara internationellt ledande. Lunds universitet ska attrahera och behålla engagerade och entusiastiska studenter och medarbetare samt betona hållbar utveckling. (Lunds universitet 2016:3)

Man börjar med att beskriva Lund universitets historiska prestige för att sedan snabbt knyta detta till den nuvarande ledande positionen. Denna position sägs vila på de två benen ”[unik] ämnesbredd”, som syftar på klassiska akademiska ideal, och ”gränsöverskridande samarbeten”, som pekar mer mot externalisering och postmoderna kunskapsideal. Denna dubbelhet följer med in i hur samhällsutmaningar, som i sig är externa, ska mötas: med ämnesbredd, med tvärvetenskap, men också med ytterligare ”samverkan med omvärlden”. Att dessa samhällsutmaningar benämns ”hållbar utveckling” är inget unikt för Lunds universitet utan genomgående i hela materialet.

De externa problemen: utmanings- och hållbarhetsdiskurs

Lärosätena beskriver sitt samhällsansvar och sin samhällsroll inte bara genom sina interna problemkonstruktioner, utan också genom att knyta dem till samhällsproblem som de anser sig kunna avhjälpa. Agenda 2030 och en generell diskurs kring hållbar utveckling utgör här ett övergripande ramverk som används för att peka på de rådande samhällsproblem som lärosätena har ett samhällsansvar att söka bemöta. Samhällsfenomen som tidigare uppfattats och behandlats som fristående problemområden, såsom mångfald, integration, social ojämlikhet, bostadsfrågor med mera, integreras i hållbarhetsdiskursen genom att uppfattas som del av ett eller flera hållbarhetsområden. Agenda 2030 och hållbarhetsdiskursen får med andra ord en *hegemonisk* status: den normerar och uppfattas som styrande för hur en hel rad samhällsproblem uppfattas och konstrueras och kan sägas påverka hur vi som samhälle förstår själva begreppet ”samhällsproblem”.

Hållbar utveckling och Agenda 2030 förekommer i samtliga dokument som det rådande ramverk genom vilket lärosätets samhällsroll konstrueras. Följande tre exempel är hämtade från Göteborgs universitet, Stockholms universitet och Högskolan i Gävle, men liknande ordalydelser förekommer genomgående i materialet:

Göteborgs universitet ska stärka sin relevans som samhällsaktör och samarbetspartner för att göra avtryck på samhällsutvecklingen och bidra till de globala utvecklingsmålen. [...] Universitetet ska förstärka sitt bidrag till målsättningarna för hållbar utveckling som fastlagts av FN:s generalförsamling i Agenda 2030. (Göteborgs universitet 2020:8)

Hållbar utveckling är en central fråga för Stockholms universitet. I Agenda 2030 har FN:s samtliga medlemsländer enats om 17 globala mål för att hantera samhällsutmaningarna. Universitetet ska med utgångspunkt i en stark och bred forskning, som omfattar de många olika aspekterna av social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet, ytterligare bredda och fördjupa samverkan med näringsliv, politik och civilsamhälle för att tillsammans nå de globala målen för hållbar utveckling. (Stockholms universitet 2018:6)

En hållbar livsmiljö innebär att vi arbetar för att tillgodose dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov. Högskolan i Gävle är navet i regionens hållbara samhällsutveckling och utvecklar kunskaper som möter samhällets utmaningar för en ekologisk, ekonomisk och socialt hållbar livsmiljö. Högskolan arbetar med ständiga förbättringar för att hålla hög kvalitet och tillmötesgå samhällets krav och förväntningar på framtidens högskola. (Högskolan i Gävle 2016)

Hållbarhetsdiskursens hegemoniska ställning gör det lätt att uppfatta dess problemställningar som neutrala. Liksom alla problemkonstruktioner bygger dock hållbarhetsdiskursen på vissa antaganden om vad som utgör samhällsproblem, hur dessa ska uppfattas och hur de ska lösas (Ala-Uddin 2019).

Karaktäristiskt för denna diskurs är att tala om sociala, ekonomiska och ekologiska problem som ”utmaningar”, vilket har likheter med Ulrich Becks (2000) risksamhällehypotes. Det moderna samhällets sociala och teknologiska strukturer anses ha resulterat i en uppsättning oförutsedda konsekvenser som återinträder i det moderna samhället i form av *risker*. Dessa måste hanteras med en *reflexiv modernisering*, där det teknologiserade moderna projektet upprätthålls genom en kontinuerlig bedömning och hantering av riskfaktorer. Talet om ”utmaningar” och talet om ”risker” liknar varandra såtillvida att de båda framställer ekologiska hot, social ojämlikhet med mera som relativt vaga men ändå överhängande problem som kan hanteras genom lösningsfokuserad styrning och teknologisering på vetenskaplig grund. Om Beck (2000) dock påpekar att det ofta är ovisst huruvida riskhanteringsprocesser ger väntade resultat och att nya typer av social ojämlikhet kan komma att uppstå beroende på hur ekonomiska och teknologiska resurser relaterade till riskavvärjning fördelas, går ofta hållbarhetsdiskursen längre genom att hävda ett så kallat *one-world perspective* (Pfeifer 2011; Dove & Kammen 2015:101–112). Utifrån ett sådant perspektiv beskrivs sociala, ekologiska och ekonomiska ”utmaningar” som just utmaningar för världen som helhet snarare än problem som drabbar vissa grupper eller geografiska områden hårdare än andra.

Genom en diskurs om hållbar utveckling kan lärosätena konstruera sin kunskapsproduktion som central för hanteringen av samtidens utmaningar: miljöproblem, socioekonomisk ojämlikhet med mera konstrueras som *kunskapsproblem*. Enligt denna konstruktion anses ”utmaningarna” inte bero på brister i det moderna samhällets systematik, utan snarare på en tillfällig avsaknad av tillförlitliga och effektiva teknik-, kunskaps- och styrningssystem. Denna brist anses kunna avhjälpas genom en fortsatt kunskaps- och teknikbaserad moderniseringsprocess, ledd av lärosätena, snarare än genom grundläggande samhällsförändring. Här blir lärosätenas ansvar och roll tydliga. Om lärosätenas satsningar på innovations- och nyttoorienterad forskning formuleras i samklang med de ”utmaningar” som beskrivs av Agenda 2030 så kan den kunskaps- och teknikbaserade moderniseringsprocessen intensifieras. Två typexempel återfinns hos Uppsala universitet och Chalmers tekniska högskola:

Forskningen söker svar på de viktigaste frågorna, inomvetenskapligt eller i ett bredare samhälleligt perspektiv och bidrar till att flytta kunskapsfronten framåt. Samverkan med det omgivande samhället är en naturlig integrerad del och bidrar – direkt eller indirekt – till lösningar på samhällets hållbarhetsutmaningar. Det yttersta målet är att forskningens resultat långsiktigt ska göra skillnad i samhället. (Uppsala universitet 2020:10)

I likhet med stora delar av världen står Sverige inför betydande samhällsutmaningar, av vilka fossila utsläpp som orsakar global uppvärmning är den ojämförligt största och påverkar alla delar av planeten. Chalmers – för en hållbar framtid är vår vision. Som tekniskt-naturvetenskapligt universitet är vårt uppdrag att skapa och sprida kunskap, kompetens och lösningar som alla har nytta av, såväl på individ- som på samhällsnivå både i Sverige och internationellt. Utbildningar som förbereder våra studenter för framtiden, forskning på hög internationell nivå och en nära, öppen och genomtänkt samverkan med näringsliv och samhälle gör det möjligt. I en värld med ständiga förändringar och nya möjligheter blir kunskaper, insikter och flexibilitet därmed allt viktigare. Vi har ansvaret att förhålla oss till utmaningarna i FN:s globala hållbarhetsmål, en tydlig inriktning för omställningen till ett hållbart samhälle. (Chalmers tekniska högskola 2019:2)

Denna syn på utmaningsdriven kunskapsproduktion uttrycks också i materialet genom en återkommande diskurs om ”faktaresistens” och ”populism”. Sådana fenomen beskrivs dels som ett hot mot akademisk frihet, dels som något som kan åtgärdas genom bredare spridning av vetenskaplig kunskap, tätare kontakter mellan utbildning och forskning och mer omfattande implementering av kunskapsbaserade lösningar i samhället. Med detta görs även faktaresistens och populism till kunskapsproblem, som anses orsakade av att delar av befolkningen saknar en viss uppsättning kunskaper och värden som krävs av den medvetna, aktiva, demokratiska medborgaren. Så här uttrycks detta av Linköpings universitet:

Forskning och utbildning är hörnpelare för en god samhällsutveckling. Samtidigt är inte kunskap och forskning att ta för givna: behovet av kunskap byggd på vetenskaplig grund är stort i tider av faktaresistens, åsiktskorridorer och populism. Att synliggöra dess betydelse och genomslag skapar vetenskaplig trovärdighet och bidrar ytterst till att utveckla demokratin. (Linköpings universitet 2020:10)

Här är det brist på upplysning hos vissa grupper som driver faktaresistens och populism. Lärosätena anser sig kunna motverka sådana problematiska tendenser genom att utbilda aktiva, demokratiska medborgare inom ramarna för en bredare inriktning på hållbar utveckling. Den aktiva deltagaren i en hållbar samhällsutveckling konstrueras därmed som en *utbildad* aktör, även om denna utbildning i huvudsak ställs till samhällets och arbetslivets övergripande förfogande. Så här formuleras det av Södertörns högskola:

I flera avseenden ska utbildningarna präglas av hållbar utveckling och livslångt lärande. Utbildningarna ska ge långsiktigt gångbara kunskaper och färdigheter, som gör studenterna kapabla att hantera nya och oväntade frågeställningar under sitt liv. Utbildningarna kommer att erbjudas i olika former för en bred kunskapsförsörjning av samhället, och målet är att de ska ge studenter förmåga att aktivt bidra till en hållbar utveckling både som samhällsaktörer och som yrkesverksamma (Södertörns högskola 2019:9).

Att vara en demokratisk medborgare handlar om att vara medveten om samhällets gemensamma utmaningar och svårigheter och att utifrån en kunskapsbaserad expertis delta i arbetet med att successivt hitta lösningar. Detta är en samhälls- och demokratisyn som präglas av konsensus och samverkan. Här hänger demokrati och forskning samman, då demokratisk styrning anses innebära att man i gemensam strävan skapar lösningar för samhället som helhet.

Sammanfattande diskussion

I svenska lärosätens visions- och strategidokument förordas forskningens och utbildningens *nytta* för det omgivande samhället som överordnat kriterium för kvalitet. Detta benämner vi i analysen ett *externaliseringsimperativ*, som vi relaterar till Slaughter och Rhoades (2004) beskrivning av akademisk kapitalism och Lyotards (1984) diskussion av kunskap i det postmoderna. Externaliseringsimperativet kontrasteras mot mer klassiska akademiska ideal som betonar studenternas bildning och den vetenskapliga sanningens kumulativa framsteg. Sådana ideal uppfattas i visions- och strategidokumenten som *problematiska*, som något som skapar inåtvända och elitistiska lärosätetsmiljöer till föga nytta för samhället. Därtill är externaliseringsimperativet sammanflätat med ett hegemoniskt hållbarhetsperspektiv som utgör det ramverk utifrån vilket lärosätenas samhällsansvar och samhällsroll uppfattas. Lärosätena ska förse det omgivande samhället, i hög grad begreppsliggjort som en singular storhet med gemensamma intressen, med innovativ kunskap som genererar lösningar på samtidens utmaningar.

Såväl externaliseringsimperativet som den dominerande hållbarhetsperspektivet pekar mot forsknings- och utbildningsinstitutionernas täta kopplingar till det rådande produktionssättets reproduktion och utveckling. Krav på kompetens och kunskapsbaser för den globala kapitalismens fortsatta ackumulation, tillväxt och framåtskridande kodifieras av lärosätenas styrelser som visioner om ”nytta” och ”innovation” och omsetts i lärosätetsövergripande styrdokument.

Detta är inget som uppstått i och med den akademiska kapitalismens framväxt. Som tidigare diskuterats kan även tidigare universitetsideal förstås utifrån deras funktion i det rådande produktionssättet. Den socialdemokratiska vision för högskolan som var rådande i Sverige under efterkrigstiden präglades av starka band mellan akademisk expertkunskap, näringsliv och politik, och syftade ytterst till byggandet av en konkurrenstålig välfärdskapitalism. Även det humboldtska universitetsidealet, med dess nära

band till upplysningstraditionen, kan förstås som knutet till industrikapitalismens framväxt under 1800-talet.

Det som är nytt med den akademiska kapitalismen har möjligen att göra med den *roll* som lärosätenas kunskap får i det rådande produktionssystemet. Om akademisk kunskap traditionellt har åtnjutit en relativ autonomi och i första hand tjänat rådgivande, förvaltande eller legitimerande funktioner i förhållande till en i övrigt friställd varuproduktion, börjar den inom ramarna för den akademiska kapitalismen få en direkt roll i produktionen: vetenskaplig kunskap förväntas utgöra en *vara* i marknadsbaserade cirkulationssystem eller en *produktivkraft* i kapitalismens vidare produktion av kunskap, kommunikation eller teknologi.

På detta vis kan den akademiska kapitalismen ses som en strävan mot att reducera lärosätenas relativa autonomi gentemot produktionssystemet. Detta anser vi vara förenat med betydande problem. Om lärosätena ska kunna bidra i arbetet med att bekämpa klimatförändringar, reducera social ojämlikhet, motarbeta demokratisk *backsliding* med mera, är det nödvändigt att de förses med ett stort mått av kritisk distans: de måste kunna fungera som självständiga institutioner, relativt frikopplade från det omgivande samhällets normer och krav. Sett till detta kan det rent av vara *farligt* att underställa lärosätenas forskning och utbildning det omgivande samhällets normer och krav på det sätt som visions- och strategidokumentet gör: det omöjliggör den kunskapsproduktion som krävs för att kritisera och motverka det rådande samhällssystemets brister och motsägelser. Vi kan vända oss till Edward Said (2004, 2007) för att få en inspirerande motbild. Ett autonomt och kritiskt lärosäte kan fungera som en potentiellt utopisk plats, som en motvikt till politiska och ekonomiska projekt som har "swallowed up the world in its clutches, with grave consequences for democracy and the physical environment that can be neither underestimated nor dismissed" (2009). Även om lärosätet inte är opåverkat av marknadens och statens krav, så innebär dess relativa autonomi enligt Said (2004:71) att det kan fungera som "the one public space available to real alternative intellectual practices". Sett till lärosätets potentiella funktion som motvikt till samhällssystemets destruktiva tendenser är den tendens vi observerat i lärosätenas visions- och strategidokument oroande: här ses denna autonoma och kritiska roll som direkt problematisk, som något som måste motarbetas genom ytterligare fokus på nytta och samverkan.

Referenser

- Ahlbeck Öberg, S., L. Bennich-Björkman, J. Hermansson, A. Jarstad, C. Karlsson, & S. Widmalm (red.) (2016) *Det hotade universitetet*. Stockholm: Dialogos.
- Ahlbeck Öberg, S. (2016) "Samverkan som forskningens överordnade mål?", <https://politologerna.wordpress.com/2016/12/11/lucka-11-samverkan-som-forskningens-overordnade-mal/> (hämtningsdatum 20 februari 2023).
- Ala-Uddin, M. (2019) "'Sustainable' discourse. A critical analysis of the 2030 agenda for sustainable development", *Asia pacific media educator* 29 (2): 214–224. <https://doi.org/10.1177/1326365X19881515>
- Bacchi, C. L. (1999) *Women, policy, and politics. The construction of policy problems*. London: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446217887>
- Bacchi, C. L. (2009) *Analysing policy. What's the problem represented to be?* Frenchs Forest: NSW Pearson.
- Bölling, M. & Y. Eriksson (2016) "Collaboration with society. The future role of universities? Identifying challenges for evaluation", *Research evaluation* 25 (2):209–218. <https://doi.org/10.1093/reseval/rvv043>
- Beck, U. (2000[1992]) *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Benner, M. & S. Sörlin (2015) *Samverkansuppgiften i ett historiskt och institutionellt perspektiv*. Stockholm: Vinnova.
- Blekinge Tekniska Högskola (2019) *Policy för kvalitetsarbetet gällande utbildning och forskning*. Karlskrona/Karlshamn: Blekinge tekniska högskola.
- Castells, M. (2009[1996]) *The rise of the network Society. The information age. Economy, society, and culture, vol. I*. Oxford: Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444319514>
- Chalmers tekniska högskola (2019) *Prioriterad verksamhetsutveckling 2020–2022*. Göteborg: Chalmers tekniska högskola.
- Codd, J. A. (1988) "The construction and deconstruction of educational policy documents", *Journal of education policy* 3 (3):235–247. <https://doi.org/10.1080/0268093880030303>
- Dove, M. & D. M. Kammen (2015) *Science, society and the environment. Applying anthropology and physics to sustainability*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315880396>
- Egidius, H. (2010) *Skola och utbildning. I historiskt och internationellt perspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Fridlund, M. & U. Sandström (red.) (2000) *Universitetets värden. Bidrag till den forskningspolitiska debatten*. Stockholm: SNS.
- Göteborgs universitet (2020) *Ett universitet för världen. Göteborgs universitets vision 2021-2030*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Hardt, M. & A. Negri (2003[2000]) *Imperiet*. Göteborg/Stockholm: Glänta/Vertigo.
- Hasselberg, Y. (2012) *Vetenskap som arbete. Normer och arbetsorganisation i den kommodifierade vetenskapen*. Möklinta: Gidlunds.

- Hasselberg, Y. (2019) *Inte utan visst motstånd. Essäer om akademisk kapitalism och akademisk nyliberalism*. Möklinta: Gidlunds.
- Högskolan i Gävle (2016) *Plattform för strategi 2020*. Gävle: Högskolan i Gävle.
- Högskolan i Halmstad (2013) *Högskolan i Halmstad mot 2020. Vision. Forsknings- och utbildningsstrategi*. Halmstad: Högskolan i Halmstad.
- Högskolan Väst (2017) *Strategisk plattform*. Trollhättan: Högskolan väst.
- Karlsohn, T. (red.) (2016) *Universitetets idé. Sexton nyckeltexter*. Göteborg: Daidalos.
- Kauppinen, I. (2015) "Towards a theory of transnational academic capitalism", *British journal of sociology of education* 36 (2):336–353. <https://doi.org/10.1080/01425692.2013.823833>
- Kristensson Uggla, B. (2017) "Med Humboldt i universitetsdebatten", <https://signum.se/artikelarkiv/med-humboldt-i-universitetsdebatten/> (hämtningsdatum 20 februari 2023).
- Kungliga tekniska högskolan (2016) *Ett ledande KTH. Ett ledande tekniskt och internationellt universitet som skapar kunskap och kompetens för en hållbar framtid. Utvecklingsplan 2018–2023*. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.
- Laclau, E. & C. Mouffe (2001[1985]) *Hegemony and socialist strategy*. London: Verso.
- Larsson, A. (2001) *Det moderna samhällets vetenskap. Om etableringen av sociologi i Sverige 1930–1955*. Umeå: Institutionen för historiska studier, Umeå Universitet.
- Liedman, S. E. (2010) "Fritt kunskapssökande eller mätbara högskolor?", 15–28 i M. Lindh & J. Sundeen (red.) *Från Högskolan i Borås till Humboldt. Den svenska högskolans roll i en motsägelsefull tid*. Borås: Högskolan i Borås.
- Linköpings universitet (2020) *Verksamhetsplan och budget för 2021 samt plan för 2022–2023*. Linköping: Linköpings universitet.
- Lunds universitet (2016) *Strategisk plan 2017–2027*. Lund: Lunds universitet.
- Lyotard, J. F. (1984[1979]) *The postmodern condition. A report on knowledge*. Manchester: Manchester university press.
- Marginson, S & G. Rhoades (2002) "Beyond national states, markets, and systems of higher education. A glonacal agency heuristic", *Higher education* 43 (3):281–309. <https://doi.org/10.1023/a:1014699605875>
- Moulier-Boutang, Y. (2012) *Cognitive capitalism*. Hoboken: Wiley.
- Nordensvärd, J. & M. Ketola (2019) "Rethinking the consumer metaphor versus the citizen metaphor. Frame merging and higher education reform in Sweden", *Social policy & society* 18 (4):555–575. <https://doi.org/10.1017/s1474746418000465>
- Nyblom, T. (red.) (1989) *Universitet och samhälle. Om forskningspolitik och vetenskapens samhällsroll*. Stockholm: Tiden.
- Petersson, H. (2017) "Gender and prestige in Swedish academia. Exploring senior management in universities and university colleges", *Scandinavian journal of educational research* 61 (1):1–17. <https://doi.org/10.1080/00313831.2015.1066437>
- Pfeifer, E. (2011) "De-politicizing the environment. An inquiry into the nature of the sustainable development discourse", <http://web.archive.org/web/20150613011428/http://www.globalpolitics.cz/clanky/de-politicizing-the-environment-an-inquiry-into-the-nature-of-the-sustainable-development-discourse> (hämtningsdatum 18 juli 2023)

- Proposition (2016/17:50) *Kunskap i samverkan - för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft.*
- Puaca, G. (2020) "Academic leadership and governance of professional autonomy in Swedish higher education", *Scandinavian journal of educational research* 65 (5):819–830. <https://doi.org/10.1080/00313831.2020.1755359>
- Rider, S., E. Sundberg & S. Ahlbeck Öberg (2014) *Kollegialitet i koncentrat. Rapport från Arbetsgruppen för utveckling av kollegiala styrformer, Vetenskapsrådet för humaniora och samhällsvetenskap, 2014-05-20.* Uppsala: Uppsala universitet.
- Ruggi, L. O. & N. Duvvury (2023) "Shattered glass piling at the bottom. The 'problem' with gender equality policy for higher education", *Critical social policy* 43 (3):469–491. <https://doi.org/10.1177/02610183221119717>
- Said, E. (2004) *Humanism and democratic criticism.* New York: Columbia university press.
- Said, E. (2007) "On the university", 26–36 i F. J. Ghazoul (red.) *Edward Said and critical decolonization.* Kairo/New York: American university in Cairo press.
- Said, E. (2009) "Problems of neoliberalism", <https://znetwork.org/zcommentary/problems-of-neoliberalism-by-edward-said/> (hämtningsdatum 18 juli 2023).
- Sennett, R. (2000) *När karaktären krackelerar. Människan i den nya ekonomin.* Stockholm: Atlas.
- Slaughter, S. & L. Leslie (1999[1997]) *Academic capitalism. Politics, policies, and the entrepreneurial university.* Baltimore: Johns Hopkins university press. <https://doi.org/10.56021/9780801855498>
- Slaughter, S. & G. Rhoades (2004) *Academic capitalism and the new economy. Markets, state and higher education.* Baltimore: Johns Hopkins university press. <https://doi.org/10.56021/9780801879494>
- SFS (1992:1434) *Högskolelag.*
- SFS (1996:1392) *Lag om ändring i högskolelagen.*
- SFS (2009:45) *Lag om ändring i högskolelagen.*
- SFS (2013:119) *Lag om ändring i högskolelagen.*
- SFS (2021:317) *Lag om ändring i högskolelagen.*
- Smedberg, C.F. (2019) "Gruppkategorins förvandlingar. Epistemologi, ontologi och politik i Torgny T. Segerstedts studium av grupper 1939–1955", *Historisk tidskrift* 139 (4):717–740.
- Stockholms universitet (2018) *Strategier för Stockholms universitet 2019-2022.* Stockholm: Stockholms universitet.
- Sunnemark, F. (2004) "Ideologiteori och tvärvetenskap: Om aspekter och begreppsimport", 29–57 i F. Sunnemark & M. Åberg (red) *Tvärvetenskap. Fält, perspektiv eller metod?* Lund: Studentlitteratur.
- Södertörns högskola (2019) *Södertörns högskolas utvecklingsplan 2020–2024.* Hudinge: Södertörns högskola.
- Umeå universitet (2019) *Vision för Umeå universitet.* Umeå: Umeå universitet.
- Uppsala universitet (2016) *Att samarbeta med Uppsala universitet. Förutsättningar för uppdrags- och samverkansforskning.* Uppsala: Uppsala universitet.

- Uppsala universitet (2020) *Mål och strategier. För kvalitet och förnyelse*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Unemar Öst, I. (2009) *Kampen om den högre utbildningens syften och mål. En studie av svensk utbildningspolitik*. Örebro: Örebro universitet.
- Universitetskanslerämbetet (2022) "Lista över universitet, högskolor och enskilda utbildningsanordnare", <https://www.uka.se/sa-fungerar-hogskolan/universitet-och-hogskolor/lista-over-universitet-hogskolor-och-enskilda-utbildningsanordnare> (hämtningsdatum 17 februari 2022).
- Widmalm, S. (2013) "Innovation and control. Performative research policy in Sweden", 39–51 i S. Rider, Y. Hasselberg & A. Waluszewski (red.) *Transformations in research, higher education and the academic market*. Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-5249-8_3
- Woo, E. (2023) "What is the problem represented to be in China's world-class university policy? A poststructural analysis", *Journal of education policy* 38 (4):644–664. <https://doi.org/10.1080/02680939.2022.2045038>
- Öhlander, M., K. Wolanik Boström, & H. Pettersson (2020) "Demands and challenges of internationalization in the Swedish humanities in the era of academic capitalism", *Zoon Politikon* 11:232–256. <https://doi.org/10.4467/2543408xzop.20.008.13065>
- Östling, J. (2016a) *Humboldts universitet. Bildning och vetenskap i det moderna Tyskland*. Stockholm: Atlantis.
- Östling, J. (2016b) "Humboldttraditionen och universitetets framtid", <http://tidskriftenrespons.se/artikel/humboldt%C2%ADtraditionen-och-universitetets-framtid/> (hämtad 17 februari 2022).
- Östling, J., P. Josephson, & T. Karlsohn (2014) *The Humboldtian tradition. Origins and legacies*. Leyden: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004271944>

Författarpresentation

Ludvig Sunnemark är doktorand i sociologi vid Universitetet i Oslo. Hans doktorandprojekt syftar till att teoretisera klimaträttviserörelsen och Black Lives Matter-rörelsen i relation till postkoloniala förhållanden och begreppet globalt civilsamhälle. Förutom sociala rörelser, postkolonialism och globalisering omfattar hans forskningsintressen kontinental politisk filosofi, marxism, poststrukturalism och högre utbildningshistoria.

Fredrik Sunnemark är docent i idéhistoria vid Högskolan Väst där han också är studierektor för högskolans forskarutbildningar. Hans forskning har tidigare rört sig kring ideologikritik, svensk politisk-ideologisk utveckling, film och populärkultur, samt samtida debatter kring nationalism, mångkulturalism och interkulturalism. Under senare år har han emellertid främst forskat om kritisk epistemologi och arbetsintegrerat lärande.

Kontaktuppgifter

Ludvig Sunnemark
Postboks 1096, Blindern, 0317 Oslo, Norge.
ludvig.sunnemark@sosgeo.uio.no

Appendix 1. Utvalda lärosäten och textmaterial.

Lärosäte	Titel på dokument	Antagningsdatum (exakt datum anges om tillgängligt)	Omfång	URL (om fortsatt tillgänglig)
Blekinge tekniska högskola	<i>Strategisk plan för Blekinge tekniska högskola</i>	14 februari 2017	6 sidor	https://www.bth.se/wp-content/uploads/2017/02/BTH-strategisk_plan.pdf
	<i>Policy för kvalitetsarbetet gällande utbildning och forskning</i>	17 december 2019	4 sidor	https://www.bth.se/wp-content/uploads/2020/10/Policy-for-kvalitetsarbetet-utbildning-och-forskning.pdf
	<i>BTH:s vision och strategi 2021–2025.</i>	16 december 2020	8 sidor	https://www.bth.se/wp-content/uploads/2021/01/BTH_Vision_strategi_2021-2025.pdf
Chalmers tekniska högskola	<i>Chalmers vision och strategier 2016–2022</i>	Juni 2016	24 sidor	https://docplayer.se/112952472-Chalmers-vision-och-strategier.html
	<i>Prioriterad verksamhetsplan 2020–2022</i>	29 april 2019	39 sidor	Ej tillgänglig.
	<i>Prioriterad verksamhetsplan 2016–2020</i>	25 maj 2015	37 sidor	https://docplayer.se/4426210-Nyttig-utbild-forskning.html
Försvarshögskolan	<i>Försvarshögskolan – ett världsledande lärosäte inom försvar, krishantering och säkerhet. Vision och strategi för Försvarshögskolan 2020–2030</i>	22 april 2020	10 sidor	https://www.fhs.se/download/18.6741f78d17569c561b56d988/1604995961585/%C3%B6rsvarsh%C3%B6gskolan%20vision%202030%20-%20Ett%20v%C3%A4rldsledande%20l%C3%A4ros%C3%A4te%20inom%20f%C3%B6rsvar,%20krishantering%20och%20s%C3%A4kerhet.pdf
Gymnastik- och idrotts-högskolan	<i>Strategisk plan 2019–2023</i>	2018	12 sidor	https://www.gih.se/download/18.1e3f17441845fb8d40fa24/1668075233326/GIH_Strategisk%20plan_2019-2023.pdf

Lärosäte	Titel på dokument	Antagningsdatum (exakt datum anges om tillgängligt)	Omfång	URL (om fortsatt tillgänglig)
Göteborgs universitet.	<i>Vision 2020. Uppdaterad 2016.</i>	2016	35 sidor	https://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1606/1606791_gu_vision_2016_inlaga_sve_webb.pdf
	<i>Ett universitet för världen. Göteborgs universitets vision 2021–2030</i>	2020	10 sidor	https://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1809/1809063_vision-2030-go--teborgs-universitet.pdf
	<i>Universitetsgemensamma mål och strategier 2021–2024</i>	2020	8 sidor	https://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1808/1808332_mal-och-strategier-goteborgs-universitet-2021-2024.pdf
Handels-högskolan i Stockholm	<i>Mission och vision</i>	Uppgift saknas	2 sidor	https://www.hhs.se/sv/om-oss/organisation/mission-and-vision/
Högskolan i Borås	<i>Högskolan i Borås vision och mål</i>	Juni 2015	8 sidor	https://docplayer.se/36972343-Hogskolan-i-boras-vision-och-mal.html
	<i>Vision, mål och strategier</i>	Juni 2021	3 sidor	https://www.hb.se/anstalld/organisation-och-styrning/vision-mal-och-strategier/
Högskolan Dalarna	<i>Vår vision. Vi skapar öppna vägar till kunskap för ett gott samhälle (2014)</i>	18 december 2014	8 sidor	https://docplayer.se/4179207-Var-vision-vi-skapar-oppna-vagar-till-kunskap-for-ett-gott-samhalle.html
	<i>Att leva visionen –prioriterade inriktningar för Högskolan Dalarna 2016–2019</i>	17 december 2015	7 sidor	https://docplayer.se/36351760-Att-le-va-visionen-prioriterade-inriktningar-for-hogskolan-dalarna.html
	<i>Vår vision. Vi skapar öppna vägar till kunskap för ett gott samhälle (2020)</i>	15 juni 2020	8 sidor	https://www.du.se/globalassets/global/visionen/hd_broschyr_vision_180x254_8sid_hires.pdf
	<i>Strategi för Högskolan Dalarna 2020–2026</i>	2019	11 sidor	https://www.du.se/globalassets/local/om-oss2/planering-och-uppfoljning/visionsdokument/strategi-for-hogskolan-dalarna-20202026.pdf

Lärosäte	Titel på dokument	Antagningsdatum (exakt datum anges om tillgängligt)	Omfång	URL (om fortsatt tillgänglig)
Högskolan i Gävle	<i>Plattform för strategi 2020</i>	8 december 2016	11 sidor	https://docplayer.se/41016127-Plattform-for-strategi-2020.html
	<i>Vision, verksamhetsidé och kärnvärden</i>	10 oktober 2019	1 sida	https://www.hig.se/download/18.13631aa816e87d6cfe68c507/1579618060072/Vision,%20verksamhetsid%C3%A9%20och%20k%C3%A4rn%C3%A4rden.pdf
	<i>Utbildnings- och forskningsstrategi för Högskolan i Gävle 2021–2030</i>	2019	7 sidor	https://www.hig.se/download/18.84e037d17401f5987628e8a/1599465848799/Utbildnings-%20och%20forskningsstrategi%202030.pdf
Högskolan i Halmstad	<i>Högskolan i Halmstad mot 2020. Vision. Forsknings- och utbildningsstrategi</i>	25 oktober 2013	16 sidor	https://issuu.com/hogskolanihalmstad/docs/fus_2014_feb_6-web
	<i>Vision, mål och strategier.</i>	April 2019	35 sidor	https://www.hh.se/om-hogskolan/vision-mal-och-strategier.html
Högskolan i Skövde	<i>Utvecklingsplan 2017–2022</i>	2016	44 sidor	Ej tillgänglig
	<i>Bilaga till utvecklingsplan 2017–2022</i>	20 juni 2019	12 sidor	Ej tillgänglig
Högskolan Kristianstad	<i>Strategi 2015 - 2020. Utbildningsprogram som är ledande i Sverige</i>	11 juni 2015	6 sidor	Ej tillgänglig
	<i>Kvalitetssystem och kvalitetspolicy för utbildning på grund- och avancerad nivå</i>	12 februari 2019	12 sidor	https://www.hkr.se/contentassets/f5b3599cbf-084d9c9f91c25e5bf2d164/kvalitetssystem190212.pdf
	<i>Strategi 2021–2025. Större bidrag till vårt samhälle</i>	2 december 2020	11 sidor	https://www.hkr.se/globalassets/avdelningar/hogskolekansli/strategi-2021-2025.pdf

Lärosäte	Titel på dokument	Antagningsdatum (exakt datum anges om tillgängligt)	Omfång	URL (om fortsatt tillgänglig)
Högskolan Väst	<i>Strategisk plattform</i>	2017	24 sidor	https://issuu.com/hogskolan_vast/docs/hogv-142_varumarkesplattform_tryck_
	<i>Strategier</i>	2019	2 sidor	https://www.hv.se/om-oss/vision-strategier-och-satsningar/vision-och-strategisk-plattform/strategier/
	<i>Varumärke</i>	2019	5 sidor	https://www.hv.se/om-oss/vision-strategier-och-satsningar/vision-och-strategisk-plattform/varumärke/
	<i>Värdegrund</i>	2019	1 sida	https://www.hv.se/om-oss/vision-strategier-och-satsningar/vision-och-strategisk-plattform/vardegrund/
Karlstad universitet	<i>Vision och strategi 2030</i>	2 oktober 2018	3 sidor	https://intra.kau.se/dokument/upload/82F3178102e2b192F7qSA6932150/VisionOchStrategi2030.pdf
	<i>Strategisk plan 2017–2019</i>	16 december 2016	8 sidor	https://intra.kau.se/dokument/upload/C10B9428077Fd20DD1WTC99ECF95/C2016_784Strategisk%20plan%202017-2019.pdf
	<i>Strategiska mål 2019–2023</i>	2018	1 sida	https://www.kau.se/om-universitetet/om-karlstads-universitet/fakta-om-universitetet/vision-och-strategi-2030
Karolinska institutet	<i>Strategi 2030</i>	15 april 2019	32 sidor	https://medarbetare.ki.se/media/89645/download?_
	<i>Strategi 2018. Färdplan för Karolinska institutet 2014–2018</i>	September 2014	32 sidor	https://issuu.com/karolinska_institutet/docs/full__ngd_strategi2018

Lärosäte	Titel på dokument	Antagningsdatum (exakt datum anges om tillgängligt)	Omfång	URL (om fortsatt tillgänglig)
Kungliga tekniska högskolan	<i>Ett ledande KTH. Ett ledande tekniskt och internationellt universitet som skapar kunskap och kompetens för en hållbar framtid. Utvecklingsplan 2018–2023</i>	4 december 2017	17 sidor	https://intra.kth.se/polo-poly_fs/1.1023771.1603875437!/KTH_Utvecklingsplan_SV.PDF
	<i>Vision 2027</i>	15 december 2011	7 sidor	https://intra.kth.se/polo-poly_fs/1.1023767.1603875307!/v2027sv%20slutversion.pdf
Linköping universitet	<i>Strategikarta</i>	5 juli 2016	1 sida	https://styrdokument.liu.se/Regelsamling/File/843779
	<i>Verksamhetsplan och budget för 2020 samt plan för 2021–2022</i>	4 juni 2019	65 sidor	https://liu.se/dfsmedia/dd35e243dfb7406993c1815aaf88a675/34786-source/options/download/verksamhetsplan-och-budget-for-2020-samt-plan-for-2021-2022
Linnéuniversitetet	<i>En resa in i framtiden. Vision och strategi 2015–2020</i>	24 september 2014	20 sidor	https://lnu.se/globalassets/dokument---gemensamma/universitetsledningens-kansli/styrdokument/en_resa_in_i_framtiden_2015-2020.pdf
	<i>Vision 2030. Vi sätter kunskap i rörelse för en hållbar samhällsutveckling</i>	5 december 2019	4 sidor	https://lnu.se/globalassets/dokument---gemensamma/universitetsledningens-kansli/vision-2030/us-191205-vision-2030-.pdf
	<i>Målsättningar för 2025</i>	3 december 2020	7 sidor	https://lnu.se/globalassets/dokument---gemensamma/universitetsledningens-kansli/styrdokument/malsattningar-2025.pdf

Lärosäte	Titel på dokument	Antagningsdatum (exakt datum anges om tillgängligt)	Omfång	URL (om fortsatt tillgänglig)
Luleå tekniska universitet	<i>Vision och strategi 2030</i>	November 2018	2 sidor	https://www.ltu.se/ltu/Vision-och-strategi-2030
	<i>Strategisk plan 2020–2025</i>	18 november 2019	9 sidor	https://www.ltu.se/cms_fs/1.193770!/file/Universitetets%20strategiska%20plan%202020-2025_dnr%204869-2019.pdf
Lunds universitet	<i>Strategisk plan 2017–2027</i>	6 december 2016	8 sidor	https://www.lu.se/sites/www.lu.se/files/strategisk-plan-lunds-universitet-2017-2026-2.pdf
Malmö universitet ²	<i>Malmö universitet Strategi 2022</i>	15 december 2017	13 sidor	https://mau.se/contentassets/9fd475e00c874d2e86a12fa3149d1/strategi-2022_180119_webb-och-utskriftsvariant-version.pdf
Mittuniversitetet	<i>Mittuniversitetets strategi 2019–2023</i>	23 maj 2018	10 sidor	https://docplayer.se/108491333-Mittuniversitetets-strategi.html
Mälardalens universitet ³	<i>Forsknings- och utbildningsstrategi 2017–2022</i>	Februari 2016	12 sidor	https://docplayer.se/105214510-Forsknings-och-utbildningsstrategi.html
	<i>Mission och vision</i>	Uppgift saknas	2 sidor	Ej tillgänglig
	<i>Vision och mål</i>	2020	2 sidor	https://www.mdu.se/vision
Stiftelsen Högskolan i Jönköping	<i>Strategier 2020-2025 / Building Bridges: Jönköping University 2020–2025</i>	2019	20 sidor	https://ju.se/download/18.1778272c17e8615810c161cc/1643287893488/JU_Strategier_2020-2025_Broschyr_webb.pdf
Stockholms universitet	<i>Strategier för Stockholms universitet 2019–2022</i>	3 december 2018	12 sidor	https://issuu.com/stockholmsuniversitet/docs/strategierna_2019_2022?utm_medium=referral&utm_source=www.su.se

2 Före 1 januari 2018 Malmö högskola.

3 Före 1 januari 2022 Mälardalens högskola.

Lärosäte	Titel på dokument	Antagningsdatum (exakt datum anges om tillgängligt)	Omfång	URL (om fortsatt tillgänglig)
Sveriges Lantbruksuniversitet	<i>SLU:s strategi 2017–2020</i>	16 juni 2016	24 sidor	https://internt.slu.se/globalassets/mw/org-styr/kval-sagr-utb/05a.-slus-strategi-2017-2020-faststalld-160616.pdf
	<i>SLU:s strategi 2021–2025</i>	24 september 2020	13 sidor	https://internt.slu.se/globalassets/mw/org-styr/styr-dok/1-verksamhetsstyrning-organisation/strategi-slu-2021-2025.pdf
Södertörns högskola	<i>Vision, ethos, mål och strategier för Södertörns högskola 2015–2019</i>	31 mars 2015	8 sidor	https://www.sh.se/download/18.166aa05167c62dff5d71cdd/1549960590523/sh_vision_et_hos_mal_strategier_2015_2019.pdf
	<i>Södertörns högskolas utvecklingsplan 2020–2024</i>	December 2019	12 sidor	https://www.sh.se/download/18.2d3923f11702f30eed726b72/1582128812615/S%C3%B6dert%C3%B6rns%20h%C3%B6gskolas%20utvecklingsplan%202020-2024%20pages.pdf
Uppsala universitet	<i>Mål & Strategier. För kvalitet och förnyelse</i>	12 december 2019	14 sidor	https://www.regler.uu.se/digitalAssets/14/c_14263-l_3-k_c_14263-l_3-k_mal-och-strategier-for-uppsala-universitet--fran-200101-.pdf
	<i>Mål och strategier för Uppsala universitet</i>	26 november 2014	11 sidor	https://www.ub.uu.se/digitalAssets/713/c_713714-l_3-k_c_14263-l_3-k_mal-och-strategier-for-uppsala-universitet.pdf
	<i>Att samarbeta med Uppsala universitet. Förutsättningar för uppdrags- och samverkansforskning</i>	2016	12 sidor	Ej tillgänglig.

Lärosäte	Titel på dokument	Antagningsdatum (exakt datum anges om tillgängligt)	Omfång	URL (om fortsatt tillgänglig)
Umeå universitet	<i>Vision för Umeå Universitet</i>	3 april 2019	3 sidor	https://www.umu.se/globalassets/centralwebb/om-umea-universitet/vision-strategi-och-regelverk/vision-umea-univ.sve.pdf
	<i>Umeå universitet möter framtiden med gränslös kunskap. Umeå universitet 2020 – Vision och mål.</i>	8 juni 2012	10 sidor	https://www.umu.se/globalassets/fristaende-webbar/regelverk/styrning-ekonomi-planering-och-resursfordelning/150---umea-universitet-2020--vision-och-mal-umu-100-394-12.pdf
Örebro universitet	<i>Örebro universitetens vision och strategiska mål 2018–2022</i>	21 december 2017	8 sidor	https://docplayer.se/105549179-Orebro-universitets-vision-och-strategiska-mal.html
Totalt			829 sidor	

Johan Asplunds sociologi

Formen i fokus

The Sociology of Johan Asplund. Emphasizing Form

Johan Asplund is highly regarded in Swedish sociology, yet there are few studies dedicated to his work. Existing research focuses mainly on the ideas (content), overlooking the significance of his unique sociological approach and style (form). This text, however, emphasizes the distinctive style and form of his texts. Drawing on a broad range of his works and a detailed analysis of his notable book *Om undran inför samhället* a couple of key themes that highlight Asplund's distinctiveness and way of shaping ideas are proposed. They all emphasize, and build on, the relationship between science and art. In addition to contributing to the growing literature on Asplund, the themes encourage a deeper exploration of the importance of scholarly form and composition in academic discourse, showcasing their inherent creative potential.

Keywords: Johan Asplund, art, essay, form, method

Sociologiska och andra samhällsvetenskapliga teorier eller skolor och paradigmer har nästan uteslutande diskuterats med avseende på sin *hållbarhet* (i diverse bemärkelser av den termen). I försvinnande liten utsträckning har de teoretiska konstruktionerna och systemen diskuterats som *litteratur* – med avseende på karaktéristisk stil och typ av verklighetsåtergivning (”realism”). (Asplund 1992: 95)

I SAMBAND MED Johan Asplunds (1937–2018) bortgång publicerade *Sociologisk Forskning* två texter om hans eftermäle och varför han borde leva vidare i svensk sociologi. Båda publicerades som minnesord och ger korta men initierade bilder av Asplund och hans kunskapsbidrag. I den första texten lyfter Lars-Erik Berg (2018) fram några idéer som enligt hans mening förtjänar att leva vidare. Framför allt diskuterar han Asplunds socialpsykologi och begreppsapparaten i den teoretiskt ambitiösa boken *Det sociala livets elementära former* (1987a). Texten uppvisar släktskap med två äldre texter av Berg (1990, 2013), där han diskuterar Asplunds idéer utifrån deras socialpsykologiska potential.

Den andra minnestexten – skriven av Magnus Karlsson (2018) – har en i mitt tycke delvis missvisande titel: ”Asplund som lärare”. Innehållet i texten är nämligen bredare än vad rubriken antyder. De pedagogiska trådarna är närvarande, men kompletteras med diskussioner om Asplunds bärande och återkommande teman – kanske tar de

senare till och med över. Karlsson har vidareutvecklat sina tankar i en uppföljare. I samband med att Arkiv förlag lyfte in Asplund och hans bok *Människan som samhälls-
varelse* (1983 utgiven under titeln *Tid, rum, individ och kollektiv*) i serien Moderna klassiker skrev Karlsson (2022) ett innehållsrikt förord där han gick vidare med flera tidigare berörda teman.

Förordet har rubriken ”Noter till Johan Asplunds socialpsykologi – snedstreck mellan individ och kollektiv”. Inte heller denna titel ser jag som rättvisande – Karlsson är alltför modest i sin rubriksättning. I själva verket är förordet ett slags minibiografi med nära på heltäckande grepp. Karlsson diskuterar inte bara ”socialpsykologin” utan även Asplunds biografi, fragment av hans ”vetenskapsteori” och sin relation till såväl personen Asplund som några av hans teorier. Jämte Björn Erikssons (2005) försök att placera Asplund och hans böcker i ett större sammanhang och Lars-Erik Bergs (1990, 2013) diskussioner av Asplund som relationell socialpsykolog är det här den mest omfattande publikationen om Johan Asplund och hans akademiska gärningar. Mot bakgrund av den status Asplund alltjämt åtnjuter är detta en smula egendomligt – det är som om sekundärlitteraturen ännu inte har tagit fart. I linje med Berg (2018) och Karlsson (2018) tror jag att Asplund har mycket att erbjuda forskning och forskare i dag.

För att positionera mitt bidrag ska jag göra en inledande – grov – distinktion mellan vetenskapligt *innehåll* och vetenskaplig *form*. I många vetenskapliga sammanhang framstår distinktionen som överflödigt. Vetenskaplig form tenderar att likställas med standardiserade uppläggningar (inledning, problem, metod och så vidare) och generiska tidskriftsformat. Avvikande och utmanande former är ovanliga. Med Maria Törnqvists (2016) ord är vi ”fast i formen”, och det är inte nödvändigtvis positivt. Jag delar uppfattningen att ett öppnare förhållningssätt till sociologisk form rymmer en kreativ potential, och här menar jag att studier av Asplund med formen i fokus kan tillföra något.

Om det egna arbetet med form och framställning är Asplund fåordig. Närmast kommer han i några få rader i *Avhandlingens språkdräkt*, där han diskuterar tillkomsten av ett par av sina böcker. De yttre omständigheterna – i synnerhet platser och skrivmaskiner – minns han.

Däremot kan jag inte redogöra för hur de skrevs, vad och hur jag tänkte, på vilket sätt det ena gav det andra, varför böckerna fick den form de fick. (2002: 131)

Om det beror på glömska, hemlighetsmakeri eller helt enkelt ovetskap framgår inte. Klart står emellertid att distinktionen mellan form och innehåll alltid är närvarande i Asplunds texter. Det är svårt att tänka sig idéerna – innehållet – utan att ta hänsyn till *hur* de framställs, det vill säga formen. Trots detta tenderar texter om Asplunds böcker att uppehålla sig vid formen endast i kortare partier, för att därefter ägna större utrymme åt hans idéer, exempel och olika läsningar (se t.ex. Berg 1990; Eriksson 2005; Karlsson 2018; Svallfors 2022). Om formen står det ofta bara en eller ett fåtal kärnfulla meningar. Då framhålls och hyllas ofta språkkänslan, finurligheten, elegansen eller

något annat stilistiskt drag. Uttryckt med Charles Westins (2019) ord var han ”en enastående stilist, som ägde en sällsam närvaro i det skrivna och i det talade ordet”.

Jag instämmer i lovorden. Johan Asplunds stil är för det mesta hypnotisk – skriver någon samhällsvetare vackrare och mer snillrikt? Däremot saknas mer djupgående analyser beträffande formen och hur formen är förbunden med hans kunskapssyn och vetenskapsteoretiska funderingar. Närmast kommer Karlsson (2022), som i sitt förord tangerar formtemat på några enstaka ställen. Här följer tre utmärkande exempel:

En tydlig utveckling mellan de olika böckerna är Asplunds gestaltsförmåga. (2022: 19)

När Asplund tolkar stora tankar visar de sig påfallande enkla. Han får dem att framstå inte bara som sinnrikt hopfogade slutledningskedjor utan som konstverk, som har sitt ursprung i synintryck och upplevelser. (2022: 19)

Det går att betrakta hans arbete som en förförelsekonst – utan att han för den delen hade för avsikt att bli populär – där det inte ser ut att finnas någon motsättning mellan vetenskaplig och konstnärlig strävan. (2022: 19)

Utdragen ger uttryck för tre närbesläktade teman genom vilka vi kan närma oss formen. Jag har döpt dem till: 1) *gestaltning som metod*, 2) *vetenskap som konst* och 3) *forskaren som konstnär*. Syftet med föreliggande text är att fördjupa respektive tema genom när läsningar av Asplunds texter. Utifrån detta ser jag tre huvudsakliga bidragsområden. Det första har redan omnämnts. I egenskap av originell och inflytelserik tänkare i svensk samhällsvetenskap förtjänar hans författarskap uppmärksamhet, förvaltning och fördjupning (jfr Berg 2018; Karlsson 2018). Närmare bestämt är det kunskap och reflektioner om form jag tillför ”Asplund-litteraturen”.

Ett andra område där jag menar att Asplund kan tillföra något är samtal om förhållandet mellan vetenskap och konst. Hos Asplund förekommer temat redan i *Om undran inför samhället* (1970) – om än i bakgrunden. I senare verk blommar det ut i explicita teoretiseringar (Asplund 2003). Ämnet har på sistone rönt viss uppmärksamhet, även om ingångarna skiljer sig åt. Om Edling och Rydgren (2011, 2015) främst intresserar sig för utbytet *mellan* sociologi och konst (jfr *Sociologi genom litteratur*), verkar Törnqvist (2016) och Holgersson (2021) – inspirerade av Robert Nisbet (1976) – gå längre. Medan Holgersson (2021) utforskar utbytet på ett praktiskt plan, talar Törnqvist (2016) om sociologi *som* konstform.

Ett tredje bidragsområde avser forskning och kreativitet – eller om det hellre skulle benämnas *brist på kreativitet*. Här framstår Richard Swedbergs (2012, 2016, 2017) rop efter kreativitet, nya infallsvinklar och mer stimulerande teoretiseringar som talande. Stefan Svallfors (2016) är inne på något liknande när han pläderar för ”kreativ uthållighet” genom budord som uppmuntrar till att bryta sig loss från det som tenderar att låsa forskare i snäva riktningar. Sammantaget kan man se det som att flera röster efterfrågar en mer fantasirik och utmanande sociologi som främjar

kreativitet och bäddar för annorlunda insikter. Till detta kan studier av Asplund bidra och inspirera.

Undersökningen börjar i *Om undran inför samhället* (1970) för att därifrån söka sig vidare och synliggöra de tre nyssnämnda temana. Anledningen till den valda startpunkten är tudelad. För det första är det Asplunds kanske mest omtyckta bok, en klassiker som förtjänar att läsas, tolkas och leva vidare. Dessutom är det en av hans mest refererade böcker. För det andra innehåller den sådant som är utmärkande för hans arbete med form samtidigt som den utgör ett brott med stilen i hans två föregående böcker *Om mättnadsprocesser* (1967) och *Sociala egenskapsrymder* (1968). Den står för något annat – nytt.

Tolkning av *Om undran inför samhället*

Om undran inför samhället (i fortsättningen förkortat till *Om undran*) är en märklig bok såtillvida att det är svårt att precisera vad den handlar om. Inledningen i Erik Allardts (1970: 172) recension från publiceringsåret är talande:

Det är mycket svårt att skriva om Asplunds bok.

Stefan Svallfors (2022) ger uttryck för en liknande hållning när han över femtio år efter utgivningen resonerar kring tre olika lästillfällen med tillhörande läsoplevelser. Varje tillfälle gav något kvalificerat annorlunda än det föregående. Om sitt första möte med boken skriver Svallfors:

Det var en litet underlig bok tyckte jag. Det var svårt att få syn på vad författaren egentligen ville. Men den var lockande, på ett diffust vis.

Om sin andra läsning har han följande att säga:

Asplunds önskan att sociologerna kunde lära sig att se något som något annat (det han kallar ”aspektseende”) och att arbeta litet mer som kriminaldetektiver tilltalade mig. Sociologi är ett svindlande äventyr, var nog vad jag fick med mig från läsningen. Det var en sådan tankens flykt över Asplunds konversationer med romanförfattare, konstvetare, gamla döda sociologer och andra. Och hans språk var helt berusande.

Både lockelsen och berusningen är utmärkande för texten, även om båda erfarenheterna är svårpreciserade. Låt oss därför först försöka svara på frågan: Om vad handlar *Om undran*? Bara den omständigheten att det är befogat att på allvar ställa frågan och *försöka* svara vittnar om någonting anmärkningsvärt. Ska inte vetenskapen vara transparent? En rimlig startpunkt för en vetenskaplig text borde väl vara att redogöra för vad som komma skall – eller åtminstone att nedteckna det vägledande syftet? I *Om undran* återfinns ingen sådan startpunkt. Läsaren kastas rakt in i framställningen

och huvudfrågan, som verkar kretsa kring vad sociala fenomen betyder. Är det då inte *betydelseangivelse* – vad det nu kan vara – som är bokens centrala tema? Det går att läsa *Om undran* med det begreppet som ledstjärna. På bokens baksida beskrivs innehållet på följande sätt:

Om undran inför samhället behandlar frågan vad det innebär att förstå ett socialt fenomen. Ett i föreställningen centralt vetenskapspsykologiskt begrepp är ”sociologisk betydelseangivelse”. Det hävdas att en rad klassiska teoretiker – bl.a. Freud, Malinowski, Montesquieu, Simmel, Tönnies – brottades just med problemet vad olika sociala fenomen betyder. Boken är ett viktigt och originellt inlägg i den aktuella debatten om sociologins natur.

Vem som har skrivit baksidestexten framgår inte. Skribenten verkar hur som helst framhålla att det är en bok om ”betydelseangivelse”, det vill säga en bok som behandlar frågan om vad det innebär att förstå ett socialt fenomen. Beskrivningen är inte felaktig. Andra ingångar är emellertid också möjliga.

En betydande ledtråd till bokens ämne och problemområde ges i förordet. Där berättar Asplund att han var inne på temat i en uppsats som publicerades några år tidigare. Uppsatsen är en tolkning av hur man kan läsa och förstå Max Webers klassiska essä *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda* (Asplund 1966a). Webers text handlar om hur protestantismen gav förutsättningar för kapitalismens framväxt genom att påverka människors liv och föreställningar. Asplund förespråkar en läsning där Weber inte frilägger orsakssamband eller blottlägger historiska sanningar. Enligt Asplund lanserade Weber en ny *förståelseakt*. Teorin om relationen mellan den protestantiska etiken och kapitalismens anda bidrar med en *historisk förståelse* av hur förhållandet *skulle kunna* se ut. Detta är för Asplund något annat än att en gång för alla fastställa ett entydigt orsakssamband.

Inför förståelseakter framstår sanningbegreppet som missvisande (jag refererar nu främst de tankar som står under den sista rubriken, ”Tolkningens egenart”, i artikeln från 1966a). Asplund menar att tolkningen *skulle kunna* vara sann och framställer det traditionella begreppsparet *förklaring* och *förståelse* som ett led i uppmärksammandet av distinktionen mellan *olika* vetenskapliga syften. Såvitt jag förstår pläderar han för olika sanningbegrepp för olika sorters studier och uppgifter. Sanning i en studie behöver inte vara samma sanning som i en annan. En mer ingående redogörelse för sanningarnas potentiella särarter och hur man uppnår dem lyser med sin frånvaro. I det stora hela handlar dock texten om skillnaden mellan vetenskap som syftar till att förklara respektive att förstå (jfr *verstehen*) olika fenomen. Slutorden ger en sista ledtråd till textens ärende:

En vetenskapsteori som nedvärderar olika banbrytande insatser bara därför att de inte når upp till ett nyckfullt och ofruktbart provbarhetskrav behöver revideras. (Asplund 1966a: 210)

Med stöd i artikeln kan vi få en klarare bild av vad *Om undran* försöker uttrycka. Skriften handlar om olika vetenskapsteoretiska ståndpunkter och förfäktar en position som tillåter, och premierar, förståelseakter. Detta sätter vetenskapens traditionella syn på sanning i gungning.

Än så länge bär vi med oss följande teman i *Om undran*: skriften handlar om social betydelseangivelse och förfäktar en vetenskapsteoretisk position som skiljer sig från den traditionella. En annorlunda syn på sanning – en som bejakar förståelsens särart – förespråkas. Vidare är detta en position som fångar upp klassikers tankestoff och arbetssätt på ett tillfredsställande sätt. Boken problematiserar de ideal som präglar samhällsvetenskapens standardförfaranden och vill inspirera till idéer om forskning som detektivarbete och mysterielösning. Följande teman behandlas också på ett eller annat sätt: *aspektseende* – ett och samma sociala fenomen kan förstås på olika sätt utifrån tanken att man alltid måste *se* något *som* något; *relativism* – flera aspekter av samma fenomen kan vara giltiga samtidigt; *intelligibilitet* – sociala fenomen är meningsfulla och därmed fattbara för förnuftet och möjliga att studera.

Om undran saknar inte bara explicit syftesformulering. Boken har heller inga kapitelrubriker. De sju kapitel som utgör stommen följer under varsin romersk siffra (I, II, III och så vidare). Underrubrikerna har däremot namn. Dessa är dock mer gåtfulla än klagörande: ”Exempel på en gåta”, ”Bensen”, ”Spänning och spänning”, ”Att vägra se”, ”Tillbaka till Freud”, ”Sanning och sanning” och ”Skrivbordssociologi”.

Varken kapitelordningen eller kapitelinnehållen följer någon urskiljbar logik. Texten suger tag i läsaren för att sedan inte släppa taget. Som läsare får man tanketrådar att själv sortera. Stilen är krävande men belönande. I slutkapitlet – som delar rubrik med bokens titel – återvänder Asplund till ett par tanketrådar som figurerat tidigare i framställningen (aspektseende, intelligibilitet, problematisering). Sättet på vilket han återvänder till dem följer ingen konventionell logik. Efter att ha läst avslutningen är det fortfarande upp till läsaren att välja bland exempel och idéer och fundera på vilka man vill ta med sig.

En ivrig läsare kan av bara farten råka bläddra förbi bokens inledande citat (1970: 8). Eftersom citatet bokstavligen föregår och inleder hela boken är det för vårt vidkommande rimligt att ägna det ordentlig eftertanke – om inte annat därför att författaren lär ha gjort det.

Varför påstår varenda människa att ett fickur är runt, vilket bevisligen är falskt, alldenstund det sett i profil bildar en smal, elliptisk rektangel, och varför i helvete har man lagt märke till formen bara det ögonblick urtavlan var intressant. *Alfred Jarry*

Orden förolämpar bondförnuftet. Alfred Jarry måste ha velat påpeka dumheten i att låta vårt invanda sätt att se och förstå saker hindra oss från att ta till oss och utgå ifrån alternativa ingångar. Citatet är målande och kan onekligen stå som motto för *Om undran*, en bok som handlar om förståelser och hur sociala fenomen kan ses och studeras från olika aspekter – samtidigt.

Observera språkbruket: ”varför i helvete har man lagt märke till formen bara det ögonblick urtavlan var intressant?” Språket är hårt och på gränsen till konfronterande, som i ett försök att få läsaren att reagera: ”tänk efter, begrundna, ställ frågor”. Den fräna attityden kan tänkas ha inspirerat Asplund. I slutet av *Om undran* återkommer ordet ”helvete” – ett i vetenskapliga sammanhang ovanligt ordval. Nu är referensen en annan än Jarry. Med hänvisning till Ludwig Wittgenstein föreslår Asplund att en framkomlig väg för att ifrågasätta djärva tolkningar är att ställa motfrågan: ”varför i helvete då?” (1970: 126). (Det förekommer fler exempel där Asplund tycks ha tagit intryck av Jarrys provocerande stil. Till exempel slutar i princip varje kapitel med en fräckhet.)

Alfred Jarry var en radikal konstnär verksam i Frankrike runt sekelskiftet (Pyk 1995). Gång på gång retade han upp borgerligheten med allsköns grova spratt och provocerande verk. Han bar märkliga kläder och for runt i Paris på cykel. Ju mer jag studerar Jarrys biografi, desto mer framstår betydelsen av Asplunds inledningscitat. Låt oss därför använda Jarry som *nyckel* för att förstå *Om undran*. Sture Pyk (1995) har skrivit ett fylligt förord till översättningen av hans storverk *Far Ubus läsebok*. De första raderna lyder:

Alfred Jarry (1873-1907) var en av de mer originella figurerna i Paris kulturliv på sin tid. En egensinnig estetisk svärmare. En manisk ordvrängare, för vilken allt fick vika för det imaginära, för hallucinationen, för vrångbilden. En outtröttlig häcklare av det borgerliga livets normer. Kunnig i heraldik, helgonhistoria, klassisk grekiska och modern fysik. (Pyk 1995: 9)

Fortsättningsvis förhåller jag mig selektivt till Pyks förord och väljer att belysa de omständigheter som får konturerna att framträda. Jarry var bildad och hade god kännedom om de litterära giganterna. Han var nyskapare och svår att placera i enskilda genrer. Han skrev romaner, dramer, kritik med mera. En genomgående tanke i hans verk är förkastandet av de ledande konstriktningarna, realism och naturalism, där *avbildning* utgjorde riktmärke för verksamheten. Jarry ville skapa och hjälpa människor att se och förstå nytt, inte bara beskriva. Inte sällan arbetade han med drastiska och provocerande metoder och hans arbeten inspirerade surrealismen och dadaismen. Framför allt ville han väcka det slumrande och sterila borgerskapet. Kort sagt ville han göra upp med konformismen och förnya, bland annat genom att överträda och ifrågasätta förgivettagna regler.

Alfred Jarry grundlade en ”vetenskap” han kallade patafysik. Med patafysik avses en vetenskap om lagar som styr undantag och inbillade lösningar. Det är ett säreget och svårfångat kunskapsområde med botten i fysik, konst och filosofi där allt kretsar kring *avvikelsen*. Sture Pyk refererar filosofen Henri Bergson, som lär ha inspirerat Jarry:

Avvikelsen lyder ingen lag utan är en nyck hos atomen. Det är en rörelse helt utan orsak. Men eftersom den är så minimal kan man bortse från detta. Och då får man lätt en förklaring till världen. (Pyk 1995: 51)

Avvikelsen ses här som ett slags existentiell grundbult för såväl universum som människan. Utan avvikelse ingen människa och inget universum. Hade atomernas massa pressat dem lodrätt hade de aldrig satts i rörelse och livet aldrig tagit fart. Avvikelsen är alltså universums och existensens mest grundläggande fenomen. I *Nationalencyklopedin* heter det att patafysik är läran om det enskilda, i motsats till konventionell vetenskap som är läran om det generella och allmängiltiga, samtidigt som det nog bör betonas att patafysik är mer lek- och fantasifullt än allvarligt ämnat. Nyckeln tar form.

Johan Asplund förordar i *Om undran* en vetenskap som inte reduceras till jakt på lagar och arbete med statistik. Han slår ett slag för antireduktionism, där man aldrig nöjer sig med en enda tolkning eller förståelse av ett fenomen. En vetenskap som stelnar och upphör att skapa är en döende vetenskap. Asplund skriver elektrisk, tankeväckande prosa och hans böcker är lika mycket litteratur som vetenskap. Skrifterna – inte minst *Om undran* – försöker hjälpa läsaren att tänka och förstå annorlunda. Asplund låter inte regelefterlevnad och metodiska föreskrifter hämma originella idéer eller utmanande tolkningar. Det är möjligt att läsa och förstå Johan Asplund som *konstnär*.

Innan jag finslipar resonemanget vill jag lyfta fram en referens som stöd för den påbörjade tolkningen. Den återfinns i *Om undran* och gäller en uppsats av sociologen Robert Nisbet. Rubriken för uppsatsen – som senare blev en bok (Nisbet 1976) – lyder: *Sociology as an art form*. Asplund gör ingen stor sak av referensen mer än att konstatera att Émile Durkheims studie av självmordet var lika mycket en skapelse av en konstnär som av en forskare. Han framhåller bland annat verkets ”lyckliga förening av vision och verifikation” samtidigt som han, med referens till Strindberg, talar om ”naturalistisk klärvoyans” (Asplund, 1970: 58).

Synen på Johan Asplund som konstnär får konsekvenser för *Om undran*. Om vi läser Asplund som konstnär är *Om undran* hans konstverk. Därmed hamnar de ursprungliga frågorna om bokens särart i nytt ljus. Frågan: Vad handlar boken om? kan omformuleras till: Vad för slags verk är det fråga om? Jag läser *Om undran* som en *gestaltning* av den vetenskapsteoretiska spänningen mellan ”positivism” och ”hermeneutik”.

Observera citationstecknen. Begreppen ”positivism” och ”hermeneutik” figurerar inte i *Om undran*, inte ens i en fotnot. Ej heller vill jag påstå att det är detta begreppspar Asplund gestaltar. Jag läser begreppspar som en symbol för den vetenskapsteoretiska *spänning* som har funnits under de senaste hundra åren mellan dem som slåss för att samhällsvetenskapen ska ha naturvetenskapen som förebild och dem som menar att samhällsvetenskap har föga gemensamt med naturvetenskap och bör söka sig fram på andra sätt (jfr Andersson 1979). Inom svensk sociologi inbegrep stridigheterna även diskussionen om så kallad ”hårddata” och ”mjukdata”, där Asplund deltog (Asplund 1966b).

För tolkningen är inte begreppen (positivism och hermeneutik) det centrala. Att definiera exakt vad som åsyftas i respektive läger är inte heller den uppgift Asplund tar sig an. Asplund kan till och med sägas bejaka mångtydigheten och spela på den. Han *gestaltar* en spänning som alla vetenskapens utövare är bekant med. Till skillnad från diverse vetenskapsteoretiska handböcker som försöker klargöra, definiera och precisera

konflikten med logik, heltäckande referensapparater och sakliga argument tar Asplund sats ifrån en annan position. Han tar sig an ett välkänt – och på gränsen till uttjat – fenomen från en ny vinkel, med nya ord. Det är ingen vanlig introduktionsbok i vetenskapsteori – Asplund *gestaltar* skiljelinjen. Han nöjer sig inte med att presentera *innehållet* utan arbetar med att passa in materialet i en *form* som förenar innehållet med det han försöker säga. I detta döljer sig ett svar på frågan hur vi kan förstå *Om undrans* mystik, storhet och status.

Jag hämtar stöd för tolkningen i en långt senare publicerad skrift av Asplund (1987b) på ett liknande tema. Texten heter ”Idrott och samhällsordning” och behandlar – tro det eller ej – vetenskapsteori. Låt oss läsa några rader från upptakten:

Den här uppsatsen är inte riktigt vad den ser ut att vara. Jag ger mig in på en diskussion av ett centralt vetenskapsteoretiskt spörsmål, men jag har eftersträvat en annorlunda *form* än den som vetenskapsteoretiska diskussioner brukar ha. (1987b: 11)

Kursiveringen är min. Innan jag tar itu med ordet *form* ska jag kort anmärka på det uppenbara med inledningsmeningen. Asplund har arbetat så tidigare. Tematiskt har han mer eller mindre redan skrivit en sådan text. Citatet hade lika gärna kunnat inleda *Om undran*.

Essän med rubriken ”Idrott och samhällsordning” har på ytan få uppenbara likheter med *Om undran*. I den kan man läsa om allt ifrån östtyska idrottsframgångar och finländska idrottsmän till Ingemar Stenmark. Likväl påstår jag att texterna behandlar samma spörsmål. Jag läser dem som en gestaltning av spänningen mellan de framträdande vetenskapsteoretiska lägren. Texterna och innehållet har dock olika *form*. Hur ska vi förstå form och gestaltning?

Enligt *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) handlar gestaltning om att forma och formge. Etymologiskt växer roten från det tyska språket och ordet *gestalt*, ett ord som även finns på svenska. Det signalerar en *helhet*, hur form och innehåll är förbundna. De engelska motsvarigheterna är *form* och *shape*, men båda är trubbiga etiketter som gör det svårt att närma sig ”gestaltning”. När jag nu talar om gestaltning vill jag understryka att begreppet, som jag använder det, ingalunda ska ses som synonym till formgivning. Det förra kan med fördel förstås i en snävare bemärkelse. Medan formgivning avser alla ambitioner att ge något en form, menar jag att gestaltning är ett specifikt sätt att arbeta som ligger närmre konstens domän. När Asplund skriver att han ”har eftersträvat en annorlunda form än den som vetenskapsteoretiska diskussioner brukar ha” föreslår jag att han i detta fall har arbetat med *gestaltning*.

I konstnärliga sammanhang är gestaltning centralt. Det handlar om att *visa* snarare än att *beskriva* – om en romanfigur är arg skriver inte författaren det rakt ut, utan låter beteenden och andra omständigheter visa detta. Genom gestaltningar väcker konstnären någonting annat än det som den rena beskrivningen åstadkommer – upplevelsen blir kvalitativt annorlunda. Att gestalta handlar om att ge något, oftast en abstrakt idé, tanke eller känsla, en konkret *form* så att det bildar en *helhet*. Gestaltning

förekommer i all konstnärlig verksamhet, från litteratur till dans och teater. Bevisligen påträffas gestaltning även inom vetenskaplig kunskapsutveckling, om än mer sällan och undångömt. På detta är *Om undran* ett utmärkt exempel.

Genom tolkningen av *Om undran* framträder tre utmärkande teman i Asplunds sociologi som alla premierar formen: ”gestaltning som metod”, ”vetenskap som konst” och ”forskaren som konstnär”. Samtliga krokas i varandra och det är omöjligt att separera dem. Om man närmar sig vetenskap som en konstform blir forskaren att betrakta som konstnären. Om man omvänt betraktar forskaren som konstnär går tankarna i riktning mot gestaltning. Och om man förstår vetenskaplig kunskap som gestaltad växer bilden fram av forskaren som en konstnär. Tillsammans bildas ett någorlunda sammanhållet perspektiv – *samhällsvetenskap som konstform*. I det som följer har jag inte för avsikt att fördjupa perspektivet som helhet. I stället för att sammanfoga temana försöker jag renodla dem. Syftet är att synliggöra deras särdrag, betydelse och potential.

Gestaltning som metod

Gestaltning är ett återkommande grepp i Johan Asplunds författarskap. För ytterligare ett exempel på hur det kommer till uttryck refererar jag häftet *Bertillon och Holmes* (Asplund 1976). Baksidan berättar att boken kan ses som ett bidrag till detektivgestaltens idé- och socialhistoria. Jag delar den bilden, men vill samtidigt påpeka att det metodologiska greppet spelar en avgörande roll för bokens kunskapsanspråk. Innan jag förklarar hur och varför följer ett kort refererat.

Sherlock Holmes är påhittad medan Alphonse Bertillon existerade i den verkliga världen. Den senare var född i Paris och kom trots eller kanske på grund av låg intellektuell förmåga att verka som en av de första ”kriminaltekniker” vi känner till. Yrket var vid den här tiden inte uppfunnet, och Bertillon var därför tvungen att ”pröva sig fram” i jakt på effektiva och mer regelmässiga metoder i arbetet med att fånga storstadens regelöverträdare.

Brännmärkning av brottslingar var inte längre tillåtet. Fotografitekniken var därtill underutvecklad och i behov av komplement. Bertillon lanserade då exakta mätningar av brottslingar (längd, vikt, skostorlek och så vidare) i kombination med statistiska resonemang. Totalt räknade Bertillon ut att det behövdes elva måttangivelser för att identifiera en förbrytare. Vidare introducerade han ”profilbilden” som ett komplement till porträttet. Också ögonfärg och hår noterades. Bertillon blev berömd som upphovsman till en modern kriminalteknisk metod. (Strax därpå kom den dock att bli utkonkurrerad av den mer effektiva fingeravtrycksmetoden.) Asplund ställer frågan hur vi ska förstå hans insats och berömmelse.

Upplösningen följer genom en kombination av anekdoter från Bertillons liv och analys av detektivromanens framväxt och Sherlock Holmes karaktär. Också storstaden, urbaniseringen och polisväsendet spelar huvudroller. Framställningen är *spännande* och stimulerar till eftertanke. Asplund summerar: ”Tredje republikens Paris behövde Bertillon” (1976: 22). Asplund argumenterar för att varken kriminalromanen (Sherlock

Holmes) eller Bertillon hade kunnat frodas, eller ens existera, på en annan plats, i en annan tid, än i de växande moderna städernas. Tillkomsten av fenomenen är betingade av tidens materiella förhållanden. Vidare:

Alphonse Bertillon var inte intresserad av brottslingen som människa. Han var intresserad av brottslingens fysiska karakteristika, av brottslingens kvantiteter snarare än hans kvaliteter. Bertillons verksamhet var, som redan konstaterats, rent teknologisk. Sherlock Holmes betraktade likaledes människor som ting. (Sid. 40f)

Man kunde uppfatta dem som parodier på positivismen. (1976: 43)

Och:

Detektivromanen skulle inte vara en teologisk roman, ej heller en metafysisk roman, utan en vetenskaplig och positiv roman.

Detektivromanens lantliga inramning under mellankrigstiden skulle bara vara en inramning. Slotten och herresätena befolkades av storstadsvarerter som löste storstadsproblem med hjälp av storstadsmetoder. (1976: 42)

Nu följer upplösningen. Vad är det för intellektuell tradition som hänför människans uppfinningar (jfr kriminalteknik), hennes poliskår, arbetssätt och vetenskapliga metoder, hennes asociala (Holmes) och apatiska uttryck till de materiella förhållandena (jfr industrialisering, urbanisering, arbetsdelning, kapitalism och så vidare)? På de sista sidorna står svaret:

Holmes, och Bertillon, kan ses ur många synvinklar. Allt det, som visat sig ur den aspekt som ovan anlagts, kan kanske sammanfattas i ett klassiskt marxistiskt begrepp, nämligen "karaktärsmask". (1976: 44)

Det är möjligt att närma sig Asplunds text från olika vinklar. Lika mycket som det är en smått fantastisk text om detektivgestaltens idé- och socialhistoria är det en marxistiskt inspirerad tolkning av "Bertillon och Holmes". Tolkningen är däremot ovanlig såtillvida att stilen, språket och inte minst rytmen avviker från hur marxistiska tolkningar vanligen ser ut. *Formen* är helt enkelt annorlunda. Aningen tillspetsat kunde man säga att det är en marxistisk tolkning framförd med *gestaltning som metod*. Om skriften säger Asplund – i en intervjubok med Sten Andersson (1983: 38) – att "Bertillon och Holmes har ett visst flyt och [...] texten bildar en gestalt, en helhet".

Lars-Erik Berg (1990) är tidigt inne på Asplunds vetenskapliga gestaltsförmåga. Spåret är inte huvudtema för hans artikel, men på några rader gör han några skarpa och välformulerade iakttagelser.

Vad jag allra klarast kan iakttaga som en systematisk utveckling hos honom är gestaltningsförmågan. I hans fall vill jag kalla det en konst. (Berg 1990: 66)

Berg väljer att tala om Asplunds gestaltningar med stöd i begreppet *collageteknik*. Som jag förstår det avser han då hopfogningen av disparata exempel, reflektioner och tolkningar till en helhet, ett *collage*. Också detta är en träffande beskrivning av framställningskonsten. Berg fördjupar sina tankar om ”tekniken”:

Med sina ord målar han tavlor av episoder, incidenter. Hans ordbilder är ganska fristående från varandra. Men de har en gemensam grundfärg, liknande grundproblem. En rapsodisk framställning av hög klass blir resultatet. För egen del kommer jag att tänka på den sk programmusiken, t ex Rimskij-Korsakovs ”Scheherazade” eller Mussorgskijs ”Tavlor på en utställning”, eller varför inte den franska impressionistiska musiken, Ravel och Debussy. (Berg 1990: 67)

Jag delar den av Berg föreslagna bilden. Asplund målar tavlor, ibland bestående av fristående motiv, men med gemensam grundfärg. Jag skulle dock vilja föreslå ett till ”collagetekniken” komplementärt sätt att beskriva ansatsen. Ett sätt att ta sig an episoderna är att utgå från distinktionen mellan gestaltning som avser *helhet* och gestaltning i *delar*. På det första greppet – gestaltning som helhet – är *Om undran, Bertillon och Holmes* samt *Idrott och samhällsordning* typexempel. Hela böckerna – från start till mål – utgör gestaltningar av ett grundtema, en idé. Beträffande ”fristående” gestaltningar – delar – finns det flera bra exempel i *Det sociala livets elementära former* (1987a).

Till skillnad från Asplunds föregående böcker är *Det sociala livets elementära former* mer teoretiskt anspråksfull. Med stöd i Mead försöker han utveckla en sammanhållen teori om det som gör människan till människa utifrån grundbegreppet social responsivitet. I förhållande till detta syfte är bokens öppning till större hjälp för läsaren än exempelvis inledningen i *Om undran*. Boken är inte rakt igenom en helhetlig gestaltning, den innehåller även *beskrivningar* där han lotsar läsaren genom bokens innehåll och form, samt explicita *återkopplingar*. Men han släpper inte gestaltningsmetoden helt och hållet. I stället kan man se det som att han tillämpar den i utvalda fall – i *delar* av framställningen. Ett bra exempel är när han skriver om drakflygning i avsnittet ”Barn på nytt”. För att göra ansatsen rättvisa följer ett längre utdrag:

Fälten tycktes mycket vidsträckta den gången, men det var väl inte fråga om några större ytor. De klövs mitt itu av en smal väg, som ledde rakt ned till ett vitmenat badhus. Stod man med ryggen mot badhuset hade man sågverket på höger hand. Det skärande ljudet från klingorna kunde fylla luften som om det kom från alla väderstreck. Rakt fram låg herrskapsvillorna. De tronade där uppe som grundstötta skepp.

[...]

Vi hade gjort en korsdrake av ett par ribbor och brunt hyllpapper. Vid svansen fäste vi rosetter av gammal röd sammet.

När draken låg på marken liknade den någonting varur livet hade flytt. När den kom upp i luften och blev till ett levande väsen ökade den samtidigt i vikt och tycktes väga åtskilliga kilo. När den lättade blev den tyngre.

Draken red på vinden. Det rasslade i det bruna hyllpapperet. Jag sprang där nere över stubbåkern och befann mig samtidigt högt där uppe. Kände jag lust? Förvisso. En oavvislig lust som inte uppstod inne i mig utan kom till mig utifrån, en lust som satt i stubbåkern under fötterna, i linan upp till draken och i rasslet i det bruna hyllpapperet.

När draken vindats hem och lusten ebbat ut blev det med ens nästan vindstilla. Kråkornas sågklingeliknande röster blev återigen hörbara. (1987a: 36-37)

Syftet med dessa omsorgsfullt skrivna rader är att öppna för ett av Asplunds nyckelbegrepp: social responsivitet. Orden gestaltar en aspekt av begreppet genom att visa hur upplevelsen av drakflygning uppstår i relation till omgivningen: lusten kom *utifrån*, från åkern *under* fötterna, *genom* linan och *i* rasslet. Annorlunda uttryckt försöker Asplund visa att människan är relationell och blir till genom interaktioner. *Det sociala livets elementära former* innehåller flera sådana gestaltningar. *Tid, rum, individ och kollektiv* (1983) likaså. Ett axplock av det Asplund använder för att gestalta teoretiska tankar och trådar är: nyhetsartiklar, annonser, klassiker, barndomsminnen, biografier, romaner, dikter, klassiska experiment, andra forskares empiri. Del för del formar de tillsammans en förståelse som avviker från hur teoriers förståelser brukar komma till uttryck och se ut genom exempelvis definitioner, beskrivningar och empiri från en eller flera metodologiskt välgrundade studier. Gestaltningar väcker andra typer av insikter än beskrivningar, statistiska övningar och systematiska analyser. Kanske kunde man säga att man genom gestaltningar *upplever* teorier snarare än förstår dem.

Vetenskap som konst

En referens som är väl värd att återigen framhålla är Robert Nisbet (1976) och *Sociology as an art form*. Inte bara för att det är fin bok, utan därför att Asplund refererar grundtemat tidigt i karriären (Asplund 1970). Nisbet läser klassikerna och ser deras böcker som ett slags konstverk – han talar bland annat om sociologiska landskap och sociologiska porträtt. Det går att läsa in en liknande vetenskapssyn hos Asplund. Den finns gestaltad i *Om undran* och *Idrott och samhällsordning*. I en senare essäbok – *Hur låter åskan? Förstudium till en vetenskapsteori* – är han mer explicit. Redan i det första kapitlet skriver Asplund (2003: 20) tillbakablickande att han:

[...] ständigt tycktes sammanblanda vetenskap och *konst*. Sådana vetenskapliga resonemang, modeller m.m. som verkligen fascinerade mig, t. ex. Max Webers modell för protestantismens etik och kapitalismens anda, förhåll jag mig till som vore de konstverk. Mina upplevelser vid läsningen av Weber verkade inte på

något avgörande sätt skilja sig från mina upplevelser vid betraktandet av, säg, en målning av Cézanne. Omvänt var jag benägen att förhålla mig till konstverk från skilda tider som vore de *forskningsresultat*.

En betydande del av bokens innehåll ägnas sedan åt att söka förstå konstverk som resultat av forskningsprocesser. Som ett led i att utveckla tankarna introducerar han det vetenskapsteoretiska begreppet *metamorfos*. Begreppet tillåter transformationer av studieobjekt – till exempel genom analogier och metaforer. Poängen är att metamorfoser också kan ge vetenskaplig kunskap. Med detta öppnar han för en ”icke realistisk” vetenskapsteori som inte bara bejakar avbildning, utan snarare spelar på ”förvandlingar” av studieobjekt: ”Samhället som en organism” skulle vara ett sådant exempel. Asplunds bästa illustration är dock när han diskuterar en åskmaskin på Drottningholmsteaterns vind. Där går han längre i sina resonemang och talar om *materialisering* av en metafor (2003: 32).

I sin egenskap av fysiskt föremål är åskmaskinen stor, tung och otymplig. I sin egenskap av tanke är den lätt och enkel. Beträktarens leende – eller betagenhet – är ett uttryck för den samtidiga upplevelsen av någonting stort, tungt och otympligt och någonting lätt och enkelt.

Betraktaren vet vad det handlar om. Det handlar om frågan ”Hur låter åskan?”. Det svar betraktaren konfronteras med utgörs emellertid av en invändigt plåtklädd trälåda i vilken det ligger ett antal större stenar. Det är som att tingestens konstruktörer *skämtade* med betraktaren. (2003: 33)

Därefter fortsätter Asplund teoretiserandet. Han framhåller att vetenskap också är skapande eller fabulerande och att konventionell vetenskapsteori är begränsande i sitt sätt att förhålla sig till ”vetenskaplig kunskap”. Härifrån kan vi hämta ett par vägledande ord som kompletterar inramningen av Asplunds kunskapssyn. Orden *betraktare* och *upplevelse* har en plats i hans tänkande. Det går att förstå Asplunds konst-/vetenskapsyn som *tilltal* (jfr Linde 1966; Karlsson 2022). Konstverk och forskningstexter är ur det här perspektivet anspråk på kunskap – om tillvaron, människan, samhället, etcetera – skapade för betraktare. I enlighet med konstsynen hos Asplunds nära vän Ulf Linde, kan man till och med se det som att betraktaren fullbordar konstverket (Linde, 1999) – eller i vårt fall vetenskapen. Annorlunda uttryckt är kunskap ett *relationellt* fenomen som blir till i mötet *mellan* konstverk och betraktare. Ett tilltal utan svar är ofullbordat. Tilltalet – forskningsrapporten, teorin, målningen, romanen – kräver *svar*.

Som ytterligare stöd för tolkningen anför jag ett fragment från Asplunds (2002) reflektioner i *Avhandlingens språkdräkt*. I kapitlet ”Språkvård och ordglädje” kommer han av bara farten in på temat när han diskuterar vetenskapliga fadäser. En sorts fadäs uppstår, menar Asplund, när en skribent inte vill eller förmår *kommunicera*.

Att skriva inbegriper inte bara en relation mellan skribenten och texten utan också skribentens och textens förhållande till den tillränkta läsaren, skribentens Du. Skribenten riktar sig till sin läsare, tilltalar sin läsare. (Asplund, 2002: 29)

Att skriva och att läsa är enligt Asplund ett växelverkande mellan två parter. En tolkning av närvaron i Asplunds texter är således att han aldrig glömmet läsaren när han skriver. Notera att detta inte ska förväxlas med att skriva för en målgrupp eller något liknande. Det centrala är att författaren ser sig som ett Jag som skriver för ett äkta Du (för en fördjupad bild av hans syn på Jag-Du-terminologin utifrån Martin Buber, se Asplund 1991: 81–86). Asplunds kunskapssyn – liksom hans socialpsykologi – är interaktionistisk.

Ett annat sätt att närma sig Asplunds konst-/vetenskapssyn är att ta fasta på något som sägs i den tidigare nämnda intervjuboken *Resgods* av Sten Andersson (1983). Slutet på samtalet mellan Asplund och Andersson handlar om att skriva utan att få respons. Enligt dem är det olidligt – författaren ”kräver” sin läsare. De diskuterar genrebyte (från samhällsvetenskap till skönlitteratur) som möjlig utväg för att nå läsare. På detta tema kan anföras följande replik från Asplund:

Men att byta genre för att lösa sina problem med att skriva samhällsvetenskap, det tror jag inte på. I all synnerhet som man – både du och jag – försökt överskrida genregränserna och skriva en litterär samhällsvetenskaplig prosa. (Andersson 1983: 50)

Ambitionen att *överskrida* genregränserna – att luckra upp skiljelinjen mellan vetenskap och konst, och röra sig däremellan – är ett återkommande tema hos Asplund. Han korsar och blandar och skriver bländande – ett slags *litterär samhällsvetenskap*. Som stöd för benämningen kan vi läsa Ulf Lindes (2008: 282) omdöme om kamratens forskning:

Om hans böcker är litteratur eller sociologisk forskning kan jag inte avgöra men jag har en känsla av att det är lika bra sociologisk forskning som litteratur.

För att kort referera Wolf Lepenies (1988[1985]) historieskrivning bejaktar Asplund släktskapet mellan sociologiämnet och litteratur genom att låta sig inspireras av det ömsesidiga utbytet verksamheterna emellan. Därmed tangerar vi frågan om fakta och fiktion och huruvida fiktion är gångbart enbart i konstnärliga projekt. Asplund tar ofta upp romaner och annan litteratur i sina böcker – som exempel, startpunkt eller stöd för tolkningar. Tidvis skrev han även mer litteratur- och konstkritiska essäer (se Asplund, 2004, 2006). Beträffande fiktionsfrågan är det hos Asplund svårt att identifiera en tydlig ståndpunkt. Till Karlsson (2018: 515) ska han dock ha påtalat att den som ”ger sig in på att hos Erving Goffman skilja mellan fiktiva och icke-fiktiva moment skulle stå inför en vansklig uppgift”. Eftersom Goffman för det mesta vinner hans gillande (Asplund, 1980: 110), signalerar detta en pragmatisk hållning, där det eventuella

kunskapsbidraget får avgöra om fiktionen har en plats i vetenskapen eller inte. Ibland använder han dessutom en mer fabulerande stil för att teoretisera, något som gränsar till fiktion. Ett exempel är *Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsamhet* (1987c: 9), där begreppsutvecklingen i stor utsträckning utgörs av spekulationer som bygger vidare från upptakten: ”Antag att du råkat i konflikt med din granne”.

Om Asplunds sociologi kan vi också säga att den står i harmoni med hans kunskaps-syn: tilltal för betraktare att uppleva och svara på – vetenskap som konst. Uttryckt med Magnus Karlssons (2022: 20) ord ser det i Asplunds tankevärld inte ut ”att finnas någon motsättning mellan vetenskaplig och konstnärlig strävan”. Med detta sagt tror jag inte att Asplund menar att konst och vetenskap är utbytbara kategorier. Likt de flesta andra som teoretiserar om förhållandet menar han att det förekommer skillnader (jfr Nisbet 1976; Edling & Rydgren 2015; Törnqvist 2016; Holgersson 2021). Hos Asplund är det emellertid möjligt att utvinna en begreppsapparat med gemensam giltighet för de båda verksamheterna (jfr metamorfos, gestaltning, upplevelse, betraktare, tilltal, svar). En sådan position och begreppstillförsel står inte att finna hos andra sociologer. Dessutom lyckas han emellanåt med den svåra konsten att förena innehåll (idéer, begrepp och teorier) och form (gestaltning som helhet eller i delar) på ett sätt som kanske till och med förtjänar en ny rubricering (jfr litterär samhällsvetenskap).

Forskaren som konstnär

I förordet till *Storstäderna och det forteanska livet* (Asplund 1992: 7) skriver Asplund:

Jag brukar inte be ett antal kolleger nagelfara mina manuskript innan de går till tryckning. Detta är en föga ”rationell” vana som säkert medför att en rad inadvertenser eller rena felaktigheter ej blir rättade.

Ur ett vetenskapligt perspektiv är uttalandet anmärkningsvärt. Asplund berättar att han undviker ett vetenskapligt grundkriterium: kollegial granskning – det som många skulle hävda är vad som gör vetenskap till vetenskap. Björn Eriksson (2005) påtalar också det besynnerliga i att Asplunds böcker inte är kollegialt granskade, och konstaterar att Asplunds position i svensk sociologi är egendomlig eftersom han blir läst trots att det varken finns empiriska eller teoretiska skäl att läsa honom. Inget sociologiområde ”kräver” en referensram som tar upp och diskuterar Asplunds idéer, de är i någon mån fristående. (Som invändning mot Erikssons påstående kunde man framhålla att de flesta stora tänkare har en liknande, ”icke-inkrementell”, kunskapsposition. Inga empiriska områden kräver exempelvis referenser till Georg Simmel eller Zygmunt Bauman.)

En förklaring till att Asplund undanbad sig granskning är att hans arbetssätt påminner mer om en konstnärlig process än om en (konventionell) vetenskaplig process – forskaren som konstnär. Det är inte problemfritt att försöka bestämma vad som utmärker en konstnär, och jag ska inte göra några långa utläggningar eller filosofiska utflykter. I stället ska jag anföra ett exempel. Exemplet är hämtat från en poet som

försöker närma sig och precisera konstnärlig sanning. Mitt argument är att poetens ingång kan fungera som beskrivning av – och sätt att närma sig – en kunskapshållning i gränslandet mellan vetenskap och konst. Det som följer är ett utdrag ur en brev-växling mellan poeten Tora Dahl och filosofen Ingemar Hedenius, där Dahl resonerar kring sanning och sanningssträvan:

Om man ser på något med önskan att verkligen se och förstå det, allvarligt och uppmärksamt alltså och utan att låta sig distraheras av vad andra människor har sagt, om man sedan säger vad man har sett, och om man säger det så att ens påstående på samma gång innehåller en fråga: Det var vad jag såg, hur såg du det?, – då menar jag att man talar sanning.

Det är någonting som har med kärlek att göra. Det är bara när man älskar som man kan vara så på samma gång koncentrerad och anspråkslös. Och i rörelse. För fortsättningen på det där: Så såg jag det, är givetvis: Men jag är inte färdig med det, jag kommer att grubbla över det och återvända dit. (Tora Dahl, brev till Ingemar Hedenius, i Högström 2021: 5)

Utdraget har uppenbarligen en poetisk klang, men ett par tanketrådar är för vårt vidkommande intressanta. Som jag ser det innehåller Dahls reflektioner kring sanning flera aspekter som lika gärna kunde användas för att närma sig Asplunds sanningssyn och *metod*. Ta upp en Asplund-bok – till exempel *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Där finns ingen konventionell inledning, ingen ”tidigare forskning”, ingen positionering eller bidragsdiskussion. Texten bara börjar. Men det går inte ta miste på hans ”önskan att verkligen se och förstå”. Den är mer närvarande än i annan vetenskap. Likaså är han ”allvarlig” och ”uppmärksam”, som om det han säger är angeläget. Inte heller låter han sig ”distraheras av vad andra människor har sagt” – uppriktigheten, stringensen och frånvaron av ängslighet inför omvärlden utmärker hans resonerande och hans ton. Han framstår sällan som tvärsäker, snarare vet man som läsare att han ”kommer att grubbla över det och återvända dit”. Ett annat sätt att rama in hans arbetsgång är att han undrar, lirkar och bjuder in läsaren: ”Det var vad jag såg, hur såg du det?” – samtidigt som han är ”på samma gång koncentrerad och anspråkslös”. Han ”talar sanning”. Men det är inte samma sanning som vägleder den konventionella vetenskapen. Hans sanning ligger närmre poetens än den klassiskt skolade forskarens – alternativt om skiljelinjen är en hägring. Maria Törnqvists (2016: 308) anmärkningar förtjänar eftertanke:

Men håller uppdelningen? Är inte också sociologen diktare? Är inte konststycket även för en sociolog att bända världen för att få syn på annat, att rucka på verkligheten som den ter sig i vardagligt ljus – ett uppdrag som kräver föreställningsförmåga och fantasi bortom det invanda.

Att det går att använda en poets försök att utmejsla sanning för att beskriva Asplunds kunskapsjakt är talande. Bläddra bland artiklarna i en generisk tidskrift. Redan meningen om att inte låta sig ”distraheras av vad andra människor har sagt” omöjliggör den poetiska ingången för i princip all vetenskap. De flesta forskare arbetar inte på ett sätt som påminner om hur konstnärer arbetar. Jag ska dock inte påstå att Johan Asplund är poet. Hans essäistik är i mitt tycke exempel på kunskapsprövande på gränsen mellan vetenskap och konst, även om hans vetenskap ibland framstår som konst. När Asplund blev äldre lutade han sig mer och mer mot essäformen. I en recension av hans sista bok – *Ord för ord. En polygraf.* (2017) – skriver Lars-Erik Berg (2017):

Asplunds nya bok följer den personliga stil han gick in i efter millennieskiftet. (2017: 246)

Vidare skriver han:

Asplund uttrycker sig ofta som ur egen personlig övertygelse, spetsad med en ironisk humor, men hävdar också vetenskapligt stöd för vad han säger. Detta bidrar till den essäistiska karaktären i hans skrifter, som också har gett honom Svenska Akademiens pris för essäistik. (2017: 248)

Essän är en halvtillåten men undanskymd form i akademien. Den är prövande, personlig och öppen. Bo Isenberg (2006: 97) menar att essäns grunddrag är att den utgör *försök*. Om dess uppgift skriver han att den ämnar ”visa, inte bevisa” och att den ska vara ”giltig, men inte slutgiltig”. Isenberg knyter även essän till modernitetens materiella villkor – flyktighet och överskådlighet. Annorlunda uttryckt har essän samma karaktär som sina studieobjekt; eftersom tillvaron inte är överblickbar kan det inte finnas ett sant sätt eller en sann syn. Kvar står olika typer av försök. Och det är vad Asplund ägnar sig åt i sina essäer. Han försöker uttyda, tolka och visa oss något vi tidigare inte sett – om samhället, ett begrepp, en teoretiker, våra mellanmännsliga förhållanden – genom en undrande och personligt resonerande ton.

Essän har en stark koppling också till konstnärer och konstnärligt utforskande. Flera välkända författare spränger ibland in essäer i sina romaner. Ett uppmärksammat samtida exempel är Karl-Ove Knausgård och *Min Kamp*-serien – jag tänker i synnerhet på ”Hitler-essän” i den sjätte delen, men det förekommer essäistiska reflektioner, ofta om konst, lite varstans. Många konstnärer skriver dessutom essäer vid sidan av sina ordinarie genrer. Här utgör Karin Boye (2014) och samlingen *Tendens och verkan* ett läsvärt exempel. Ibland kan även romaner som helhet betraktas som essäistiskt utforskande. Robert Musils oavslutade mastodontverk *Mannen utan egenskaper* är ett talande exempel, och somliga likställer i princip Musils roman med sociologiskt teoretiserande i essäform (Harrington, 2002a, 2002b; Isenberg, 2006). Essän är en form som förenar forskare och konstnärer.

I en ofta uppmärksammat essä om essäformen hävdar Theodor W. Adorno (2001[1958]: 44) att essän i grunden är *kättersk*. En aspekt av kätteri är att det

prövande och personliga anslaget är förenat med en risk – annars hade det inte varit fråga om kätteri. Med Björn Erikssons (1993: 80) ord om Asplund kunde det kallas ”risken för irrelevans”, som han menar att Asplund ibland utsätter sig för. Eftersom Asplund placerar sig utanför ”normalvetenskapen” blir han för denna ofta både oantastlig och ointressant. Inga områden kräver Asplund-referenser. Men kanske är det så det ska vara. Johan Asplunds laborerande med vetenskaplig form – från gestaltningar till alltmer personligt färgade kunskapsförsök i essäer – bör nog ses i relation till den konventionella sociologins prydliga uppläggning, snäva formkrav och kollegiala granskningar. Sett mot denna bakgrund kan vi förstå hans engagemang för stil och form också som en protest. Han bryter av och visar att sociologi kan se ut och kännas annorlunda.

Betraktad som protest är formfrågan aktuell också ur en annan vinkel. Eftersom trenden går mot att publikationer i internationella tidskrifter är det enda som räknas vid meriteringar ligger essäformen illa till. Personligt präglade försök att säga något annorlunda och nytt går sällan hem. Beträffande framtiden för Asplunds texter tror och hoppas jag att den är ljus – originalitet förenat med kvalitet blir aldrig omodernt. Däremot blir det nog svårare för dem som vill gå i hans fritänkande fotspår eller experimentera med avvikande former. De behöver sannolikt publicera sina försök i alternativa forum, utan garanti för att det gynnar karriären.

Som slutexempel på hur Asplund arbetar med formen vill jag lyfta fram ett exempel där han, som jag ser det, förenar gestaltning med essäformen samtidigt som han upprätthåller en någorlunda traditionell vetenskaplig standard i en parallellöppande notapparat – ett slags vetenskaplig konstnär. Han är inne på upplägget redan i *Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsambet* (1987c). Skriften jag tänker på är *Storstäderna och det forteanska livet* (1992), i synnerhet öppningskapitlet, som grovt sett är en biografi över den världsberömda kvinnliga flygaren Amelia Earhart. Som jag läser texten använder han Earharts öde för att essäistiskt pröva – och samtidigt gestalta – teoretiska trådar och begrepp (trajektorier, Tillfälle) från Torsten Hägerstrands tidsgeografi. Ambitionen står inte utskrivet, men en ledtråd återfinns i skriftens första fotnot. Meningen i huvudtexten lyder:

I det moderna urbana samhället korsas människors (främlingars) vägar eller ”trajektorier” oavlätligt. (1992: 9)

I den tillhörande fotnoten står följande:

Begreppet ”trajektorier” (eller bana) är centralt i Torsten Hägerstrands s. k. tidsgeografi. Mitt sätt att resonera och spekulera i denna bok är inspirerat av Hägerstrand i större utsträckning än vad ett enstaka lån av en term kan ge vid handen. (1992: 48)

Bokens intresseområden är dock rikare än så. Det efterföljande kapitlet innehåller reflektioner kring förnuft, upplysning och (ekonomisk) rationalitet – i samtal med och mot bland andra Augustinus, Jon Elster, Homeros och Horkheimer och Adorno

– samt ett försök att förena reflektionerna med (vetenskapligt) berättande och stil. Slutkapitlet behandlar spårlösa, ouppklarade och omotiverade försvinnanden, bland annat löparen Gerry Lindgrens, utifrån diverse teoretiska vinklar samt ”tidsgeografisk” begreppsutveckling. Ett par begrepp och exempel är återkommande inslag i samtliga kapitel. Grundtemat för boken är urbanitet utifrån ett tidsgeografiskt perspektiv. Som stöd för detta anför jag boks titeln, tillika namnet på Asplunds tredje och sista kapitel, som anspelar på Georg Simmels (1981[1903]) välkända essä: *Storstäderna och det andliga livet*.

De grandiosa ämnena och teorierna, referenserna och den ackumulerade begreppsapparaten är alla förenade i ett essäistiskt anslag. Ett möjligt omdöme skulle kunna vara att boken är *otydlig*. En sådan rubricering är enligt min mening missvisande – det är inget suddigt hafsvverk. Boken är däremot *mångtydig* och öppen för flera olika läsningar. Mångtydigheten ligger dessutom helt i linje med den stil han resonerar kring i bokens andra kapitel (1992: 95-99). Till skillnad från konventionell vetenskap, som oftast eftersträvar entydighet, är resonansen bakom mångtydigheten snarast en konstnärlig stil som ställer krav på läsaren att själv fylla ut tomrummen. Asplund har skapat ett konstverk, men det är betraktaren som fullbordar det.

Slutdiskussion

I den här texten har jag närmat mig Johan Asplunds sociologi med formen i fokus. Med början i en närläsning och tolkning av *Om undran inför samhället* identifierade jag tre teman som jag menar utmärker hans vetenskapliga stil och form. Jag kallade dessa för ”gestaltning som metod”, ”vetenskap som konst” och ”forskaren som konstnär”. Tillsammans vidgar temana vår förståelse av Johan Asplunds sociologi – med betoning på formen – något som bidrar till en förhoppningsvis växande litteratur om Asplunds forskning och vad vi kan hämta från honom. Förutom detta ser jag bidrag till ett par aktuella områden av mer allmän karaktär.

Ett *första* bidragsområde avser sociologisk formgivning. Ofta tas formen som given. Det är olyckligt, eftersom det kan hämma både förståelse av och intresse för sociologi. Genom läsningar av Asplund har jag visat hur han arbetar med *gestaltning*. Jag föreslog att gestaltning kan ske antingen som *helhet* eller i utvalda *delar*. Hos Asplund finns goda exempel på båda arbetssätten. Ännu en formfråga gäller möjligheten att liksom konstnärer kombinera det personliga med det allmänna. För detta är *essäformen* ypperlig, även om den kan leda till vetenskapliga misslyckanden. Som med alla former behöver de bemästras för att åstadkomma det de är avsedda att uppnå. I detta hänseende är Asplund ett föredöme, inte minst när han lyckas förena gestaltning i essäistisk form och referenshantering i uttömmande notapparater. Därigenom bejaktar han ofta en mångtydighet som gör att hans texter är öppna för flera olika läsningar.

Ett *andra* bidragsområde är ett sedan länge pågående samtal om hur relationen mellan sociologi och konst ser ut och lämpligen bör förstås (jfr Nisbet 1976, Törnqvist 2016, Holgersson 2021). Här menar jag att Asplund kan tillföra en annorlunda och potentiellt berikande förståelse, inte minst genom begrepp möjliga att tillämpa på

båda verksamheterna. *Metamorfos*, som han skissar han på i *Hur låter åskan?*, är ett begrepp med öppnande potential. En annan ingång är att sociologiska texter kan ses som *tilltal* som kräver *svar*, vilket begripliggör kunskap ur ett *relationellt* – interaktionistiskt – perspektiv. Annorlunda uttryckt blir läsaren (betraktaren) en aktiv part i kunskapssammanhanget eftersom läsaren fullbordar kunskapen. Ytterligare ett bidrag handlar om hans förmåga att förena innehåll och form i vad som kan beskrivas som *litterär samhällsvetenskap* – något som i sig kan ses som en uppluckring av gränsen mellan vetenskap och konst. Där är Asplund något av en svensk pionjär.

Ett *tredje* och sista bidragsområde avser samtal om kreativitet och teoretiserande. Richard Swedbergs (2012, 2016, 2017) många tankeväckande inlägg om mer välutvecklad teoretisering är en god startpunkt. Flera av Asplunds texter kan utan vidare läsas som *exempel* på kreativa teoretiseringar. Min huvudpoäng är dock en annan. Om vi dröjer kvar vid Swedbergs förståelse och pläderingar kan en distinktion vara lämplig. På ett ställe kommer den till uttryck i skillnaden mellan vetenskapens ”*context of discovery*” och ”*context of justification*” (Swedberg 2012). Swedberg förlägger kreativitet till ”upptäckstens” domän snarare än till ”verifieringens”, där en mer konventionell, rigorös, vetenskaplighet förväntas ta vid.

Jag delar bilden av att kreativitet behöver frodas i teoretiseringens sammanhang, men jag tror inte att uppdelningen mellan en sfär där kreativitet är tillåten och får ta plats och en där den är otillåten och behöver stävjas är fruktbar. Som exempel kan vi återvända till en av sociologiämnets stora kreatörer: Georg Simmel och hans referenslösa essäer. Hans idéer och vindlande reflektioner (innehåll) är nära på otänkbara i en annan stil (form). Kanske kunde man säga att idéerna inte ens hade varit desamma om stilen hade varit annorlunda. Alternativt kunde man gå ännu längre och påstå att hans teoretiserande delvis sker *genom* formen och att formen hos honom är, eller blir, en förutsättning för innehållet. Uppdelningen i innehåll och form är omöjlig, eftersom kategorierna börjar och slutar i varandra – de är i symbios. Resonemanget äger giltighet också för Asplund. Asplund är inte lika abstrakt och snårig att läsa som Simmel. Hans prosa är klarare och mer elegant. Personligen drabbas jag aldrig av *motstånd* när jag läser Asplund. Med de genomtänkta gestaltningarna och den tesprövande essäistiken är texterna helt enkelt svåra att värja sig mot. De är lika mycket konst som vetenskap.

Referenser

- Adorno, T. W. (2000[1958]) ”Essän som form”, *Glänta* 1: 32–45. Övers: A. Johansson.
- Allardt, E. (1970) ”Recension av Om undran inför samhället”, *Sociologisk Forskning* 7 (3): 172–175.
- Andersson, S. (1979) *Positivism kontra hermeneutik*. Göteborg: Korpen.
- Andersson, S. (1983) *Resgods*. Göteborg: Korpen.
- Asplund, J. (1966a) ”En fri tolkning av Max Webers tes om protestantism och kapitalism”, *Sociologisk Forskning* 3 (3): 200–211.
- Asplund, J. (1966b) ”Aubert och mjukdatasociologin”, *Sociologisk Forskning* 3 (2): 96–104.
- Asplund, J. (1967) *Om mättnadsprocesser*. Uppsala: Argos.
- Asplund, J. (1968) *Sociala egenskapsrymder. En introduktion i formaliseringsteknik för sociologer*. Uppsala: Argos.
- Asplund, J. (1970) *Om undran inför samhället*. Uppsala: Argos.
- Asplund, J. (1976) *Bertillon och Holmes*. Göteborg: Korpen.
- Asplund, J. (1980) *Socialpsykologiska studier*. AWE/Geber.
- Asplund, J. (1983) *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm: LiberFörlag.
- Asplund, J. (1987a) *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Korpen.
- Asplund, J. (1987b) ”Idrott och samhällsordning”, 11–33 i U. Bergryd (red.) *Den sociologiska fantasin. Teorier om samhället*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Asplund, J. (1987c) *Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsamhet*. Göteborg: Korpen.
- Asplund, J. (1991) *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Göteborg: Korpen.
- Asplund, J. (1992) *Storstäderna och det forteanska livet*. Göteborg: Korpen.
- Asplund, J. (2002) *Avhandlingens språkdräkt*. Göteborg: Korpen.
- Asplund, J. (2003) *Hur låter åskan? förstudium till en vetenskapsteori*. Göteborg: Korpen.
- Asplund, J. (2004) *Angående Raymond Chandler*. Göteborg: Korpen.
- Asplund, J. (2006) *Munnens socialitet och andra essäer*. Göteborg: Korpen.
- Asplund, J. (2017) *Ord för ord: En polygraf*. Göteborg: Daidalos.
- Asplund, J. (2022) *Människan som samhällsvarelse*. Lund: Arkiv förlag.
- Berg, L. E. (1990) ”Johan Asplunds socialpsykologi”, *Sociologisk Forskning* 27 (4): 65–77.
- Berg, L. E. (2013) ”Johan Asplund”, 217–244 i H. Stenberg & B. Isenberg (red.) *Relationell socialpsykologi: klassiska och samtida teorier*. Stockholm: Liber.
- Berg, L. E. (2017) ”Recension av Ord för ord. En polygraf”, *Sociologisk Forskning* 54 (3): 246–249. <https://doi.org/10.37062/sf.54.18217>
- Berg, L. E. (2018) ”Vad vi bör minnas och förvalta efter Johan Asplund”, *Sociologisk Forskning* 55 (4): 509–512. <https://doi.org/10.37062/sf.55.18786>
- Boye, K. (2014) *Tendens och verkan*. Albert Bonniers Förlag.
- Edling, C. & Rydgren, J. (red.) (2011) *Sociological insights of great thinkers: Sociology through literature, philosophy, and science*. West Port: Praeger.
- Edling, C. & Rydgren, J. (red.) (2015) *Sociologi genom litteratur. Skönlitteraturens möjligheter och samhällsvetenskapens begränsningar*. Lund: Arkiv förlag.

- Eriksson, B. (2005) "Johan Asplund: Ideas and Position", *Acta Sociologica* 48 (4): 284–291. <https://doi.org/10.1177/0001699305059>
- Harrington, A. (2002a) "Robert Musil and classical sociology", *Journal of Classical Sociology* 2 (1): 59–76. <https://doi.org/10.1177/1468795X02002001683>
- Harrington, A. (2002b) "Knowing the social world through literature: Sociological reflections on Robert Musil's the man without qualities", *International Journal of Social Research Methodology* 5 (1): 51–59. <https://doi.org/10.1080/13645570110098073>
- Holgersson, H. (2021) "The sociological craft through the lens of theatre", *Sociologisk Forskning* 58 (4): 361–382. <https://doi.org/10.37062/sf.58.22451>
- Högström, J. (2021) *Jag vill skriva sant. Tora Dahl och poeterna på Parkvägen*. Stockholm: Weyler.
- Isenberg, B. (2006) "Sociologisk essäism – Essäistisk sociologi: Om en tankestils utveckling och aktualitet i en postdisciplinär tid", *Dansk Sociologi* 17 (1): 87–110. <https://doi.org/10.22439/dansoc.v17i1.806>
- Karlsson, M. (2018) "Johan Asplund som lärare", *Sociologisk Forskning* 55 (4): 513–516. <https://doi.org/10.37062/sf.55.18787>
- Karlsson, M. (2022) "Noter till Johan Asplunds socialpsykologi: snedstreckat mellan individ och kollektiv", förord i J. Asplund, *Människan som samhällsvarelse*. Lund: Arkiv förlag.
- Knausgård, K. O. (2013[2011]) *Min kamp*, band 6. Norstedt. Övers: R. Alsberg.
- Lepenes, W. (1988[1985]) *Between literature and science: The rise of sociology*. Cambridge University Press.
- Linde, U. (1966) Den konstnärliga tilltalsformen. *Sociologisk Forskning* 3 (3): 179–184.
- Linde, U. (1999) *Svar*. Bonnier.
- Linde, U. (2008) *Från kart till fallfrukt: 70 korta kapitel om mitt liv et cetera*. Bonnier.
- Musil, R. (1983[1930]). *Mannen utan egenskaper*, band 1. Stockholm: Bonnier. Övers: I. Nordvang.
- Nisbet, R. (1976) *Sociology as an art form*. London: Heinemann Educational Books Ltd. <https://doi.org/10.4324/9781315129990>
- Pyk, S. (1995) "Inledning", i Alfred Jarry, *Far Ubus läsebok*. Carlssons Bokförlag.
- Simmel, G. (1981[1903]) "Storstäderna och det andliga livet", 195–208 i *Hur är samhället möjligt? – och andra essäer*. Göteborg: Korpen. Övers: E. af Edholm.
- Svallfors, S. (2016) "Uthållig kreativitet – tills döden skiljer oss åt: Tre faror, två demoner, tio budord", *Sociologisk Forskning* 53 (2): 199–207. <https://doi.org/10.37062/sf.53.18256>
- Svallfors, S. (2022) "Sociologi som svindlande äventyr", *Respons*. <https://tidskriften-respons.se/artikel/sociologi-som-svindlande-aventyr/> [2023-10-23]
- Swedberg, R. (2012) "Theorizing in sociology and social science: Turning to the context of discovery", *Theory and Society* 41: 1–40. <https://doi.org/10.1007/s11186-011-9161-5>
- Swedberg, R. (2016) "Before theory comes theorizing or how to make social science more interesting", *The British Journal of Sociology* 67 (1): 5–22. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12184>

- Swedberg, R. (2017) "Theorizing in sociological research: A new perspective, a new departure?", *Annual Review of Sociology* 43: 189–206. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-060116-053604>
- Törnqvist, M. (2016) "Sociologi som konstform", *Sociologisk Forskning* 53 (3): 307–315. <https://doi.org/10.37062/sf.53.18264>
- Westin, C. (2019) Johan Asplund, *Dagens Nyheter*, 3 februari 2019.

Författarpresentation

Martin Holgersson är lektor i företagsekonomi vid Ekonomihögskolan, Linnéuniversitet. Hans forskningsintresse är bland annat finansmarknaders ökande inflytande i vardagslivet, vetenskaplig metod och akademiskt skrivande. För närvarande arbetar han med ett projekt om likheter och skillnader mellan vetenskaplig och konstnärlig verksamhet.

Kontaktuppgifter

Martin Holgersson
Linnéuniversitetet,
Universitetsplatsen 1, 351 95, Växjö
martin.holgersson@lnu.se

Solidarity in social policy – the extent of drain risk

A study focusing on the two dominant political blocs in Sweden

Abstract

Solidarity is expected to be expressed in concrete action in specific situations. In modern welfare states, however, it has been made abstract in order to appeal to all citizens. Abstraction increases the risk that solidarity is drained of its meaning. Our hypothesis is that the *extent* of this risk differs between the two dominant political blocs in Sweden, the Social Democratic and the Conservative. It is examined through an analysis of how often solidarity is invoked in traditional newspapers representing these two blocs. When invoked in newspapers from the Social Democratic bloc, we interpret solidarity as being “inclusive”, which is what their ideology refers to. When invoked in newspapers from the Conservative bloc, we interpret solidarity as “exclusionary”, which is implied in their ideology. According to our theory inclusive solidarity is reciprocal and thereby reduces the drain risk, while exclusionary solidarity is characterized as a one-way relationship, which increases the drain risk. The study was carried out during a period when the government changed from Conservative to Social Democratic. According to our hypothesis this would increase the appeal of inclusive solidarity. However, our findings indicated the opposite, an increase in exclusionary solidarity. The conclusion is that the risk of solidarity drain is *independent* of which political ideology is in power.

Keywords: Abstract solidarity, drain risk, political blocs, traditional newspaper, Sweden

ACCORDING TO SEVERAL researchers, solidarity have received little scholarly interest, including in sociology (Stjernø 2005; Banting & Kymlicka 2017). This is despite its importance in terms of social order, conflicts, social integration and that “citizens need to be motivated by solidarity, not merely included by law” (Calhoun 2002:153). It shows the need for further studies.

Solidarity means that members of a group or citizens of a society feel sympathy and responsibility for each other and are expected to support and promote each other. In a modern democratic society, solidarity also means that everyone has the right to mutual recognition (Habermas 1990; Brunkhorst 2005). Banting and Kymlicka (2017) refer to three different dimensions of solidarity in their analyses: a civic (for example, mutual tolerance), a democratic (for example, support for basic human rights and equalities)

and a redistributive solidarity (for example, support for redistribution towards poor and vulnerable groups). They consider that redistributive solidarity is the dominant tradition in Europe, driven by trade unions and the Social Democratic movement.

This tradition affects our study, albeit with three considerations. The first is that we emphasize redistribution, but call it social policy – that is to say, a redistributing social policy “in the broadest sense”, which can include labour policies, health care and so on (Habermas 2001:77). It draws attention to the state’s basic function to redistribute rather than just regulate. The second concerns the existence of another tradition of solidarity, based on Christian charity, which has also had political impact within Conservative ideology (Liedman 2015).

The third consideration comes from Habermas’s perspective on solidarity, which is central in our analysis. The perspective means that we more clearly highlight the fundamental nature of solidarity – that is, as an intersubjective relationship, created via mutual communication. However, it appears in different ways, depending on where it operates between the individual and the system. When solidarity works in everyday life, mutual communication is central for its legitimisation (social solidarity). When solidarity works in the political sphere there are two steps in its function. First, there is a legitimization of the citizens’ various interests, achieved via mutual communication. Then, there is a balancing of these via morality (universal) to a collective will, achieved through acceptance of the law (civic solidarity). If the political sphere offers these possibilities social integration will be strengthened, because that sphere is “normatively held together solely by civic solidarity -the abstract, legally mediated form of solidarity among citizens” (Habermas 2004:9). Finally, when solidarity works in the system, the legitimized claims are transformed into legality, making solidarity institutionalized and labelled as justice. “The only kind of democratic process that will count as legitimate, and that will be able to provide its citizens with solidarity, will be one that succeeds in an appropriate allocation and a fair distribution of rights” (Habermas 2001:77), i.e., a redistributive solidarity.

Our purpose is to examine a mechanism which affects abstract solidarity, namely the *drain risk* (Banting & Kymlicka 2017; Pensky 2008; Brunkhorst 2005). More specifically, we want to know whether the two dominant political blocs, here called the Social Democratic and Conservative, affects the extent of the drain risk due to their different solidarity perspectives. Bloc refers to groupings of parties with common values on certain issues (Nationalencyklopedin 2024). However, to deal with the bloc phenomenon, we operated with two aspects: 1) ideology, and 2) the extent of use in newspapers. Concerning the first, we focused on how the two dominant parties in each bloc, i.e. the Social Democrats and the Moderates, describe solidarity. Concerning the second, we focused on the most important newspapers that are those, who connected themselves to each bloc. Drain, or erosion, refers here to a process that undermines solidarity and diminishes it. There can be several reasons for this – for example, when equality or fair distribution is ignored, when citizens are denied support for their survival, or when society does not deliver what is promised (Banting & Kymlicka 2017; Brunkhorst 2005). This aim generates the following research questions:

1. To what extent do the two political blocs express solidarity?
2. To what extent have the two political blocs referred to solidarity in three social policy implementation areas: activation policy, sickness insurance policy and migration policy?
3. Do writers in the newspapers express solidarity in line with their respective political ideologies?

The study is important since draining of solidarity can undermine social integration, which is a cornerstone of Swedish social policy laws. The study may also highlight the degree of trust that can exist for the solidaric ambitions of Swedish social policy, also from an international point of view (King & Ross 2010; Rothstein 2017). Finally, studies of solidarity can provide a general knowledge of how it works in contexts of professional social policy (Lundälv 2020).

Research on solidarity in politics

In this section we present some previous analyses of solidarity, from which our own perspective can be further clarified. The first is that of Émile Durkheim, who realized the importance of solidarity for social cohesion more than a hundred years ago (1883/1933). He claimed that members of traditional society bonded with each other because they shared the same conditions of existence, the same society. It made the individual diffuse, while a similarity in consciousness united them, generation after generation. Such a community was founded on *mechanical solidarity*. However, when the industrial society emerged, it became based on a division of labour where everyone took responsibility for their part in production. It made them more dependent on each other. To keep all these different actors and groups together, a social community was developed which gave room for personal development and a collective awareness. Instead, an *organic solidarity* arose, which is the basis for most analyses of solidarity today.

A sociological example is the study “Crisis of solidarity? Changing welfare and migration regimes in Sweden” (Dahlstedt & Neergaard 2016). It emphasizes that the welfare state’s solidarity project, together with a strong collective agreement system, aimed to equalize wage differences in a multicultural context. However, the study shows that this inclusive ambition of the Swedish model has failed, as a gap has arisen between the citizens’ formal and substantive rights. For example, ethnicity has become a sorting instrument for employment, with so called “occupational ghettos”, meaning that ethno-culturally and racially codes can be highlighted when Swedish values are demanded and because certain groups’ participation and political influence have decreased (Dahlstedt & Neergaard 2016:130).

Another example is a recent dissertation in sociology about intentionality and solidarity, which examined “... How Collective Intentionality Shapes Solidarity on Different Levels” (Kirgil 2023). Although collective intentionality is central to solidarity and social action, it is not clear, according to the author, how this “we-feeling” shapes solidarity on macro-, meso- and micro levels. The study has a general focus

outside Sweden, including data from the US, showing that social interaction was functioned as a mediator between political leaders and the citizens. The leaders awakened or provoked collective intentionality by, for example, emphasizing unity, vulnerability, action, and community boundaries. Democrats emphasized that government as well as citizens should be involved and engaged, while republicans highlighted a more top-down approach to governmental action. However, political leaders' narratives on the distribution of governmental and civic roles did not follow party lines. The results showed that collective intentionality in solidarity could not be built through speech acts only but had to be based on shared "we-experiences", community and trust.

The collective nature of solidarity has also been noticed by the sociologist Daniel Persson Thunqvist (2022) in his study "Collective forms of altruism. On altruistic 'professional heroes' based on Durkheim". He was inspired by the importance of altruism during Covid 19, where the connection to organic solidarity and civic duties were invoked, "such as living in quarantine and maintaining social distancing" (2022:55). The author particularly emphasizes Durkheim's civic solidarity, which applies to all members of society regardless of group affiliation. It strengthens equality, and conflicts should be overcome in consensus. However, the author found that a central question remained unanswered, namely how altruism, despite a mediating morality, also support exclusion and pressure.

The sociologist Kerstin Jacobsson (2006) highlights morality as the mechanism behind social integration. In her study "Durkheim's moral sociology and the welfare state in a late modern society" she refers to his statement that "acting morally is to act so that social solidarity in society is maintained. The state's task is to regulate what is required for the maintenance of social solidarity" (Jacobsson 2006:4). Although Durkheim's perspective is considered to promote conformity, the author argues that it has an openness to collective life creating itself. Thus, there is room for a certain pluralism, for example thought structures, collective beliefs, prejudices and other social knowledge, norms of correct behaviour, and laws and regulations (2006:26).

Finally, we will also highlight a work by Burelli and Camboni (2023). They wanted to examine the decline and loss of importance of solidarity through a functionalist reinterpretation in the study "The function of solidarity and its normative implications" (2023). It shows that political solidarity is important for the endurance of politics. Therefore, they argue, work needs to be done to maintain institutions that promote solidarity.

Theoretical concepts

The starting point for our study is the *abstract solidarity* that arose when concrete, personal communities were transformed into larger societies built on citizenship. This solidarity developed in the modern, democratic national states and implies that you defend a person's equal rights without knowing that person. It is a "legally mediated solidarity between strangers", which can maintain cohesion and mutual trust through its combination of positive law, administrative means and "an intersubjectively

shared context of possible mutual understanding” (Habermas 2000:159; Brunkhorst 2005:2,76). Despite its abstract nature, this form of social integration is thus realized in a “form of politically socializing *communicative context*”, meaning reciprocal communication between equals in the life world (Habermas 2000:159). However, the power of a reciprocal language and how it creates solidarity has long been overlooked in sociology (see Habermas 2018:60–79). Even Durkheim “neglected the consequences of linguistic mediation”, making it possible to specify grounds for action for the situation in question (Habermas 1987:57). He overlooked the point that “communicative action is a switching station for the energies of social solidarity. Not only for coordination but here mostly for socialization” (Habermas 1987:60). Mutual understanding is based on the fact that each participant can say yes or no to demands without being excluded from the group. Thus a “truth” is produced, based on the participants’ arguments, that will strengthen integration, legitimacy, and solidarity. “We understand a speech act when we know what makes it acceptable” (Habermas 1984:297, 1997, 2000). If this intermediate, intersubjective procedure is ignored, problems arise, some of which are identified in the studies mentioned above – for example, a legitimacy gap, shortcomings in terms of collective intentionality, uncertainties about how morality and solidarity work, and why solidarity can decline.

Thus, abstract solidarity works in the system as justice that takes into account each individual’s dignity and right to freedom. It shows that invoking rules for distribution of solidarity is not enough; they must also be legitimate. If not, solidarity is an empty statement without obligations and causes uncertainty about what can be expected (Banting & Kymlicka 2017; Rothstein 2017). It can be perceived as meaningless, unreliable, false, and manipulative – for example, if some get less than others because they do not “count”, or when distribution is based on pure grace, selfishness, unreasonable behaviour, or rigid rules (Forst 2014:22). Further, when citizens are treated “as objects with which it is not necessary to communicate” or officials “abuse the law” it can “strengthen inequalities” and “generate a radical dis-solidarity” (Brunkhorst 2005:82-83; Kihllström 2020). From this theoretical reasoning, two different types of solidarity are possible: inclusive and exclusionary.

Inclusive solidarity refers to “the welfare of consociates who are intimately linked in an intersubjectively shared form of life” (Habermas 1990:244). It means a “feeling of reciprocal sympathy and responsibility among members of a group which promotes mutual support” (Wilde 2007:171). By addressing everyone in the community it contributes to both social and system integration.

Exclusionary solidarity can be used in a narrow or a broad sense. The first addresses those who meet certain criteria, for example non-migrants, as the Radical Right in Europe do (Lefkofridi & Michel 2014; Banting & Kymlicka 2017). We use the broad sense here, which denotes a solidarity that addresses non-migrants too, but which also has other shortcomings – for example, unfairly and inappropriately prioritizing some citizens at the expense of others (enabled by a dysfunctional administration), tendencies to one-sided or strategic communication more generally, deafness to the right to validation (saying yes or no without sanctions), or using the word solidarity

because it just sounds positive. Of course, this broad sense makes it more difficult to apply, but easier to identify more causes of drain risk.

We argue that inclusive solidarity, based on mutual communication, is more resistant to draining risks than exclusionary solidarity, based on one-sided communication to maintain demarcation of *some* citizens' opinions. Thus, inclusive and exclusionary solidarity will be used to identify two forms of solidarity.

Empirical concepts

To identify the extent of the drain risk we have examined Swedish social policy, where solidarity principles are well established (Olsen 2008; Drake 2001). To do so, we chose two clearly defined groups, attributed to each of the two dominant political blocs – Social Democrats and Conservatives. They are our so-called “sensitive concepts” (Bryman 2011:348). With their help, we expect to be able to discern differences in extent when it comes to invoking solidarity.

The *Social Democrats* come from a tradition with an inclusive solidarity (King & Ross 2010). Their programme is based on a mutual dependency between people, where solidarity is the core. Under the section “Freedom, equality and solidarity”, it states that “standing in solidarity with one another is based on the assurance that everyone is doing as best they can and contributing according to ability” and that “solidarity is a force for increasing freedom in society, since no one is free until everyone is free” (<http://partiprogram.se/socialdemokraterna> 2014).

The *Conservatives* comes from a tradition oriented towards neoliberal and anti-immigrant politics. For example, the Moderates state in their party programme, under the section “Solidarity without Borders” that it is “in the democracy’s idea community and not in communities of interest that our international solidarity grows” (<http://partiprogram.se/moderaterna> 2013). In analysing the impact of this form of solidarity, King and Ross (2010) say, along with Kildal (2001), that this “new policy is less concerned with mutual recognition than with mutual obligations, less concerned with justice than with personal morality” (Kildal 2001:16). They concluded that while social democracy secures social inclusion, neoliberalism reinforces social exclusion.

The researcher Liedman (2015) also highlighted these differences in a media article. He found them coming from two roots of solidarity – the one expressing the labour movement’s ambitions, the other Christian charity. The latter creates a reduced solidarity since it mainly includes those with the right nationality and ethnic background. According to Liedman, this identity policy has attracted the Conservatives during certain periods.

By attributing an inclusive solidarity to the Social Democratic bloc and an exclusive solidarity to the Conservative bloc, we can, based on the possible difference that emerges, interpret the impact of bloc politics on the drain risk of solidarity.

Methods

Design

The study is descriptive and based on documents from which both quantitative and qualitative data are collected. The quantitative analysis has focused on numbers, described in figures, bar charts and tables, while the qualitative analysis describes the respective solidarity perspectives in text and quotes.

The documents studied are traditional news media, motivated by the fact that “media and news media in particular are the core of the public sphere” (Carlsson & Weibull 2018:14). The survey was conducted at two different times, in 2013 and in 2017. Between these times, the Social Democrats took over government power at the same time as immigration increased significantly.

To uncover the extent of drain risk, we used three types of data, two quantitative and one qualitative. The first was expected to show the extent (in number) of references to solidarity in the two main blocs of political orientations, the Social Democrat, and the Conservative. The second data type was expected to show the tendencies more specifically in social policy by focusing on activation policy, sickness insurance policy and migration policy – that is to say, three of its most important areas. The third data type was qualitative and intended to illustrate whether the newspaper writers’ expressions of solidarity were in line with the political perspective the newspaper in question represented. Writers, in this study, refer to opinion makers (debate writers, political journalists) as well as journalists.

Data collection

The data were sampled from two years: 2013 and 2017. There were two reasons for this. First, they represented a time during which government power changed between the blocs and during which complex social problems such as activation policy (work and employment), sickness insurance policy and migration policy became challenging for the welfare state and its solidarity ambitions (Strömbäck, Andersson, & Nedlund 2017). Second, they represented a limited time, which made the analyses manageable.

Our database was sampled by a search of the national newspaper database Retriever Research (Mediearkivet) (Retriever Research, <https://www.retriever.se/product/mediearkivet>) of *all* daily newspapers in Sweden. The first step (1) revealed a total of 12580 newspaper articles published in 2013 (n = 5961) and 2017 (n = 6619) containing the word “solidarity”. In the second step (2) we divided this into the 12 most important newspapers and grouped them by their political perspective (n = 2938). There were four Conservative (also including Liberal) newspapers (*Göteborgs-Posten*, *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, and *Sydsvenska Dagbladet*) and four Social Democratic newspapers (*Aftonbladet*, *Arbetsbladet*, *Norrländska Socialdemokraten*, and *Dala-Demokraten*). Additionally, four independent newspapers (*Helsingborgs Dagblad*, *Söderhamns-Kuriren*, *Värnamo Nyheter*, and *Mora Tidning*) were presented.

A change, which requires special attention when reading Table 2, is that *Helsingborgs*

Dagblad was merged with *Sydsvenska Dagbladet* in 2014, between our measurement periods. This change was negligible in relation to the distribution between the blocs (see note under Table 2). One consequence of the merger was that *Helsingborgs Dagblad* changed its political orientation and went from independent to independent Liberal. The merger was described by the newspaper as giving both newspapers a wider range and thus a stronger voice on the national level (Avellan 2014).

Also important to keep in mind when the scope of the concept of solidarity is analysed below are possible differences in the reach of the newspapers per day. The Conservative bloc reaches just over half as many (2.7 million) as the Social Democratic bloc (4.2 million) (ORVESTO Konsument 2022). Numbers for the independents were very small here, so they are left out of consideration.

In the third step (3) we searched among these 2938 articles for those that contained a combination of the words solidarity + activation policy, sickness insurance policy and migration/immigration. This data we divided into articles which combined the concept of solidarity with the terms “activation”, “sickness insurance” and “migration”/“immigration” respectively, thus obtaining three areas of social policy, which greatly reduced the number of articles. In that step, we also identified different types of articles and chose to retain five types for analysis: newspaper articles, debate articles, readers’ voices, political leaders, and political chronicles. This significantly reduced the amount of material, as texts such as feature articles, reports, notices, book reviews and cultural chronicles were omitted. The quantitative material for analysis thus comprised 688 articles (n = 386 from 2013 and n = 302 from 2017) which were retrieved as PDFs identical to the printed versions (<https://www.retriever.se/product/mediarkivet/>). See Table 1

Table 1. Numbers of articles collected from newspapers in Sweden in 2013 and 2017.

(1) All daily newspapers		(2) 12 selected daily newspapers		(3) 12 selected in three policy areas	
By year		By year		By year	
2013	2017	2013	2017	2013	2017
12580		2938		688	
5961	6619	1204	1734	386	302

Source: Retriever Research (Mediearkivet).

The qualitative cases were by their nature limited to a very small number. Only 18 articles were chosen from the 688, representing the two blocs: Social Democratic (n = 9) and Conservative (n = 9) news media which contained the word “solidarity”. Although both 2013 and 2017 were represented, differences between the two periods were not interesting because the sample was so small. In accordance with Miles and

Huberman (1994:28), our sampling strategy is called “a convenient one”. This kind of sample is often small with weak credibility, but can be useful to get a quick indication or tendency based on some clearly defined criteria. In our case, it was the newspapers political bloc affiliation that gave nine writers in each. They provided a first insight into how inclusive and exclusionary solidarity was expressed and whether they matched the political nature of the newspapers. The articles were short, never more than one page.

Those that best illustrated the two forms of solidarity have been cited in the text and presented in the reference list, where they are marked with double asterisks (**).

Methods for analysis

The quantitative material was analysed with inspiration from content analysis (Krippendorff 2013; May 2011) using systematic classifications in two steps. *The first step* included a code schedule focusing on the year and the distribution of the perspective among the 12 most important newspapers. *The second step* selected policy areas – activation policy (unemployment), sickness insurance policy and migration policy – and comprised the various statistical data calculations. The three policy areas were identified by using different keywords central to each area. For activation policy, the keywords were “work”, “job”, and “employment”; for sickness insurance policy, the keyword was “sickness insurance”; and for migration policy, the keywords were “immigration” and “migration”. A quantitative sample can be generalized and replicated (Krippendorff 2013).

The third step focused on the 18 articles that formed the qualitative data. It illustrated the writers’ view of solidarity, which was (1) analysed in terms of inclusive or exclusionary solidarity orientation and then (2) whether this orientation was aligned with the paper’s political affiliation. To do so, the articles were printed out and read by the two researchers independently of each other, and then examined in accordance with the guidelines for concentration of meaning (Kvale, Brinkmann, & Torhell 2014; Miles & Huberman 1994). This process can involve a number of steps. However, our material was not more than one page. The interpretation was strictly focused on the text alone, so, for example, the party affiliation of an writer was not interesting. The text was coded as inclusive solidarity if the word “solidarity” was central to the message presented, if it was explained and reflected upon, or if it was linked to action ambitions, to recognition of the other or to human rights. It was coded as exclusionary solidarity if the word “solidarity” was explicitly oriented to a limited group, or if it was mentioned only in passing without connecting it to a particular context or ambitions. If used solely as supporting another message it was also coded it exclusionary because we saw it as an exploitation of the word’s positive charge without further obligations. The relationship between the focus of the article and the use of the concept of solidarity was also taken into account for the results. If there were any doubts about interpretations, these were discussed within the research group.

Validity and reliability

The assessment of whether one investigated what was intended is central in both quantitative and qualitative studies. Concepts to secure this are validity and credibility/reliability (Hallberg 2002). We argue that these requirements have been met as the study's various samples are carefully described at each stage (Miles & Huberman 1994) and the period of investigation includes a shift in political power. Criteria for sorting the quantitative data are also clearly presented and the concepts for analysis are theoretically supported. Finally, the study was limited to identifying which tendencies the data indicated. Based on that, we claim that the study meets reasonable methodological requirements.

Limitations of the study

There are several limitations. One is that the study was based on print media and not on authentic speech. Another is that we only identified directions during a period rather than safe positions. Focusing only on traditional media, which has experienced declining audiences, is also a more general limitation. If social media had been included, the results would probably have been different.

Results

1. To what extent do the two political blocs express solidarity?

When the material was organized by political perspective, interesting findings emerged – see Figure 1, which presents the distribution of use of the word solidarity among the 12 most important newspapers. The Conservative/Liberal newspapers used solidarity in their articles to a greater extent than the Social Democratic newspapers (544/448 for 2013 and 984/666 for 2017). Both blocs increased their use from 2013 to 2017, the Conservative/Liberal twice as much as the Social Democratic newspapers. The differences remained and even increased so that the Conservative/Liberal newspapers used the term much more in 2017. This is despite the Social Democrats having taken over government power and a stronger economy that could have paved the way for more solidarity. Although they could have taken advantage of this in order to develop the welfare system, they did not invoke solidarity, unlike during the early labour movement (Hinnfors, Spehar, & Bucken-Knapp 2012).

The concept of solidarity seemed important for both political blocs. While Social Democrats link it to *a right*, a political obligation to provide work, so-called “work for all”, the Conservatives (in a neoliberal model) link it to *a moral requirement*, an obligation for the individual to actively seek employment, a so-called “work line”. The first is connected to inclusive solidarity, the second to exclusionary (King & Ross 2010:54). In addition, it is important to distinguish between solidarity and morality. Solidarity refers to a common political way of life, while morality refers to the right to equal freedom for the individual (Habermas 2013).

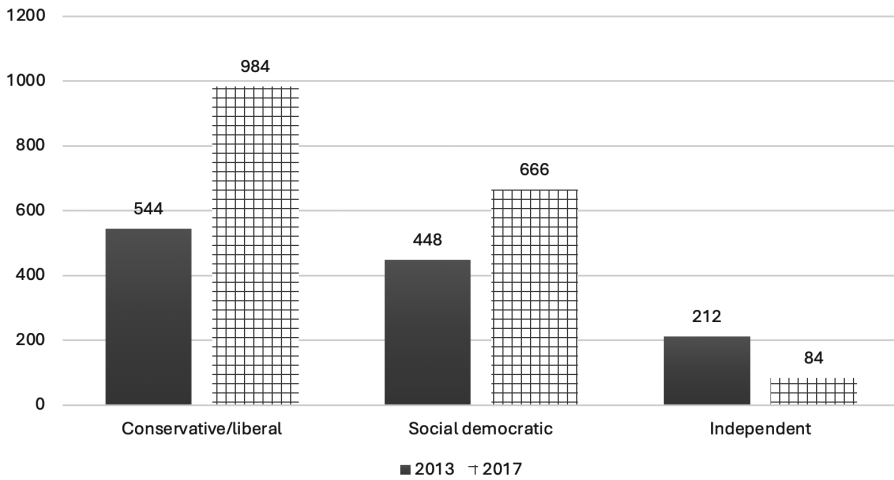

Figure 1. Mentions of solidarity from different *political perspectives* in newspapers in Sweden during 2013 and 2017. Number of news items (n=2938). Source: Retriever Research (Mediearkivet).

Presented below is a more detailed breakdown of the 2938 articles (where solidarity is mentioned) regarding (1) bloc affiliation and (2) their respective newspapers, a total of 12. See Table 2.

Here, an interesting nuance *within* the bloc we call Conservative is made clear, namely that the “Liberal phalanx” is behind the bloc’s high numbers. Without that, the Conservatives would have been significantly below the Social Democrats. One explanation for the strong presence of the Liberal phalanx is that there are more newspapers espousing this perspective. Other explanations, for example a greater interest in solidarity, is not examined in our study. However, as a curiosity, we can see that the Social Democratic bloc and the Liberal phalanx are roughly on the same level, with the difference that the former reaches out to almost twice as many people per day as the latter.

Table 2. Descriptive statistics of a total of 2938 articles mentioning solidarity from different political perspectives (blocs) and including the 12 chosen newspapers in Sweden during 2013 and 2017.

Newspaper	Year 2013	Year 2017	Total
	Number (%)	Number (%)	
Conservative	142 (40.5)	209 (59.5)	351
<i>Svenska Dagbladet</i>	142 (40.5)	209 (59.5)	351
Liberal	402 (34.2)	775 (65.8)	1177
<i>Dagens Nyheter</i>	170 (42.4)	231 (57.6)	401
<i>Göteborgs-Posten</i>	106 (35.4)	193 (64.5)	299
<i>Sydsvenska Dagbladet</i>	126 (100)	0	126
<i>Sydsvenska Dagbladet+</i>			
<i>Helsingborgs Dagblad</i>	0	351 (100)*	351
Social Democratic	448 (40.2)	666 (59.8)	1114
<i>Aftonbladet</i>	170 (35.2)	313 (64.8)	483
<i>Arbetsbladet</i>	78 (55.3)	63 (44.7)	141
<i>Norrländska Socialdemokraten</i>	80 (35.6)	145 (64.4)	225
<i>Dala-Demokraten</i>	120 (45.3)	145 (54.7)	265
Independent	212 (71.6)	84 (28.4)	296
<i>Helsingborgs Dagblad</i>	104 (100)	0	104
<i>Söderhamns-Kuriren</i>	44 (51.8)	41 (48.2)	85
<i>Värnamo Nyheter</i>	38 (65.5)	20 (34.5)	58
<i>Mora Tidning</i>	26 (53.1)	23 (46.9)	49

*Between our two survey years 2013 and 2017, a merger took place between the two newspapers *Helsingborgs Dagblad* and *Sydsvenska Dagbladet*. This may result in the number in 2017 (n=351) having some uncertainty in it as there may be duplicate articles.

Source: The Retriever Research (Mediearkivet).

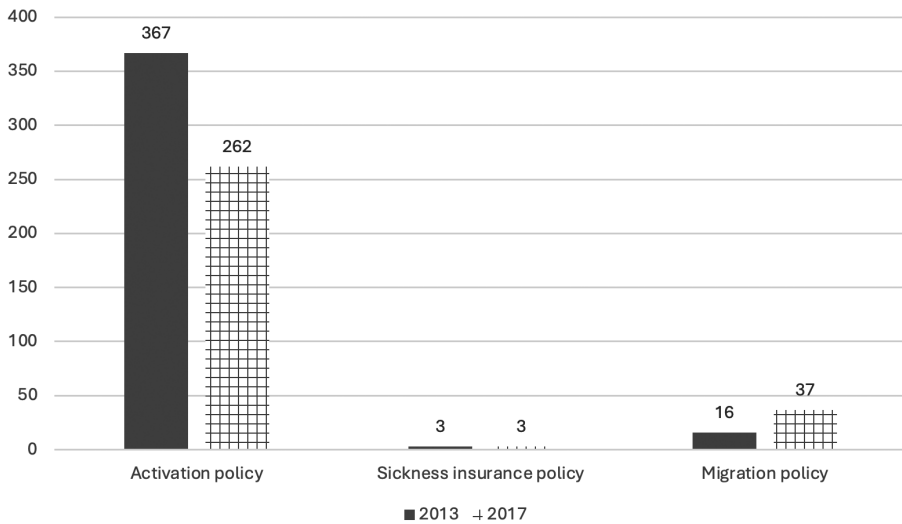
2. To what extent have the three areas of social policy implementation referred to solidarity?

Figure 2 shows the distribution of the concept of solidarity between the three areas of social policy between 2013 and 2017. Two interesting tendencies emerge. The first concerns the extent of the use of the concept of solidarity in the respective areas in total, for both years. It shows that the activation policy (unemployment) areas dominated in total, with 629 mentions compared to migration at 53, and to sickness insurance at 6. The second tendency concerns changes between 2013 and 2017 in mentions of solidarity. The findings indicated that its use in activation policy decreased in 2017, sickness insurance policy was at the same level – very low

level both years, while its use in migration policy increased a little in 2017, albeit from a low level.

The outcomes mirror social policy changes in general. Unemployment fell sharply in 2017, and probably reduced the debate somewhat. It could also have affected the activation policy's connection to the market: to profit interests, income security, and changed conditions. On the other hand, use of the concept of solidarity in the migration sphere increased. This could be a result of the migration peak in 2015, when many children arrived without parents, which was a challenge to manage.

Figure 2. Mentions of solidarity in the three areas of social policy in Sweden during 2013 and 2017. Number of news items (n = 688).

Source: The Retriever Research (Mediearkivet).

From Table 3 below, we can see the distribution between the blocs concerning the extent to which solidarity is mentioned within the three social policy areas. In 2013, the Conservative (191) dominates over the Social Democrats (125), with activation policy as the main focus. For 2017 it is the same trend, Conservative (171) and Social Democrats (80). Activation policy remains the focus and the difference between the blocs has increased (from 60 in 2013 to 91 in 2017).

In 2017 the Conservatives mentioned solidarity in relation to migration policy a little more than in 2013, while the Social Democrats ignored that area in terms of solidarity in 2017.

Table 3. Use of the concept of solidarity in articles in 12 newspapers in Sweden within the three social policy areas: activation policy, sickness insurance policy and migration policy from different political perspectives (blocs) in Sweden during 2013 and 2017 (n=688).

	Year 2013 Number (%)	Year 2017 Number (%)	Total
Conservative/liberal			
Activation policy	191 (52.7)	171 (47.2)	362
Sickness insurance policy	0	1 (100)	1
Migration policy	8 (19)	34 (81)	42
Social Democratic			
Activation policy	125 (61)	80 (39)	205
Sickness insurance policy	3 (60)	2 (40)	5
Migration policy	5 (100)	0	5
Independent			
Activation policy	51 (82.3)	11 (17.7)	62
Sickness insurance policy	0	0	0
Migration policy	3 (50)	3 (50)	6

Source: Retriever Research (Mediearkivet).

3. Do writers in the newspapers express inclusive and exclusionary solidarity in line with their newspapers’ political ideology?

The 18 articles represent an individual level that illustrates how inclusive and exclusionary solidarity can be expressed in a newspaper. The result is presented in stages, first through some examples of the two perspectives, then whether the writers’ expression matches their newspaper’s political orientation.

Inclusive solidarity

In a Conservative (Liberal) newspaper, a writer responded to the welfare system’s market orientation, whose privatization forced individuals to manage on their own, with: “For us, solidarity, equality and human worth are the foundations of our policy. All freedom is based on no one being without freedom” (Gahnström 2013). The same writer summed up a kind of universal solidarity from the obligations of the system: “Solidarity means that we, according to our ability, contribute and fund these basic needs, whether or not we need to utilize them right now. At some stage of our lives, we all need education, healthcare or other help and services” (Gahnström 2013). We interpret these statements as inclusive as they draw attention to the need for equality, human dignity and freedom, and extensive, concrete efforts according to the individual’s ability.

Another leader article in a Social Democratic evening newspaper argued for the necessity of developing solidarity in society. The article focused on the labour market uncertainty for young people, supported by a creeping system change that “puts pressure on their lives in the future”. This vulnerability creates anger, not against the system, but against other young people who compete for the assignments. The writer’s solution was a new solidarity movement, capable of going beyond egocentric needs in favour of a community struggle for better conditions: “When you’re afraid of losing your job, both solidarity and humanity can be abandoned. Focusing on one’s own body and isolation becomes a distraction, making us forget there is a world beyond ourselves that can change” (Swedin 2013). The writer referred to the former labour movement, which could “organize the workers, educate, create self-awareness and fight for common goals”, and called for a solidarity which could enable understanding of the situation of the new subclass (Swedin 2013). Solidarity, as it is expressed here, represents the classic Social Democratic position where social integration is central. Based on concerns that it is neglected, there is a strong demand for renewal.

Calls for a new solidarity also came from an almost despairing writer who saw the consequences of reduced social welfare in society in increased suffering among children and young people. He formulated his criticism as follows: “We know what sort of society this disarmament creates; suburbs where you have higher unemployment, greater morbidity, and shorter life. A school that doesn’t impart basic knowledge, and where the standard has gone from being at the top of Europe to becoming one of the worst” (Sternlycke 2013). The writer believed that there was no solidarity in society and that it was therefore important to actively work for this. He continued: “We must return to more solidarity and move away from individualistic and competitive thinking. We can’t continue lowering taxes and increasing subsidies for those who are already well off while giving nothing to those who are less well-off. The lack of morals and righteousness costs us money” (Sternlycke 2013). The fear of a society without solidarity, where cuts lead to exclusion, where children and young people suffer, is palpable in this writer’s text. The statements point to society’s difficulty in mastering its complexity, which opens the door for “internal destabilization” (Habermas 2023:42).

Another politician expressed inclusion in the following way: “The starting point for my and the Left Party’s commitment is solidarity, which is a classic concept in the labour movement. We are backing each other up. We are jointly discussing solutions. We believe that we can thereby build a better society where everyone is given space and human rights” (Källman 2017). Some also highlighted reciprocity and care for each other in everyday life by calling for more social initiatives, for solidarity welfare, and for the reintroduction of solidarity thinking about the common good. The need for a collective will, secured through an active participation and trust in each other is central for these writers, as it is in theories about social integration and the maintenance of constitutionally secured justice.

It is also requested by another writer who wanted to reintroduce “an approach where solidarity, consideration, respect and tolerance will prevail in Sweden.” That could create a situation “where all are equal in an open and free society, where all have

the same opportunities to develop themselves and live in respect and solidarity with each other” (Degerman 2013). Here is a longing expressed for something that seems increasingly distant: freedom, equality and mutual respect. However, the most personal expression of solidarity, which, at the same time confirms the innermost essence of solidarity, came from a Social Democratic-oriented writer and poet: “We always carry the solidarity within us”, meaning that human nature is basically inter-subjective and cooperative. “What we call society’s responsibility, I believe is its ultimate source of empathy and thus cooperation. I can feel your feelings. You mine. I can identify with you, you with me. And then there are meetings between people, especially real physical meetings face to face between people; it’s not enough to meet on social media, because that communicates too little of what we are” (Greider 2017).

Exclusionary solidarity

Solidarity was considered to be exclusionary when it was used as a statement or only mentioned in passing. It also applied if it lacked context, if the solidarity was expressly limited to a group or if it only supported another message. An example of this came from a former Conservative minister debating the global goals for sustainable development adopted by the United Nations: “Companies and organizations try to formulate their own initiatives, and the interest, in particular among young people, in issues of sustainability, global solidarity and better social national cohesion is central. I do not think it is enough for the National Action Plan presented at the UN High Level Summit in New York this July” (Carlsson 2017). Here, the abstract solidarity is at the global level, which dilutes the concept and makes it non-binding. In accordance with Lefkofridi & Michel (2014) that strategy has been used by the Radical Right in Europe when referring to an exclusionary solidarity.

In this next example, it is unclear in another way what is meant by invoking solidarity. When a city in Sweden agreed to welcome refugees three reasons were mentioned: the need for increased numbers of residents, the desire for more taxpayers, and most importantly the need to show solidarity with other people. The municipal director told the reporter that “*solidarity was the strongest argument*” when the municipal council made its decision (Henriksson 2013). However, the lack of any further explanation of solidarity allowed the writer to use it as a political slogan which is difficult to protest against. In other words, the writer was keeping the door open for different interpretations.

Solidarity could also indicate a reference to an older phenomenon, against which the current situation could be analysed. For example, a writer was concerned about the extremely rapid change processes, now governed by individualists: “If we are subjected to some form of discipline, it is just the movement from the collective to the individual, that alone is strong, instead of that word solidarity, which belonged to the ‘people’s home’ (*folkhemmet*)” (Nilsson 2013). Here solidarity is linked to the old Social Democratic tradition, which has become less viable in modern societies. However, the writer made things easy for himself by just mentioning the word solidarity without specifying whether he wanted that solidarity. Another writer was angry because the

government supported so-called “undocumented children’s rights for care and education” even though these children had no permission to stay. The writer claimed that a country should not be governed by feelings, “by humanism, the Child Convention or solidarity” (Anonymous Trelleborger 2017). The writer indicated that allowing social workers to break the law would be expensive and place a financial burden on taxpayers. However, that the law alone can be enough for an orderly society is firmly dismissed in analyses of solidarity. In accordance with Habermas (2023) it may work for a time, but if citizens’ mutual dependence and concern for each other (solidarity) is not maintained, society will soon fall apart.

Matching between the writers’ expressions and the newspapers’ political orientation

The 18 articles selected covered 9 Social Democratic and 9 Conservative newspapers. When analysed, interesting results emerged. Both blocs were open to expressing an inclusive as well as an exclusionary solidarity, meaning they did not demand complete obedience to their political ideology. However, there was a certain predominance of inclusiveness in the Social Democratic newspapers and likewise a certain, somewhat higher, predominance of exclusionary solidarity in the Conservative newspapers. In the Social Democratic newspapers, five writers expressed inclusive solidarity and four exclusionary solidarity; in the Conservative ones, six expressed exclusionary and three inclusive solidarity.

Table 4. The writers’ expressions compared to the newspapers’ political orientation.

	Social Democratic bloc	Conservative bloc	Total number of articles
Inclusive solidarity	5	3	8
Exclusionary solidarity	4	6	10
Total number of articles	9	9	18

Source: Retriever Research (Mediearkivet).

However, overall, exclusionary solidarity was expressed a little more often (10) than inclusive solidarity (8). This may be for a number of reasons: for example, the writer did not feel the need to explain what solidarity meant; it was a positive word that simply reinforced one’s statement, or they wanted to leave the meaning open and thus avoid linking themselves too strongly with the old “people’s home” tradition. Conversely, this was often heard from the Social Democratic bloc, who expressed both a longing for the old solidarity in the “people’s home” and also a need to develop a new one, providing hope and trust when problems in society were growing.

The findings in our study also indicate that the concept of exclusionary solidarity lacks the more aggressive, strategic meaning, which mainly focuses on ethnicity, often used by the Radical Right in Europe (Lefkofridi & Michel 2014). Exclusion in that

context is often built on stereotypes about immigrants, e.g., that they take advantage of our welfare; they do not want to work or accept our culture (Lefkofridi & Michel 2014). However, these views also exist nowadays in Sweden, for example in social media. It is likely they were not established in traditional newspapers when our study was carried out.

Conclusions

Solidarity is founded in an intersubjective interaction between individuals where one can recognize the other in oneself, which gives the motivation to support one another. In modern welfare societies, solidarity must become abstract in order to function in societal systems and institutions (Brunkhorst 2015; Habermas 1990). However, these are exposed to efficiency demands and rationalization, which can make it tempting to disregard citizen participation. This paves the way for a solidarity drain risk. We claim that this drain risk is lower for inclusive solidarity, which perpetuates reciprocity, than for exclusionary, which use one-sided communication – a hypothesis we examined in relation to the two political blocs in Sweden.

To test it we used three questions. The first concerned the extent to which the two blocs expressed solidarity. The findings indicated that solidarity was expressed much more often by the Conservative/Liberal bloc than by the Social Democrats – a tendency evident in 2013 and which increased during 2017. It is particularly interesting in light of the fact that the Social Democrats took over government power in 2014, that immigration increased tremendously in 2015 and that the economic situation was extremely good. This could have provided both space and good reason to express inclusive solidarity, a strong motivation in the early labour movement, but instead exclusionary solidarity dominated and even increased (Hinnfors, Spehar, and Bucken-Knapp 2012).

The second question concerned the extent to which our three areas of social policy referred to solidarity. It focused on possible changes between 2013 and 2017, and on possible changes between the different areas of activity, related to the blocs. Concerning changes between the two years, findings showed that in 2013 the activation policy area clearly dominated compared to the sickness insurance and migration areas. Mentions decreased in 2017 for the activation policy area, while mention sickness insurance policy were at a very low level both years. Mentions for migration policy increased a little in 2017, but also from a very low level. This may be due to the peak of migration in 2015, when a large number of children arrived without parents. The outcomes mirrored social policy changes in general, in which the unemployment fell sharply in 2017. It probably reduced the interest in solidarity when new opportunities for financial security were offered by the market.

Concerning differences between the blocs, the Conservatives dominated over the Social Democrats regarding mentions of solidarity during 2013, with a small increase during 2017 and still with activation policy as the focus. In total the Conservatives mentioned solidarity with reference to migration policy a little more in 2017 than in 2013, while Social Democrats ignored that area completely in 2017. One explanation

may be that many citizens began to question the high immigration in 2015, which made appeals for solidarity too risky a project for the Social Democratic government.

The third question examined whether the writers' expressions of inclusive and exclusionary solidarity were in line with their respective newspapers' political ideology. To find out, we had to identify the writers' expressions of solidarity and then compare them to the newspaper in question. The result showed only some agreement with the respective newspaper's ideology. Overall, a predominance of exclusionary solidarity was evident. Reasons for that could be that the word "solidarity" was easy to use when all were familiar with its meaning; it had positive connotations, which reinforced the writer's statement; or it was a strategy to leave its meaning open. However, it was notable that including solidarity often included a longing for the old solidarity of the "people's home" (*folkhemmet*) or for a new version – a more neutral one, offering hope and trust in modern society (Olsen 2008).

Findings in our study also indicate that the writers' use of exclusionary solidarity lacked the more aggressive, strategic meaning that focuses on ethnicity, often underpinned by stereotypes – for example, immigrants take advantage of welfare, do not want to work, or do not want to accept the country's culture. This meaning of exclusionary solidarity is often used by the Radical Right in Europe (Lefkofridi & Michel 2014). It is likely these views were not established in traditional newspapers when our study was carried out, although they exist nowadays in Swedish social media.

Overall, the results of the study show that our hypothesis was not confirmed. The conclusion is that the risk for solidarity drain within social policy is independent of which political ideology is in power. The Social Democratic bloc failed to argue for solidarity and the Conservative bloc used the term without further specification. Solidarity within social policy thus appears to be used in a way undermining responsibility, which in the long run can drain its meaning.

Implications

The results encourage reflections and raise some questions. The reflections mainly concern the concepts of inclusive and exclusionary solidarity, which were given a deeper meaning, inspired by Habermas. From that perspective, the fundamental difference between inclusion and exclusion is the type of communication. *Inclusive solidarity* is founded in communicative action, meaning that the participant, through a mutual understanding, intersubjectively validates whether claims are true, right and truthful. It offers a shared definition of situations and goals, which can coordinate social actions and strengthen solidarity (Kihlström 2020:12; Kihlström & Israel 2002:212). *Exclusionary solidarity* is founded in strategic action, meaning that the participants are "following rules of rational choice" and instead prioritize their own interests using one-way communication. This disempowers those who do not accept such terms, which undermines solidarity (Habermas 1984:285; Kihlström 2020:13).

In the short term, within the political and institutional sphere, both forms can give the impression of being successful. However, in the long run, it is only inclusive soli-

darity, based on the acceptance of all in a society that succeeds in holding a democracy together. Thus, our perspective has made it possible to uncover an early, but serious, drain risk in solidarity.

The result also raises questions. Does the Swedish model, with a strong state, support a solidarity model that harmonizes more with the rationalization and efficiency ambitions of systems and institutions than with individuals' perception of what solidarity means? Could it then go too far in supporting an exclusionary solidarity? Borevi's study (2017) which examined diversity and solidarity in Denmark and Sweden implies this. Although both countries had "strong links between national identity and the welfare state" and have historically emphasized popular nationalism, the Second World War was a watershed (Borevi 2017:371). For instance, in Sweden, the slogan "Sweden for the Swedes" (Borevi 2017:371) was coined in 1921 by the Swedish Social Democratic politician Per-Albin Hansson in response to accusations from the opposition that the Social Democrats were betraying their own country due to involvement in international solidarity (Åsbrink 2018). However, today this slogan is characterized as racist, after being used by far-right organizations to promote anti-immigrant policies. Sweden became more state-centred, where the political institution promoted solidarity, while Denmark saw national solidarity as a process emerging from the societal level, from "the People" (Borevi 2017:372). Does this mean that the Swedish model inadvertently promotes the development towards an increasingly exclusionary solidarity?

Arguments supporting this tendency are that the Social Democrats did not increase their expression of inclusive solidarity during the study period, despite having both space and good reason for it. The Conservatives/Liberals, on the other hand, could have been limited in their use of the term, but instead they increased their usage. All in all, it gives the impression that both seem to invoke solidarity without reflection – that is, mechanically and randomly. In the long run, this can endanger societal cohesion. In accordance with Rothstein (2017:310) the best way to counteract this is a just "institutional design", meaning one which strengthens the citizen's sense of correct and fair treatment.

The results could also indicate a strategy to use vocabulary that attracts everyone precisely by virtue of its universality and because it does not require immediate realization. Abstract solidarity invites that. Researchers studying solidarity and personal responsibility in the Covid-19 pandemic drew attention to this in a study, which indicated "an inflationary use of the term while not explicitly acknowledging and discussing the limits of solidarity" (Zimmermann, Buyx and McLennan 2023:7). They claim that solidarity loses its positive effects and undermines people's motivation if it is invoked without being anchored in legally functioning institutions. Media and decision-makers should be aware of this and be prepared to discuss the limits for solidarity, when invoked in difficult situations in the future.

The idea of using special words for attracting people is not new. In a study of Radical Right parties (RRP) in Austria and France, attempts were made to attract the working-class voters by using special words. They claimed support for the welfare state by connecting it to what they called "exclusive solidarity", which excluded im-

migrants because they saw them “as a threat to the welfare state” (Lefkofridi & Michel 2017:234).

However, in social debates, it is not only the state but also civic society that can make it difficult to be open to more inclusive solidarity issues. Social workers and women in social policy in Sweden, for example, have had such difficulties. This is despite the fact that they have historically worked actively both to develop social policy and to get involved in various social organizations for peace, justice and solidarity (Lundälv 2018; Lundälv 2020). Further, a Finnish study focused on social work experts’ and social workers’ public influence through opinion articles in the public sphere (Fast 2021). It shows that opinions in Finland include knowledge and awareness of economic factors, life situations and circumstances surrounding the social insurance system. However, issues of solidarity and their importance have not received much attention. Rather, more attention was paid to social workers’ working conditions and questions about the profession.

Another more drastic challenge for solidarity is described by Levy (2017) in his article “Against Fraternity”, where he proposes that solidarity is simply not important anymore. We do not need it in orderly, modern societies where citizens are “moral strangers to one another, united only by shared circumstances to inhabit a common political jurisdiction” (Levy 2017:108). There is no deeper social unity behind our actions but only a simple desire to function in daily life. However, we have no data indicating such attitudes, and in our results, solidarity still seemed to be important in Swedish social policy, in one form or another.

Further studies

Studies about the media reporting of social policy issues, not only in Sweden but also in other European countries, would also be interesting. For example, how are solidarity and solidarity issues expressed in the media in different countries? How is solidarity communicated in social work? Also, how is solidarity communicated by different generations, notably in social media?

Disclosure statement

No potential conflict of interest was reported by the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank both the editors and the anonymous reviewers for comments on our article.

Thanks to Dr Hans-Edvard Roos, now retired from the Department of Sociology, Lund University, Sweden, for help with literature.

Thanks to Professor Carsten Otte, now retired from the University of Applied Sciences, Mannheim, Germany, for help with literature from Heidelberg’s library.

References

- Avellan, H. (2014) ”Stark röst för starkare region”. Opinionsartikel. *Helsingborgs Dagblad*. 2 November 2014.
- Banting, K. & W. Kymlicka (2017) ”Introduction: The political sources of solidarity in diverse societies”, 1–60 in K. Banting & W. Kymlicka (Eds.), *The strains of commitment: The political sources of solidarity in diverse societies*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198795452.001.0001>
- Borevi, K. (2017) ”Diversity and solidarity in Denmark and Sweden”, 364–388 in K. Banting & W. Kymlicka (Eds.), *The strains of commitment: The political sources of solidarity in diverse societies*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198795452.003.0013>.
- Brunkhorst, H. (2005) *Solidarity. From civic friendship to a global legal community*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Bryman, A. (2011) *Sambällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB.
- Burelli, C. & F. Camboni (2023) ”The function of solidarity and its normative implications”, *Ethics & Global Politics* 16 (3):1–19. <https://doi.org/10.1080/16544951.2023.2241678>
- Calhoun, C. (2002) ”Imagining solidarity: Cosmopolitanism, constitutional patriotism, and the public sphere”, *Public Culture* 14 (1):147–71. <https://doi.org/10.1215/08992363-14-1-147>. In K. Banting & W. Kymlicka (Eds.). (2017) ”Introduction: The political sources of solidarity in diverse societies”, 6, in K. Banting & W. Kymlicka (Eds.), *The strains of commitment: The political sources of solidarity in diverse societies*. Oxford: Oxford University.
- Carlsson, U. & L. Weibull (2018) *Freedom of expression in the digital media culture. A study of public opinion in Sweden*. Gothenburg: NORDICOM.
- Dahlstedt, M. & A. Neergaard (2016) ”Crisis of solidarity? Changing welfare and migration regimes in Sweden”, *Critical Sociology* 45 (1):121–135. <https://doi.org/10.1177/08969205166675>
- Drake, R. F. (2001) *The principles of social policy*. New York: Palgrave.
- Durkheim, E. (1883/1933) *The division of labor in society* (4th edition). New York: The Macmillan Company.
- Fast, M. (2021) *In search for the core of social work expertise – Social work expertise’s aspect to opinion pieces written by social workers in Helsingin Sanomat*. Master’s thesis in social work. Turku: Department of Social Research, Faculty of Social Sciences, University of Turku.
- Forst, R. (2014) *Justification and Critique. Toward a critical theory of politics*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. (1984) *The theory of communicative action. Vol 1. Reason and the rationalization of society*. Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (1987) *The theory of communicative action. Vol 2. The critique of functional reason*. Oxford: Polity Press.
- Habermas, J. (1990) ”Justice and solidarity”, 224–254 in T. Wren (Ed.), *The moral*

- domain: Essays in the ongoing discussion between philosophy and the social sciences.* Cambridge, Mass: MIT Press.
- Habermas, J. (1997) *Between facts and norms.* Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. (2000) *The inclusion of the other. Studies in Political Theory.* Cambridge, Mass: MIT Press.
- Habermas, J. (2001) *The postnational constellation: political essays.* Cambridge: Polity.
- Habermas, J. (2004) *Public space and the political public sphere: The biographical roots of two motives in my thought.* Commemorative Lecture, Kyoto, 11 Nov. Also in *Between naturalism and religion: philosophical essays* (2008). Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. (2013) *Im Sog der Technokratie: Kleine Politische Schriften XII.* Berlin: Edition Suhrkamp.
- Habermas, J. (2018) *Philosophical introductions. Five approaches to communicative reason.* Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. (2023) *Offentlighetens nya strukturomvandling och idén om deliberativ demokrati.* Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Hallberg, L. (ed.). (2002) *Qualitative methods in public health research: Theoretical foundations and practical examples.* Lund: Studentlitteratur.
- Hinnfors, J. Spehar, A. & G. Bucken-Knapp (2012) "The missing factor: Why social democracy can lead to restrictive immigrant policy", *Journal of European Public Policy* 19 (4):585–603. <https://doi.org/10.1080/13501763.2011.607348>
- Jacobsson, K. (2006) *Durkheims moralsociologi och välfärdsstaten.* Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor. Stockholm: Scores rapportserie 2006:3.
- Kihlström, A. & J. Israel (2002) Communicative and strategic action: an examination of fundamental issues in the theory of communicative action. *International Journal of Social Welfare*, 11 (3): 210–219. <https://doi.org/10.1111/1468-2397.00218>
- Kihlström, A. (2020) *Communicative legitimacy. Habermas and democratic welfare work.* Cham: Palgrave Macmillan.
- Kildal, N. (2001) Workfare tendencies in Scandinavian welfare policies. Geneva: International Labour Office. Find this resource in R. Ervik, N. Kildal, & E. Nilssen (Eds.) (2009) "Comparing social policy ideas within the EU and the OECD", 20–48 in *The role of international organizations in social policy. Ideas, actors and impact.* Cheltenham: Edward Elgar.
- King, D. & F. Ross (2010) "Critics and beyond", in F. G. Castles, S. Leibfried, J. Lewis, H. Obinger, & C. Pierson (Eds.), *The Oxford handbook of the welfare state.* Oxford: Oxford University Press.
- Kirgil, Z.M. (2023) *Collective intentionality and solidarity: A multi-methodological investigation of how collective intentionality shapes solidarity on different levels of analysis.* Doctoral thesis. Stockholm: Stockholm Studies in Sociology, New Series 82, Stockholm University.
- Krippendorff, K. (2013) *Content analysis: an introduction to its methodology* (3rd edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kvale, S., Brinkmann, S. & S-E. Torhell (2014) *Den kvalitativa forskningsintervjun.* Lund: Studentlitteratur.

- Lefkofridi, Z. & E. Michel (2014) *Exclusive solidarity? Radical right parties and the welfare state*. EUI Working Paper RSCAS 2014/120 Robert Schuman centre for advanced studies. European University Institute. <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/33877> (Accessed 10 October 2023).
- Lefkofridi, Z. & E. Michel (2017) "The electoral politics of solidarity. The welfare agendas of Radical Right parties", 233–267 in K. Banting & W. Kymlicka (Eds.), *The strains of commitment: The political sources of solidarity in diverse societies*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198795452.001.0001>
- Levy, T.J. (2017) "Against fraternity. Democracy without solidarity", 107–124 in K. Banting & W. Kymlicka (Eds.), *The strains of commitment: The political sources of solidarity in diverse societies*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198795452.001.0001>
- Liedman, S-E. (2015) "Riktig solidaritet syftar mot framtiden, känner igen det mänskliga. Radioessä". *Sveriges Radio*, 24 February 2015..
- Lundälv, J. (2018) *Debattlustans röster: samhällskritik i socialpolitik och socialt arbete*. Stockholm: Premiss.
- Lundälv, J. (2020) *Efterlivets politiska berättelse: kända och okända kvinnors kamper i socialpolitiken*. Stockholm: Premiss.
- May, T. (2011) *Social research. Issues, methods and process* (4th edition). Maidenhead: Open University Press.
- Miles, M.B. & A.M. Huberman (1994) *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Moderates' party programme (2013) (<http://partiprogram.se/moderaterna> 2013) (Accessed 10 October 2023).
- Nationalencyklopedin*, block. <http://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/block-politik> (Accessed 10 March 2024)
- Olsen, G. M. (2008) "Labour market policy in the United States, Canada and Sweden: Addressing the issue of convergence", *Social Policy & Administration* 42 (4):323–341. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9515.2008.00607.x>
- ORVESTO Konsument (2022) *Räckviddsrapport 2022:2*. Kantar Sifo, <https://www.kantarsifo.se/rapporter-undersokningar/orvesto-konsument-20222> (Accessed 10 October 2023).
- Pensky, M. (2008) *Ends of solidarity: Discourse theory in ethics and politics*. Albany: State University of New York Press.
- Persson Thunqvist, D. (2022) "Altruismens kollektiva former. Om altruistiska 'yrkeshjältar' utifrån Durkheim", *Sociologisk Forskning* 59 (1–2):55–73. <https://doi.org/10.37062/sf.59.23430>
- Rothstein, B. (2017) "Solidarity, diversity, and the quality of government", 300–326 in K. Banting & W. Kymlicka (Eds.), *The strains of commitment: The political sources of solidarity in diverse societies*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198795452.001.0001>
- Social Democrats' party programme (2014) (<http://partiprogram.se/socialdemokraterna> 2014) (Accessed 10 October 2023).

- Stjernø, S. (2005) *Solidarity in Europe. The history of an idea*. New York: Cambridge University Press.
- Strömbäck, J., F. Andersson, & E. Nedlund (2017) *Invandring i medierna. – Hur rapporterade svenska tidningar åren 2010-2015?* Rapport 2017:6. Stockholm: Regeringskansliet (Accessed 10 October 2023).
- Wilde, R. (2007) "The concept of solidarity: emerging from the theoretical shadows?", *British Journal of Politics and International Relations* 9 (1):171–181. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856X.2007.00275.x>
- Zimmermann, B.M., A. Buyx, & S. McLennan (2023) "Newspaper coverage on solidarity and personal responsibility in the COVID-19 pandemic: A content analysis from Germany and German-speaking Switzerland", *SSM – Population Health* 22:1–2. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2023.101388>
- Åsbrink, E. (2018) "Sverige åt svenskarna". *Språktidningen*, 13 November 2018. <https://spraktidningen.se/artiklar/sverige-svenskarna/> (Accessed 11 March 2024).

Empirical articles

- Anonymous Trelleborger. (2017) "Solidaritet och välfärd eller realism? Insändare". *Trelleborgs Allehanda*, 15 January 2017.
- Carlsson, G. (2017) "Agenda 2030 – vad får vi för pengarna? Krönika". *Östgöta Correspondenten*, 27 December 2017.
- Degerman, P. (2013) "Ta krafttag mot kvinnovåldet. Insändare". *Västerviks-Tidningen*, 22 February 2013.
- Gahnström, E. (2013) "Solidariteten behöver återerövas. Debattartikel". *Bohusläningen*, 30 December 2013.
- Greider, G. (2017) "Vi bär alltid det solidariska inom oss'. När samhället gick att förändra. Ledare". *Arbetarbladet*, 30 December 2017.
- Henriksson, R. (2013) "Solidaritet – främsta skälet att välkomna. Därför tar Östersunds kommun emot flyktingar. Nyhetsartikel". *Länstidningen*, 13 December 2013.
- Källman, D. (2017) "V står bakom beslutet. Debattartikel". *Motala Vadstena Tidning*, 29 December 2017.
- Lestander, J. (2017) "Etniska låglönejobb göder segregationen. Insändare". *Piteå-Tidningen*, 14 March 2017.
- Nilsson, S. (2013) "Ensam är stark i den virtuella storstaden. Kulturkrönika". *Nerikes Allehanda*, 23 December 2013.
- Sternlycke, H. (2013) "Dyrbar social nedrustning. Ledare". *Miljömagasinet*, 27 September 2013.
- Swedin, D. (2013) "De unga och otrygga kan förändra världen. Ledare". *Aftonbladet*, 26 December 2013.

Author presentation

Jörgen Lundälv holds a PhD in social policy from the Department of Social Policy at the University of Helsinki, 1998 (Helsinki, Finland). He is an Associate Professor in Social Work at the Department of Social Work, University of Gothenburg, Gothenburg.

Anita Kihlström, now retired, was a Social Worker and Associate Professor in Social Work at the Department of Social Work, University of Gothenburg, Gothenburg.

Contact

Jörgen Lundälv
Department of Social Work, University of Gothenburg
Sprängkullsgatan 23
405 30 Gothenburg
Jorgen.Lundalv@socwork.gu.se

Prevalence of Work-Related Anxiety during the COVID-19 Pandemic

A Cross-Sectional Study

Abstract

This cross-sectional study investigates the shifts in anxiety levels among Swedish employees throughout the Covid-19 pandemic, with data gathered in 2016, 2018, and 2020. Work-related anxiety was assessed through two metrics: General Work Anxiety (WA) and Work Performance Anxiety (WPA). Overall, there was a decline in both average WA and WPA over the five-year period. However, this trend did not apply uniformly across all social groups. Specifically, WA saw a significant decrease among older men, while it showed an increase among younger women. Additionally, the reduction in WPA was more pronounced among managers than employees during the pandemic. High-income individuals and those with advanced education levels also experienced a greater decrease in WPA. These findings underscore the role of employment conditions in shaping the impact that the pandemic might have had on workers' mental health.

Keywords: Work Performance Anxiety, Workplace Anxiety, Covid-19, Health Inequality, Mental Health

THE PANDEMIC OF Covid-19 affected the mental health and well-being of employees all over the world (Aknin et al 2022; Lange 2021; Robinson et al 2022). In Sweden, the frequency of clinical anxiety disorders increased with an estimated 23 percent over the course of the pandemic (Santomauro et al 2021). The deterioration in public health cannot be solely attributed to safety measures leading to social isolation. There is also evidence indicating a surge in work-related anxiety during the pandemic. This issue was particularly pronounced among frontline healthcare workers, migrant workers, and other public-facing employees at higher risk of infection, but it appears that even those in seemingly safer jobs have faced similar challenges. However, the precise trend of anxiety increases during the pandemic remain largely unexplored, especially so in relation to socioeconomic factors (Giorgi et al 2020).

The pandemic underscored longstanding sociological concerns, notably regarding social inequalities and social class, themes central to the field of sociology from its outset. Similar to historical pandemics, the Covid-19 crisis revealed that its risks were unevenly distributed, further emphasizing that an individual's social class not only shapes their

opportunities for a fulfilling life but also their health (see Ryan & Nanda 2022; Schultz 2022). How social class shaped work-related anxiety during the pandemic remains unknown, but it has been suggested that as a greater proportion of the workforce had to work from home, assessing work performance became more difficult leading to stress and worry. How work performance has changed is debated – some studies suggest a decrease in productivity when employees work from home (Farooq & Sultana 2022), others that productivity may increase (Guler et al 2021). Regardless, workers do experience worry contemplating that their work from home is undervalued (Tziner & Rabenu 2021). As earlier studies suggest, when managers cannot monitor the labour process, they tend to underappreciate it and assess it critically (Murphy & Cleveland 1995; Tziner & Rabenu 2018). Since most wage labour is regulated by time, requiring employees to be at a certain place during a certain time, working from home constitutes a challenge to management prompting urgent means to measure performance more thoroughly than during pre-pandemic times. This may induce a sense of insufficiency among employees, and, as a recent study suggests, even resistance against norms of busyness, productivity, and exhaustion (Bakkeli 2021). Although there is good evidence that remote work can reduce levels of anxiety and stress depending on the settings (Shimura et al 2021), earlier research has suggested an increase in anxiety levels due to remote work during the pandemic in the UK (Platts et al 2022). To understand what affects levels of work-related anxiety, sociological study is needed taking several social conditions into account.

In this study, we analyse the variation of feelings of anxiety among the Swedish workforce, and in particular performance related anxiety, what in the literature is called “workplace anxiety” – a phenomenon that is estimated to cost only the US economy approximately \$40 billion annually with 41 per cent of American workers reporting elevated levels of workplace tension (McCarthy et al 2016).

Our focus will be on changes during the pandemic. As already noted, there are many factors that might have contributed to a heightened work-related anxiety during the pandemic. These factors affect social groups differently which, as earlier research has already demonstrated, should be reflected in different anxiety levels depending on variables such as gender (Özdin & Bayrak Özdin 2020), age (Turna et al 2021) and social class (Huato & Chavez 2021). It is also a possibility that factors, such as the reduction of the working hours during the pandemic, including less time for commuting, might have lessened this type of anxiety in some social groups.

Aim and Research Questions

This study aims to analyse how work-related anxiety varied during the pandemic, depending on background factors such as class, age, and gender that affect working conditions. Our research questions are as follows:

RQ1. What are the general tendencies workplace anxiety over time, and were there any exceptions during the pandemic?

RQ2. How did workplace anxiety vary during the pandemic depending on what sector (private, non-profit, state, regional council, municipality) respondents were employed in?

RQ3. How did workplace anxiety vary during the pandemic depending on age and gender of the participants?

RQ4. Throughout the pandemic, how did variations in workplace anxiety manifest in relation to class-specific factors, including job position, education and income?

Workplace Anxiety

Workplace anxiety refers to the emotional nervousness and apprehension about the performance of job tasks (Muschalla & Linden 2012). It is an activity-specific anxiety in the sense that it is stimulated by specific activities, formal or informal, requiring that the individual performs in accordance with institutionalized expectations. Hence, it is affected by both individual dispositions and organizational characteristics and its main symptoms are lack of concentration, self-criticism, urge to please others, low self-esteem and self-confidence (Motowidlo et al 1986). Physical sensations accompanying this include dizziness, sweating, hot flushes, palpitations and high blood pressure (Blöte et al 2009).

Workplace anxiety is a subtype under the more extensive construct of performance anxiety that has mainly been studied with relation to music – the so called “music performance anxiety” of professional artists (see Kenny 2011). There are also studies of performance anxiety accompanying the execution of school-based examinations, selection tests, job interviews, and sports competitions (see Proost et al 2008). While there is strong conceptual relation to, and also high comorbidity with other types of anxiety (in DSM-5 performance anxiety appears as a subcategory to social anxiety disorder, see APA, 2013:203), workplace anxiety is not redundant with clinical diagnoses. It differs from general trait anxiety (such as generalized anxiety disorder) since it reflects an evaluative-grounded anxiety that is specifically centred on work-related situations (Zeidner & Matthews 2005).

While performance anxiety has been thoroughly studied, workplace anxiety remains under-researched with only one study conducted on the relation between workplace anxiety and lowered performance. In their study, the authors analysed how workplace anxiety decreased productivity among Canadian police officers (McCarthy et al 2016). There is also some evidence that workplace anxiety is affected by earlier experiences of anxiety disorders (Linden & Muschalla 2007) and workplace mentoring (Linden & Muschalla 2007).

This literature leaves many questions unanswered. While it has been suggested that occupations and social groups affect levels of workplace anxiety (Cheng & McCarthy 2018), there is little empirical evidence pointing in either direction. For this, population data is needed. Also, we don't know how feelings of workplace anxiety are shifting over time. For that, cross-sectional data is necessary.

Methods

Data collection occurred in the spring months (April to June) of 2016, 2018, and 2020, utilizing online surveys through Sweden’s most extensive working life survey, the Jobbhälsöindex. Notably, the data collection in 2020 took place shortly after the pandemic had impacted global activities. The web panel used for Jobbhälsöindex has been randomly selected and weighted to make it representative to gender, age, employment, and geographical region for Swedish individuals working at least part-time. The demographics were validated with data from Statistics Sweden (SCB). Participants were also notified that their contributions would be utilized for research, and the same items have been used in each survey with no adjustment to external demands or commercial interests. The data-collections were cross-sectional, meaning that each sample provides a representative snapshot of the Swedish population at the time of the data-collection. This also means that there are different participants in the three samples. In this paper, we refer to changes in anxiety levels over time as *increase* or *decrease*. It shall, however, be noted that this refers to general tendencies in the population, rather than longitudinal data.

Participants

In total, 29 156 participants between 18-99 years participated in the three surveys (year 2016: $n = 9835$, $Mage = 47.0$, $SDage = 11.4$; year 2018: $n = 9882$, $Mage = 44.7$, $SDage = 12.1$; year 2020: $n = 9439$, $Mage = 42.0$, $SDage = 12.5$). The samples were all representative to the Swedish labour market, Table 1 and Table 2 show the demographics of the three samples. In total, the three samples had 51.5% women and 48.5% men (this data was provided from the Jobbhälsöindex based on a binary question with the response options woman/man).

Table 1. The distributions of job position and gender for the three data collections, in percentage.

Gender	Occupation	2016	2018	2020	Whole sample
Woman	Employed	40.29	43.93	46.56	43.52
	Manager	10.29	6.37	7.15	7.96
	Total	50.58	50.31	53.71	51.47
Man	Employed	44.11	38.17	34.50	39.04
	Manager	5.31	11.53	11.79	9.48
	Total	49.42	49.69	46.29	48.53
Total	Employed	84.41	82.10	81.06	82.56
	Manager	15.59	17.90	18.94	17.44
	Total	100.00	100.00	100.00	100.00

Table 2. The distributions of education and income for the three data collections, in percentage.

Income	Education	2016	2018	2020	Whole sample
< 25 000 SEK	compulsory school	0.73	1.66	1.53	1.29
	high school	4.67	10.81	11.53	8.90
	university / college	2.31	5.21	4.76	4.06
	other post-secondary education	1.89	3.58	3.14	2.85
	Total	9.60	21.25	20.95	17.11
25 000 – 39 999 SEK	compulsory school	3.19	1.83	1.94	2.34
	high school	25.12	22.91	21.82	23.34
	university / college	29.93	25.62	22.87	26.26
	other post-secondary education	13.02	9.47	8.57	10.42
	Total	71.27	59.83	55.21	62.36
> 40 000 SEK	compulsory school	0.37	0.36	0.28	0.34
	high school	3.90	4.21	4.19	4.09
	university / college	12.63	11.81	14.76	13.01
	other post-secondary education	2.23	2.54	4.61	3.08
	Total	19.13	18.92	23.84	20.52
Total	compulsory school	4.29	3.85	3.74	3.97
	high school	33.69	37.92	37.54	36.33
	university / college	44.88	42.64	42.40	43.34
	other post-secondary education	17.14	15.59	16.32	16.35
	Total	100.00	100.00	100.00	100.00

Measurements

As pointed out by Cheng and McCarthy (2018), workplace anxiety encompasses several dimensions that are easy to confound when measured resulting in often inconsistent findings. For the sake of clarity, we distinguish between the performance related anxiety on the one hand, and the broader sense of anxiety in relation to one's job on the other.

Work Performance Anxiety (WPA) was operationalized with the item “You have experienced worry of not performing well enough at work”. Participants indicated to

what extent they agreed with the statement, on a scale from 1 = Do not at all agree, to 7 = Totally agree.

We also conducted an index measuring *General Work Anxiety* (WA), $\alpha = .67$, consisting of the following four items, rated on 10-point Likert scales:

- You have experienced worry for losing your job, or being replaced against your will
- You look forward going to work (R)
- There usually is a good balance between your private life and work (R)
- The stress in your job can be handled in a satisfying way (R)

This index measures possible consequences of WA, i.e. worrying of losing one's job, not feeling that the work-related stress can be handled well, etc. which is in line with variables that have previously been used to measure work-related anxiety that encompasses various worries (McCarthy et al., 2016). As the items 2-4 were reversed, we recalculated them before creating the index, so high values indicated high anxiety. In order to test the index, a Principal Components Analysis (PCA) was used, as the primary purpose was to identify the factor/s underlying the four items. Initial Eigenvalues indicated that the first three factors explained 54.2%, 23.8 and 12.7% of the variance respectively. The Eigenvalue for the first three factors were 2.17, .95, and .51, indicating that a model with one factor should be used; this validated the composition of our General Work Anxiety index.

Class was operationalized by the individual background factors education, income, and job position. These are analysed separately throughout the manuscript. *Education* was indicated by participants selecting one of four categories: primary education, secondary education, higher education, other post-gymnasium education. *Income* was indicated by monthly salary, with the categories < 25 000 SEK, 25 000-39 999 SEK, > 40 000 SEK. *Job position* was indicated by the categories "employed" or "manager" and dummy coded, where each participant was coded as either "employee" or "manager".

Additionally, we also included personal background data of the participants such as age and gender, as well as in which sector they were employed. *Sector* was specified by the participants indicating one of five different options: private, non-profit, state, regional council, municipality.

Analysis

To explore the research questions, we conducted ANOVAs with WA and WPA as dependent variables and these background factors as independent variables. We also used Pearson's r to examine the relationship between WA and WPA. The focus is on observing how variations in work anxiety during the pandemic are associated with different sectors (RQ2), age and gender (RQ3), and class (RQ4), analysing these average variations with respect to the specified background factors. To observe the variations of WA and WPA during the pandemic, data from three time points—2016, 2018, and 2020—were analysed, noting the changes between 2018 and 2020.

Results

The organization of the results section is as follows: Initially, we aim to address the first two research questions (RQ1 and RQ2) by examining the patterns of Work Anxiety (WA) and average Work Performance Anxiety (WPA) across three time points (2016, 2018, 2020), focusing on the sectors involved. Subsequently, we will tackle the latter two research questions (RQ3 and RQ4) by investigating the patterns of WA and WPA, taking into account the background factors of age and gender for RQ3, and class for RQ4.

Patterns of WA and WPA Over Time

The first research question (RQ1) explores the overall patterns in Work Anxiety (WA) and average Work Performance Anxiety (WPA) throughout the specified time periods, and whether there were deviations from these patterns during the pandemic. In general, both the average WA and the average WPA decreased over the three time points, as shown in Table 3 (higher values indicate higher levels of anxiety). Two ANOVAs with WA and WPA as dependent variables respectively, and with year as independent variable, showed that the effect of time was significant, both for WA ($F(2,28334) = 136.25$, $p < .001$, $\eta^2 = .010$), and for WPA ($F(2,28637) = 388.67$, $p < .001$, $\eta^2 = .026$). WA and WPA also showed a significant but relatively weak correlation, $r = .333$, $p < .001$. This indicates that the two measurements capture different phenomena, although somewhat overlapping, which was expected theoretically and hence not surprising.

Table 3. The overall WPA (work performance anxiety) and WA (work anxiety) tendencies over time, measurements represent mean values and range from 1-7 where higher values indicate higher levels of anxiety (standard deviation within parentheses).

Measurement	2016	2018	2020
WPA	5.53 (2.79)	4.93 (2.84)	4.39 (2.80)
WA	4.58 (1.69)	4.20 (1.84)	4.19 (2.01)

Sector

The second research question (RQ2) regards how WA and WPA varied during the pandemic depending on what sector participants were employed in. Table 4 shows the work anxiety tendencies over time, depending on sector. Two-way ANOVAs with WPA and WA as dependent variables (respectively), and with year (2015, 2018, 2020) and sector (private, non-profit, state, regional council, municipality) showed no significant main effects of sector, FWPA(4,28302) = 2.81, $p = .100$, $\eta^2 = .584$, FWA(4,28008) = 1.10, $p = .419$, $\eta^2 = .355$). There was, however, significant interaction effects of year * sector for both WPA, $F(8,28302) = 5.90$, $p < .001$, $\eta^2 = .002$, and WA, $F(8,28008) = 5.38$, $p < .001$, $\eta^2 = .002$). As revealed in Table 4, the WA increased instead of decreased

(or remained the same) for participants employed within the non-profit and regional sectors during the pandemic. Similar results were found regarding WPA, which decreased for employees in all sectors during the pandemic, except for those working in the non-profit and regional sectors, where the WPA rather flattened out.

Table 4. The overall WPA (work performance anxiety) and WA (work anxiety) tendencies over time, depending on sector. Measurements represent mean values and range from 1-7 where higher values indicate higher levels of anxiety (standard deviation within parentheses).

Measurement	Sector	2016	2018	2020
WPA	private	5.52 (2.79)	4.80 (2.84)	4.17 (2.77)
	state	5.59 (2.72)	5.06 (2.76)	4.48 (2.74)
	regional council	5.63 (2.79)	4.96 (2.86)	4.82 (2.88)
	municipality	5.48 (2.81)	5.19 (2.86)	4.69 (2.84)
	non-profit	5.73 (2.94)	4.61 (2.77)	4.52 (2.76)
WA	private	4.63 (1.68)	4.23 (1.86)	4.13 (2.02)
	state	4.76 (1.65)	4.32 (1.77)	4.22 (1.97)
	regional council	4.27 (1.64)	4.06 (1.83)	4.37 (2.11)
	municipality	4.47 (1.70)	4.11 (1.79)	4.21 (1.96)
	non-profit	4.53 (1.85)	4.10 (2.00)	4.30 (2.17)

Work Anxiety

To answer the research questions on how WA and WPA varied during the pandemic, depending on age and gender (RQ3), and class (RQ4), we will analyse WA and WPA separately. We begin by analysing the variation of Work Anxiety (WA) and differences between groups over the three time points.

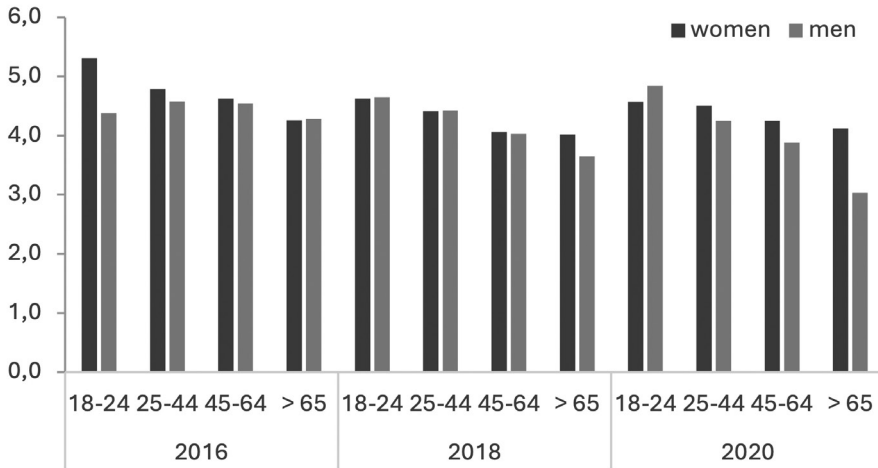
Age and Gender

The third research question addresses how work anxiety varied during the pandemic depending on age and gender. To analyse RQ3 with regards to work anxiety (WA), a three-way ANOVA with WA as dependent variable, and year, age and gender as independent variables was conducted. Results showed no main effects, but an almost significant interaction effect of year * age $F(6,27625) = 3.82, p = .064, \eta^2 = .792$, where the youngest participants (18-24) had a slight increase in WA between 2018 and 2020, while the older participants (45-64 and > 65) instead showed a decrease in WA. There was no significant interaction effect of year * gender $(F(2,27625) = .786, p = .461, \eta^2 = .028)$, meaning that the change in WA was similar for both women and men.

There was however a significant three-way interaction between year * age * gender, $F(6,27625) = 2.19, p = .041, \eta^2 < .001$). Figure 1 shows the interaction effect between

2018 and 2020. As can be seen in the figure, WA decreased the most for older men during the pandemic, while WA instead increased both for younger women and men.

Figure 1. The interaction effect of year * age * gender for WA (work anxiety). Measurement ranges from 1-7 where higher values indicate higher levels of anxiety.

Class

The fourth research question (RQ4) examines changes in work anxiety during the pandemic related to class, defined by job position (employed or manager), education, and income. This section explains how work anxiety (WA) differed during the pandemic based on these factors, aiming to answer RQ4. We start with job position and then look at education and income.

A two-way ANOVA with WA as dependent variable and job position (employed or manager) and year (2016, 2018, 2020) as independent variables showed a significant interaction effect of job position and year, $F(2,28033) = 6.58$, $p = .001$, $\eta^2 = .000$, see Table 5. As revealed in the table, WA decreased more for employees compared to managers between 2016 and 2018, while this effect flattened out for both employees and managers between 2018 and 2020. This was also confirmed in post-hoc tests: For employees, Tukey's post-hoc test showed significant differences in work anxiety between all years (p 's $< .001$) except between 2018 and 2020 ($p = .77$). For managers, Tukey's post-hoc test again showed significant differences in work anxiety between all years (p 's $< .011$) except between 2018 and 2020 ($p = .99$).

Table 5. The overall WA (work anxiety) tendencies over time, depending on job position. Measurements represent mean values and range from 1-7 where higher values indicate higher anxiety levels (standard deviation within parentheses).

Job position	2016	2018	2020
employee	4.61 (1.69)	4.20 (1.85)	4.18 (2.00)
manager	4.36 (1.65)	4.16 (1.80)	4.17 (2.02)

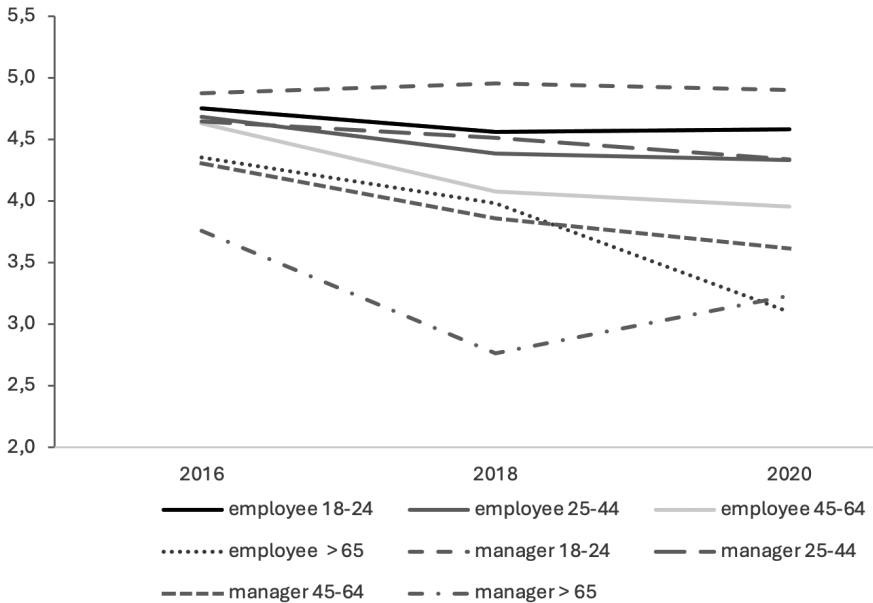
A three-way ANOVA with WA as dependent variable, and education, income, and year as independent variables, showed significant main effects of education ($F(3,26129) = 4.12, p = .006, \eta^2 = .000$), and income ($F(2,26129) = 44.60, p = .000, \eta^2 = .003$). There was, however, no interaction effects between year and education ($F(6,26129) = 1.53, p = .163, \eta^2 = .000$) or between year and income ($F(4,26129) = 1.49, p = .202, \eta^2 = .000$). These results indicate that the pandemic had no particular effect on WA depending on education or income.

Class, Gender, and Age

To even further understand if WA has varied unequally, we also analysed potential three-way interaction effects between year and the background factors identified as relevant for explaining WA above (see Figure 2). Hence, a three-way ANOVA was conducted, with WA as dependent variable, and job position (employee or manager), gender (woman or man), and age (18-24, 25-44, 45-64, > 65) as independent variables.

Results showed a significant three-way interaction between year, job position, and age, $F(6,27380) = 3.22, p = .004, \eta^2 = .001$. As illustrated in the figure, employees older than 65 reported a decrease in WA, whereas managers older than 65 reported an increase in WA. In contrast, managers in the remaining age categories reported a slight decrease in WA between 2018 and 2020. The youngest employees (18-24) reported a slight increase in WA between 2018 and 2020, while the remaining employees reported no particular change in WA.

Figure 2. The three-way interaction on WA (work anxiety) between year * position * age. Measurement ranges from 1–7 where higher values indicate higher levels of anxiety.

Work Performance Anxiety

We have now analysed the research questions on how work anxiety (WA) varied during the pandemic, depending on age and gender (RQ3), and class (RQ4). Our next step is to analyse RQ3 and RQ4 with regards to Work Performance Anxiety (WPA).

Age and Gender

The third research question (RQ3) regards how WPA varied during the pandemic depending on age and gender of the participants. A three-way ANOVA with WPA as dependent variable, and age (18-24, 25-44, 45-64, > 65), gender (woman or man) and year (2016, 2018, 2020) as independent variables revealed a significant interaction effect between year and age, $F(6,27936) = 5.06$, $p = .000$, $\eta^2 = .001$, and between year and gender, $F(2,27936) = 4.45$, $p = .012$, $\eta^2 = .000$, see Table 6. As described in Table 6, men's WPA tended to decrease more compared to women's – this effect was however not affected by the pandemic. Moreover, Table 6 shows that WPA had a constant tendency to decrease for all age groups over the three time points, except for the youngest (between 18-24). For this group, the WPA decrease flattened out during the pandemic.

There was no three-way-interaction between age, gender, and year, $F(6,27936) = 1.80$, $p = .095$, $\eta^2 = .000$.

Table 6. The overall WPA (work performance anxiety) tendencies over time, depending on gender and age. Measurements represent mean values and range from 1-7 where higher values indicate higher anxiety levels (standard deviation within parentheses).

Gender / Age	2016	2018	2020
man	5.73 (2.87)	5.21 (2.82)	4.17 (2.62)
woman	5.61 (2.67)	5.30 (2.86)	4.73 (2.84)
18-24	6.16 (2.11)	5.40 (2.60)	5.01 (2.81)
25-44	5.87 (2.66)	5.42 (2.76)	4.69 (2.77)
45-64	5.39 (2.81)	4.62 (2.85)	3.89 (2.74)
> 65	5.40 (2.93)	4.29 (2.94)	3.22 (2.57)

Class

The fourth research question (RQ4) addresses how WPA varied during the pandemic depending on class. As class was operationalized by the individual background factors job position (employed or manager), education, and income, the following section presents how WPA varied during the pandemic depending on these factors. We begin with job position, followed by education and income.

A two-way ANOVA with WPA as dependent variable and job position (employed or manager) and year (2016, 2018, 2020) as independent variables showed a significant interaction effect between job position and year, $F(2,28329) = 5.43$, $p = .004$, $\eta^2 = .000$, see Table 7. As shown in in the table, the WPA had an almost constant decrease for employees over the three time points (changes vary from .50 to .64), pandemic or not. For managers, however, WPA decreased more between 2018 and 2020 (change between 2016 and 2018 was .40; change between 2018 and 2020 was .84), and actually reached the very same low level as for employees.

Table 7. The overall WPA (work performance anxiety) tendencies over time, depending on class: job position, income, and education. Measurements represent mean values and range from 1-7 where higher values indicate higher anxiety levels (standard deviation within parentheses).

Job position / Income / Education	2016	2018	2020
Employee	5.51 (2.80)	4.87 (2.84)	4.37 (2.82)
Manager	5.64 (2.74)	5.24 (2.83)	4.40 (2.80)
< 25 000 SEK	6.15 (2.71)	5.23 (2.92)	4.87 (3.09)
25 000 – 39 999 SEK	5.72 (2.82)	5.31 (2.85)	4.45 (2.67)
> 40 000 SEK	5.47 (2.62)	5.28 (2.82)	4.23 (2.68)
Primary education	5.22 (2.95)	4.25 (2.95)	4.17 (2.87)
Secondary education	5.47 (2.81)	4.74 (2.83)	4.23 (2.79)
Higher education	5.59 (2.73)	5.27 (2.80)	4.54 (2.79)
Other post-gymnasium	5.61 (2.82)	4.91 (2.62)	4.23 (2.79)

A three-way ANOVA with WPA as dependent variable, and education, income, and year as independent variables, revealed a significant interaction effect between year and education ($F(6,26327) = 2.61, p = .016, \eta^2 = .001$), see Table 7, and between year and income ($F(4,26327) = 3.16, p = .013, \eta^2 = .000$), see Table 7. As revealed in Table 7, WPA had the same values and the same decrease for all income groups between 2016 and 2018. Between 2018 and 2020, however, there was a larger decrease for all those earning more than 25000 SEK per month, while the decrease flattened out for those earning less than 25000 SEK per month. Moreover, WPA had a similar decrease between 2016 and 2018 for all education groups, as revealed in Table 7. However, between 2018 and 2020, this decrease became larger for those with higher education, whereas the decrease flattened out for those with primary education.

There was no three-way-interaction between education, income, and year, $F(12,26327) = 1.60, p = .085, \eta^2 = .001$.

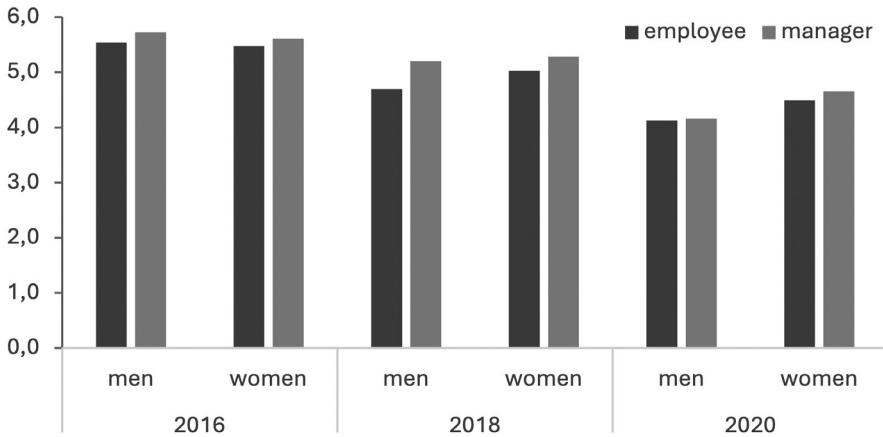
Class, Gender, and Age

To further understand if WPA changed differently depending on social group, we analysed potential three-way interaction effects between year and the background factors identified as relevant to explain WPA above. Hence, a three-way ANOVA was conducted, with WPA as dependent variable, and job position (employee or manager), gender (woman or man), and age (18-24, 25-44, 45-64, > 65) as independent variables.

There was a significant three-way interaction between year, job position, and gender, $F(2,27655) = 3.37, p = .034, \eta^2 = .000$, see Figure 10. As can be seen in the figure, WPA followed the same tendencies between 2016 and 2018 for both women and

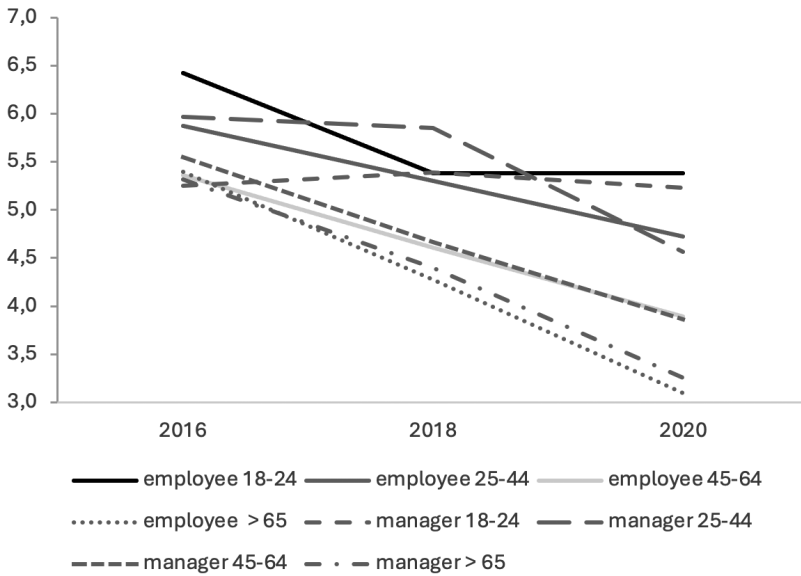
men, despite job position. However, the decrease already shown decrease in WPA for managers between 2018 and 2020, was largest for male managers.

Figure 3. The three-way interaction on WPA (work performance anxiety) between year * gender * position. Measurement ranges from 1-7 where higher values indicate higher levels of anxiety.

There was also a significant interaction between year, job position, and age, $F(6,27655) = 2.64, p = .015, \eta^2 = .001$, shown in Figure 11. As already revealed in previous analyses, WPA decreased for all employees over the three time points, except for the youngest employees (18-24 years), where WPA rather remained roughly the same between 2018 and 2020. For the youngest managers (18-24 yrs), WPA even increased for all three time points, however with no acceleration during the pandemic. For the remaining managers, WPA decreased over the three time points. This decrease was particularly large between 2018 and 2020 for managers between 25-44, indicating a pandemic effect for this specific group.

Figure 4. The three-way interaction on WPA (work performance anxiety) between year * position * age. Measurement ranges from 1-7 where higher values indicate higher levels of anxiety.

Discussion

Unlike surveys from other nations, the results do not support the notion of a general increase in work-related anxiety. This is worth noticing in relation to studies demonstrating increasing levels of clinical anxiety during the pandemic (Aknin et al 2022; Lange 2021; Robinson et al 2022). Studies demonstrating increases in work-related anxiety have focused on specific occupations, in particular hospital workers (D'emeh et al 2021; Rodriguez et al 2020), and particular variables such as gender (Özdin & Bayrak Özdin 2020), age (Turna et al 2021) and social class (Huato & Chavez 2021). Those results could apply to our material as well. However, we see pandemic increases on work-related anxiety as aberrations from the general decrease.

Providing a complete analysis of these aberrations is difficult based on our findings. What we can say is that it is doubtful that a greater share of the workforce working from home augmented the work-related anxiety considering which groups that saw an increase (cf. Murphy & Cleveland 1995; Tziner & Rabenu 2018; Tziner & Rabenu 2021). As for age and gender, WA decreased the most for older men while it increased for younger women and men who are over-represented in the service sector and less likely to work remotely (Hedlund & Lundholm, 2015). Moreover, WPA flattened out for the youngest participants (between 18-24) during the pandemic, i.e., WPA did not become lower between 2018 and 2020, but was roughly the same. The same can be seen among low-wage employees, which might be due to the fact that they do not work from home to the same extent (Angelucci et al 2020). There was a larger decrease

in WPA between 2018 and 2020 than between 2016 and 2018 for those earning more than 25 000 SEK per month – a boost to the decrease in WPA during the pandemic also for these individuals. Likewise, for those earning less than 25 000 SEK, the decrease in WPA between 2018 and 2020 rather flattened out (i.e., was roughly the same in 2018 as in 2020) meaning that the pandemic seemed to dampen the decrease for those having the lowest wages. In line with these results, there was a larger decrease in WPA between 2018 and 2020 than between 2016 and 2018 for those with higher education. These results underscore the vulnerability of lower classes and the uneven distribution of risk during the pandemic as seen in earlier studies (Ryan & Nanda 2022; Schultz 2022)

Explaining these variations cannot be done solely based on the distribution of remote work. Other parameters that have affected mental health during the pandemic include, for instance, the precarity of work, which increased as the economy slowed down and a future increase of unemployment became apparent (Kim & Kim 2022). Additionally, many workers experienced a decrease in income due to transitioning to part-time roles, resulting in salary cuts (Maffly-Kipp et al 2021). An increase in feelings of loneliness was also observed, a phenomenon not solely attributable to the shift towards remote work but also to the enforcement of social distancing measures during the pandemic (Andel et al 2021). These elements, among others, could be influencing the results observed in our study.

Nonetheless, the most notable observation is the overall reduction in work-related anxiety, which stands in stark contrast to the 23 percent rise in clinical anxiety disorders in Sweden throughout the pandemic (Santomauro et al 2021). While it appears that a general feeling of anxiety may have escalated, there is reason to assume that for most, this anxiety was not directly linked to their work environment.

Conclusion

The aim of this study was to analyze how Work Anxiety (WA) and Work Performance Anxiety (WPA) varied during the pandemic (RQ1), depending on sector (RQ2), age and gender (RQ3) and class (RQ4). Throughout the five-year span, average Work Anxiety (WA) and Workplace Anxiety (WPA) both experienced a decline. During the pandemic, WA rose, instead of falling (or staying constant), for individuals working in the non-profit and regional sectors. Likewise, WPA fell for workers across all sectors during the pandemic, except for those in the non-profit and regional sectors, where WPA essentially leveled off. WA decreased the most for older men, but increased for younger women. Also, the decrease of WPA was larger for managers during the pandemic, as compared to the decrease for employees – this tendency was stronger among male managers and among managers between 25-44 years. This is in line with the observation that WPA had a larger decrease for all those earning more than 25000 SEK per month, compared to those earning less than 25000 SEK per month. Furthermore, WPA had a larger decrease for those with higher education, whereas the decrease flattened out for those with primary education.

These results support the argument that varying working conditions have affected the mental well-being of occupational groups differently (Giorgi et al 2020); it might even be suggested that the Covid-19 pandemic has sharpened the divide between “good” and “bad” jobs (Kramer & Kramer 2020). To establish this hypothesis, further research should compare occupations in more detail, particularly occupations in which younger women and low-income employees are over-represented.

Acknowledgements

This work was supported by Jan Wallanders och Tom Hedelius stiftelse, Tore Browaldhs stiftelse, and Magnus Bergvalls stiftelse.

References

- Aknin, L.B., J-E. De Neve, E.W. Dunn, D.E. Fancourt, E. Goldberg, J.F. Helliwell, et al. (2022) "Mental health during the first year of the covid-19 pandemic: A review and recommendations for moving forward", *Perspectives on Psychological Science* 17 (4): 915–936. <https://doi.org/10.1177/17456916211029964>
- Andel, S.A., W. Shen, & M.L. Arvan (2021) "Depending on your own kindness: The moderating role of self-compassion on the within-person consequences of work loneliness during the covid-19 pandemic", *Journal of Occupational Health Psychology* 26 (4): 276. <https://doi.org/10.1037/ocp0000271>
- Angelucci, M., M. Angrisani, D.M. Bennett, A. Kapteyn, & S.G. Schaner. (2020). Remote work and the heterogeneous impact of covid-19 on employment and health: National Bureau of Economic Research
- APA (2013) *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed., text rev.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787>
- Bakkeli, N.Z. (2021) "Health, work, and contributing factors on life satisfaction: A study in norway before and during the covid-19 pandemic", *SSM - Population Health* 14: 100804. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2021.100804>
- Blöte, A.W., M.J. Kint, A.C. Miers, & P.M. Westenberg (2009) "The relation between public speaking anxiety and social anxiety: A review", *Journal of Anxiety Disorders* 23 (3): 305–313. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2008.11.007>
- Cheng, B.H., & J.M. McCarthy (2018) "Understanding the dark and bright sides of anxiety: A theory of workplace anxiety", *Journal of Applied Psychology* 103 (5): 537–560. <https://doi.org/10.1037/apl0000266>
- D'emeh, W.M., M.I. Yacoub, & B.S.a. Shahwan (2021) "Work-related stress and anxiety among frontline nurses during the covid-19 pandemic: A cross-sectional study", *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services* 59 (8): 31–42. <https://doi.org/10.3928/02793695-20210322-02>
- Farooq, R., & A. Sultana (2022) "The potential impact of the covid-19 pandemic on work from home and employee productivity", *Measuring Business Excellence* 26 (3): 308–325. <https://doi.org/10.1108/MBE-12-2020-0173>

- Giorgi, G., L.I. Lecca, F. Alessio, G.L. Finstad, G. Bondanini, L.G. Lulli, et al. (2020) "Covid-19-related mental health effects in the workplace: A narrative review", *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17 (21): 7857. <https://doi.org/10.3390/ijerph17217857>
- Guler, M.A., K. Guler, M. Guneser Gulec, & E. Ozdoglar (2021) "Working from home during a pandemic: Investigation of the impact of covid-19 on employee health and productivity", *Journal of Occupational and Environmental Medicine* 63 (9): 731–741. <https://doi.org/10.1097/JOM.0000000000002277>
- Hedlund, M., & E. Lundholm (2015) "Restructuring of rural sweden – employment transition and out-migration of three cohorts born 1945–1980", *Journal of Rural Studies* 42: 123–132. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.10.006>
- Huato, J., & A. Chavez (2021) "Household income, pandemic-related income loss, and the probability of anxiety and depression", *Eastern Economic Journal* 47 (4): 546–570. <https://doi.org/10.1057/s41302-021-00199-3>
- Kenny, D. (2011) *The psychology of music performance anxiety*. Oxford: Oxford University Press
- Kim, C.E., & H.H.-S. Kim (2022) "Economic precarity and mental health during the covid-19 pandemic: Findings from the census household pulse survey (2020–2021)", *Sociological Spectrum* 42 (3): 195–216. <https://doi.org/10.1080/02732173.2022.2081891>
- Kramer, A., & K.Z. Kramer (2020) "The potential impact of the covid-19 pandemic on occupational status, work from home, and occupational mobility", *Journal of Vocational Behavior* 119: 103442. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2020.103442>
- Lange, K.W. (2021) "Coronavirus disease 2019 (covid-19) and global mental health", *Global Health Journal* 5 (1): 31–36. <https://doi.org/10.1016/j.glohj.2021.02.004>
- Linden, M., & B. Muschalla (2007) "Anxiety disorders and workplace-related anxieties", *Journal of Anxiety Disorders* 21 (3): 467–474. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2006.06.006>
- Maffly-Kipp, J.N. Eisenbeck, D.F. Carreno, & J. Hicks (2021) "Mental health inequalities increase as a function of covid-19 pandemic severity levels", *Social Science & Medicine* 285: 114275. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114275>
- McCarthy, J.J. Trougakos, & B.H. Cheng (2016) "Are anxious workers less productive workers? It depends on the quality of social exchange", *Journal of Applied Psychology* 101 (2): 279. <https://doi.org/10.1037/apl0000044>
- Motowidlo, S.J., J.S. Packard, & M.R. Manning (1986) "Occupational stress: Its causes and consequences for job performance", *Journal of Applied Psychology* 71 (4): 618–629. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.71.4.618>
- Murphy, K.R., & J.N. Cleveland (1995) *Understanding performance appraisal: Social, organizational, and goal-based perspectives*. London: Sage
- Muschalla, B., & M. Linden (2012) "Specific job anxiety in comparison to general psychosomatic symptoms", *Psychopathology* 45 (3): 167–173. <https://doi.org/10.1159/000330263>
- Özdin, S., & Ş. Bayrak Özden (2020) "Levels and predictors of anxiety, depression

- and health anxiety during covid-19 pandemic in turkish society: The importance of gender”, *International Journal of Social Psychiatry* 66 (5): 504–511. <https://doi.org/10.1177/0020764020927051>
- Platts, K., J. Breckon, & E. Marshall (2022) ”Enforced home-working under lockdown and its impact on employee wellbeing: A cross-sectional study”, *BMC Public Health* 22 (1): 199. <https://doi.org/10.1186/s12889-022-12630-1>
- Proost, K., E. Derous, B. Schreurs, K.A. Hagtvet, & K. De Witte (2008) ”Selection test anxiety: Investigating applicants’ self-vs other-referenced anxiety”, *International Journal of Selection and Assessment* 16 (1): 14–26. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2389.2008.00405.x>
- Robinson, E., A.R. Sutin, M. Daly, & A. Jones (2022) ”A systematic review and meta-analysis of longitudinal cohort studies comparing mental health before versus during the covid-19 pandemic in 2020”, *Journal of affective disorders* 296: 567–576. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.09.098>
- Rodriguez, R.M., A.J. Medak, B.M. Baumann, S. Lim, B. Chinnock, R. Frazier, et al. (2020) ”Academic emergency medicine physicians’ anxiety levels, stressors, and potential stress mitigation measures during the acceleration phase of the covid-19 pandemic”, *Academic Emergency Medicine* 27 (8): 700–707. <https://doi.org/10.1111/acem.14065>
- Ryan, J.M., & S. Nanda (2022) *Covid-19: Social inequalities and human possibilities*. London: Routledge
- Santomauro, D.F., A.M. Mantilla Herrera, J. Shadid, P. Zheng, C. Ashbaugh, D.M. Pigott, et al. (2021) ”Global prevalence and burden of depressive and anxiety disorders in 204 countries and territories in 2020 due to the covid-19 pandemic”, *The Lancet* 398 (10312): 1700–1712. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(21\)02143-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)02143-7)
- Schultz, N. (2022) Did the pandemic teach us something new about class? . In JM Ryan (Ed.), *Covid-19: Cultural change and institutional adaptations*. London: Routledge.
- Shimura, A., K. Yokoi, Y. Ishibashi, Y. Akatsuka, & T. Inoue (2021) ”Remote work decreases psychological and physical stress responses, but full-remote work increases presenteeism”, *Frontiers in Psychology* 12: 730969. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.730969>
- Turna, J.J. Zhang, N. Lamberti, B. Patterson, W. Simpson, A.P. Francisco, et al. (2021) ”Anxiety, depression and stress during the covid-19 pandemic: Results from a cross-sectional survey”, *Journal of Psychiatric Research* 137: 96–103. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2021.02.059>
- Tziner, A., & E. Rabenu (2018) *Improving performance appraisal at work: Evolution and change*. London: Edward Elgar Publishing
- Tziner, A., & E. Rabenu (2021) ”The covid-19 pandemic: A challenge to performance appraisal”, *Industrial and Organizational Psychology* 14 (1-2): 173–177. <https://doi.org/10.1017/iop.2021.24>
- Zeidner, M., & G. Matthews (2005) *Evaluation anxiety*. New York, NY: Guilford Press Publications

Authors

Anna Lindqvist is associate professor of psychology at the Department of Psychology, Lund University.

Roland Paulsen is associate professor of sociology at the Department of Business Administration, Lund University.

Contact

Roland Paulsen
Department of Business Administration, Lund University
Box 7080, SE-220 07, Lund
roland.paulsen@fek.lu.se.

Eliterna och företagsekonomiseringen av Sverige

SEDAN NÅGRA ÅR tillbaka har ett antal svenska samhällsvetare inklusive undertecknad ägnat viss forskning åt Sveriges eliter, det vill säga de grupper i samhället som har en oproportionerligt stor tillgång till ekonomiska, kulturella, organisatoriska, kommunikativa och symboliska resurser. Dessa är inte fler än att de ryms i den arbetsgrupp som Riksbankens jubileumsfond skapade 2022, "Riksbankens Jubileumsfonds Områdesgrupp för forskning om eliter", som syftar till att fördjupa förståelsen av forskning om eliter i Sverige och andra länder, samt skapa nätverk och samarbeten som kan främja denna forskning. Därtill finns ytterligare ett antal forskare på olika lärosäten som med mer eller mindre stor energi försöker ta frågan om eliterna på allvar. En aktuell kunskapsöversikt över den svenska elitforskningen finns i antologin *Eliter i Sverige. Tvärvetenskapliga perspektiv på makt, status och klass* (Bengt Erik Eriksson med flera; Studentlitteratur 2018). Utvecklingen av svensk elitforskning känns lovande, då helt enkelt fler och fler verkar intressera sig för ämnet. Även om de teoretiska och metodologiska utgångspunkterna kan vara olika, finns en ökande insikt inte bara bland dem som aktivt forskar om eliter utan även bland sociologer och samhällsvetare i stort om att samhällets socialt, kulturellt och ekonomiskt privilegierade och mäktiga är en grupp som förtjänar mer uppmärksamhet än vad den fått under de senaste decennierna.

En röd tråd i den svenska elitforskningen, liksom i den nordiska, europeiska och amerikanska,¹ är konstaterandet att de ekonomiska och finansiella eliterna fått allt större inflytande ekonomiskt, socialt och moraliskt under de senaste decennierna, detta som ett resultat av en tilltagande "företagsekonomisering" av samhället. Denna ser delvis olika ut beroende på vilket land eller vilken region som avses, men den gemensamma nämnaren är strukturella "reformer" av ekonomin i form av avregleringar och privatiseringar, samt en tilltagande idealisering av den företagsamma, positivt tänkande och entreprenöriella människan, vilka blivit till centrala förmågor för människors "anställningsbarhet". Den företagsekonomiska diskursen och världsbilden har gradvis kommit att kolonisera samhället i stort, vilket till exempel uttrycks genom New Public Management, som beskriver hur offentliga verksamheter i allt högre grad styrs genom företagsekonomiska principer och ideal.

---

1 För Norge, se till exempel arbetena av Trygve Gulbrandsen och Maren Toft; för Finland Anu Kantola och Hanna Kuusela; för Danmark Anton Grau Larsens och Christoph Houman Ellersgaard; för Frankrike Bruno Cousin och Agnès Van Zanten; för Storbritannien Sam Friedman och Aaron Reeves; och för USA Shamus Khan och Lauren Rivera.

Min nyligen avslutade trilogi om Sveriges eliter i form av en studie av Djursholm 2010–2015, Handelshögskolan i Stockholm 2016–2018 och Kungen 2019–2023 ger tre olika men högst relaterade uttryck för företagsekonomiseringen av Sverige, där ekonomisk makt går hand i hand med politisk och symbolisk makt, och där de ekonomiska och finansiella eliterna, främst inom det privata näringslivet, reproduceras. Detta sker inte bara genom deras professionella aktiviteter i de formella organisationer och byråkratier som de kontrollerar, till exempel privata företag, utan också, och kanske framför allt, genom deras sociala relationer och ”privata” handlande i form av boendeval, livsstil inklusive äktenskapsstrategier, utbildningsval och nätverkande, vilket sett till de speciella kontexter där detta sker konsekvrerar och upphöjer dem.

Kommundelen i Danderyds kommun Djursholm, några mil norr om Stockholm, är inte bara en socialt exklusiv och sluten miljö för sina cirka 9 000 invånare, vilket liksom i många andra länder har betydelse för eliternas upprätthållande av en distans gentemot omvärlden och deras inbördes integrering, med samhällelig segregering och polarisering som följd. Det är också på flera sätt en förebild i det företagsekonomiserade samhället. Detta gör Djursholm inflytelserikt och mäktigt bortom sina geografiska gränser, ett ”ledarsamhälle”: Djursholm är inte något isolat, utan ett samhälle som gör anspråk på att leda oss alla i en tid då våra sociala och estetiska förmågor blivit viktigare än det vi kan i en analytisk och intellektuell bemärkelse. Genom sin sociala och estetiska karaktär kan Djursholm förstås som en viktig moraliserande institution i samhället i stort. Detta understryker betydelsen av den klassiska distinktionen mellan moraliska och intellektuella dygder vid förståelsen av makt och inflytande.

Som är väl känt inom samhällsvetenskapen är utbildningsinstitutioner, särskilt så kallade elitskolor som Handels i Stockholm, centrala för att upprätthålla eliters status och privilegier, inte minst på så vis att de begränsar tillträdet till vissa miljöer genom sina antagningssystem och de examina de utfärdar. På Handels förfinas de sociala och estetiska förmågor som man lärt sig under uppväxten, till exempel i Djursholm, och som gör en ”anställningsbar” för samhällets ledande positioner inom framför allt näringslivet. I allt väsentligt handlar miljöer likt Handels om att lära fiskar att simma. Det väsentliga för studenternas framtida karriärer är inte heller det som de på skolan förvärvar i form av formella kunskaper, utan *hur* de lär sig, och framför allt vilken typ av människa de blir. Som en före detta elev på den brittiska elitskolan Eton en gång i tiden uttryckte det: ”We are often told that they taught us nothing at Eton. It may be so, but I think they taught it very well.”

Som statschef ger kung Carl XVI Gustaf det hela ytterligare legitimitet och konsekration genom sin unika royal touch – under sina 50 år på tronen har han troget arbetat utifrån sitt valspråk ”För Sverige – i tiden”, vilket i praktiken har inneburit: ”För det företagsekonomiserade Sverige”. Genom att i tal och intervjuer, vilka ofta får stor medial uppmärksamhet, sprida och idealisera idén om ”ledarskap”, det vill säga att människor ska vara positivt tänkande, energiska, ansvarstagande, företagssamma och entreprenöriella, samt att genom sådana aktiviteter som medaljföräningar, inbjudningar till kungliga representationsmiddagar och jakter och statsbesök konsekvrera framför allt näringslivets eliter, har kungen på ett systematiskt sätt bidragit

till företagsekonomiseringens successiva genomslag i Sverige; detta har förvisso varit nödvändigt för att upprätthålla hans legitimitet och auktoritet som kung i ett alltmer marknadsinriktat land. Karl XII har kallats för ”krigarkungen” och Gustav III för ”teaterkungen.” Carl XVI Gustaf är helt enkelt ”näringslivskungen”, en monark väl anpassad till dagens Sverige.

Företagsekonomiseringen, som pågått sedan mitten av 1970-talet, har alltså inte bara skett genom politiska och strukturella ”reformer” av ekonomin och samhället, till exempel genom införandet av en skolmarknad, en avreglering av apoteksmonopolet eller en försäljning av statliga bolag; det har också skett genom elitors aktiva handlande i form av exempelvis boende och utbildning och deras spridande av vissa ideal såsom ”ledarskap”. I fallet med Kungen är han historiskt unik genom sin systematiska idealisering av näringslivets värderingar och ideal. Det löper en röd tråd mellan Djursholm, Handels och Kungen, empiriskt såväl som tematiskt, som är väsentlig för att förstå det aktuella fenomenet; men självklart finns flera andra relevanta empiriska sammanhang som är viktiga, såsom exempelvis intresseorganisationer som Svenskt Näringsliv samt vissa professionella och akademiska grupper som nationalekonomer och företagsekonomer.

Då samhällsvetare i Sverige, liksom sina internationella motsvarigheter, i regel är intresserade av frågor om makt, auktoritet och legitimitet, bör det rent allmänt te sig som en självklarhet att även inkludera samhällets privilegierade, mäktiga och ledare i de fortsatta undersökningarna av dagens samhälle, oavsett om man har som huvudsakligt syfte att förstå företagsekonomiseringen eller inte. För exempelvis frågan om segregationen och polariseringen i samhället finns det gott fog för att påstå att näringslivseliterna driver denna utveckling; detta sker exempelvis genom att boendemiljöer i Stockholm som Djursholm, Saltsjöbaden och Östermalm, liksom liknande miljöer runt om i landet, numera i princip är oåtkomliga för normalinkomsttagare, eller genom att en avreglerad skolmarknad, som kommit att präglas av entreprenörer och företagare, gynnar vissa grupper och därmed bidrar till att skapa skillnader mellan klasser i samhället.

Som redan påpekats av andra kan eliter vara svåra att studera, inte minst genom kvalitativa metoder som fältstudier, vilka kräver intensiv fysisk närvaro i eliternas miljöer och intervjuer som förutsätter att man får dem att vilja prata om sin verklighet. Samhällsforskare kan också komma att ifrågasättas och kritiseras av eliterna eller deras associerade på ett sätt som de inte är vana vid från andra undersökningar. Här har särskilt de företagsekonomiska forskarna ett ansvar att bedriva studier av de ekonomiska och finansiella eliterna, då de kan dra fördel av både den kunskap som redan finns inom ämnet om näringslivets ledare och deras värld och det faktum att de är forskare i företagsekonomi, inte i sociologi, socialantropologi eller någon annan disciplin som utifrån eliternas perspektiv kan te sig ”irrelevant” eller till och med fientligt.

Men, som också redan betonats, risken för allehanda sanktioner och kritik från eliternas sida får inte vara ett överstigitligt hinder, oavsett ämnestillhörighet. Samhällsvetare behöver tvärtom utveckla sina metodologiska kunskaper att studera ekonomiska maktbärande och andra dominerande aktörer, för att på så vis kunna ge en mer full-

lödlig analys av hur samhället styrs och kontrolleras. Eliter är helt enkelt väsentliga studieobjekt för analyser av makt och auktoritet i dagens samhälle, därför att de har en oproportionerligt stor tillgång till resurser som gör dem mäktiga, inflytelserika och legitima.

Företagsekonomiseringen av Sverige är en fråga som inte bara handlar om ekonomisk makt och vilket slags samhällssystem vi har, utan också hur vi förväntas leva för att uppfattas som ”normala” och ”goda” samhällsmedborgare. Förmår man inte agera på ett företagsekonomiskt sätt, är risken stor att man hamnar i socialt och ekonomiskt utanförskap, ja, till och med klassas som ”arbetshandikappad” och ”funktionsnedsatt”, det vill säga medikaliseras, där sociala och strukturella problem som arbetslöshet och fattigdom görs till personliga brister och begränsningar. Företagsekonomiseringen är alltså en kraft i samhället som kan få långtgående konsekvenser för den enskilde, såväl positiva som negativa – beroende på hur väl man förmår att anpassa sig till den, till exempel genom var man växer upp, var man studerar och i vilka sociala sammanhang man rör sig. Genom att kritiskt och systematiskt undersöka de ekonomiska och finansiella eliterna, vår tids förebilder och hjältar, kan vi bättre förstå hur dagens samhälle skapar både vinnare och förlorare.

Mikael Holmqvist

Docent i sociologi, Professor i företagsekonomi

Stockholms universitet

mikael.holmqvist@sbs.su.se

Recensioner

Mikael Holmqvist, *Kungen: Sveriges ledare, Natur & kultur*, 2023

Med *Kungen: Sveriges ledare* sätter Mikael Holmqvist, professor i företagsekonomi vid Stockholms universitet tillika docent i sociologi, punkt för den elittrilogi som föregåtts av *Djursholm: Sveriges ledarsamhälle* (2015) och *Handels: maktelitens skola* (2018). Redan i förordet motiverar författaren valet av kungen som studieobjekt för denna avslutande del om hur makteliter uppstår och bibehåller sina positioner:

Idén till en studie av kungen fick jag under mina fältstudier i Djursholm, där jag kunde observera flera uttryck för kungen och kungahusets betydelse för Djursholm och dess invånares status och position. På flera sätt svävade kungen och kungafamiljens ande över samhället och bidrog till samhällets konsekriering, det vill säga dess sociala, moraliska och estetiska upphöjelse. (s. 7)

Precis som i föregångarna är metoden etnografisk, om än denna gång kanske mer i sitt anslag än i sitt utförande. Coronapandemin tvingade Holmqvist att mestadels ägna sig åt arkivstudier snarare än åt den typ av fältobservationer som präglade föregångarna. Detta har dock inte påverkat den empiriska och sociologiskt skärpta blick som kännetecknar författarens tidigare alster. I boken presenterar Holmqvist en välstrukturerad analys av mängder med data, allt ifrån kungens programaktiviteter, tal och medaljförläningar till videomaterial, såsom timtal av det årliga tv-programmet *Året med kungafamiljen*. Begreppet *konsekriation* (av latinets *consecrare*, ”inviga” eller ”helga”) användes flitigt i Holmqvists senaste två böcker. I *Kungen: Sveriges ledare* utökas begreppsapparaten med inspiration från Erving Goffman, främst genom begreppet *profilering*. En stor del av studien ägnas exempelvis kungens kalendarium, som genom att prioritera vissa aktiviteter och möten framför andra kan förstås som ett uttryck för statschefens imageskapande.

Hela 659 sidor (varav 230 sidor upptas av bilagor och noter) ägnar författaren det han kallar profileringen av Carl XVI Gustaf som Sveriges statschef. Det är alltså inte kungen som person Holmqvist är intresserad av, knappt alls faktiskt, vilket är befriande. Snarare är det den process varigenom kungen skapar sig själv som statschef som är i fokus för analysen, någonting som stod den unge kungen relativt fritt att göra efter grundlagsändringen år 1975, vilken gjorde rollen som rådgivare till regeringen symbolisk och därmed befriade kungen från att alls behöva förhålla sig till partipolitik. Från och med nu blev rollen som statschef, vilket var den titel som kom att etableras formellt i och med 1974 års regeringsform, tämligen innehållslös. Samtidigt, visar Holmqvist, innebar detta inte att kungen berövades möjligheten att utöva makt i samhället. Efter 50 år på tronen är kungen och kungafamiljen fortfarande satt under

massiv mediebevakning, vilket vittnar om en särskild strålgans och möjlighet till inflytande.

I sitt företag att skapa sig en alldeles egen image som Sveriges statschef, visar Holmqvist hur kungen kom att söka sig till näringslivets eliter snarare än till exempelvis kultureliten. Hur det kom sig att den unge monarken drogs mot just näringslivet kan enligt författaren förstås mot bakgrund av de vänstervindar som blåste över Sverige vid den här tiden. I näringslivet fann Carl XVI Gustaf helt enkelt en bundsförvant att hålla i handen. Här knyter Holmqvist an till sitt föregående arbete om Handelshögskolan som språngbräda för den svenska näringslivseliten. I *Handels: maktelitens skola* (2018) visade författaren hur näringslivet, som ett led i att tvätta bort krämarstämpeln, investerade i Sveriges första handelshögskola, ett projekt som mycket framgångsrikt fungerade konsekurerande genom att förse näringslivseliten med behövligt moraliskt och kulturellt kapital. I dagens marknadsorienterade samtid, menar Holmqvist, är det emellertid kungen som har mest att vinna på alliansen med näringslivet. I en tid präglad av marknadslogiken säkerställer hans förbindelser med näringslivets eliter en behövlig legitimitet. Att som tidigare monarker ägna sig åt kultur eller historia, menar författaren, skulle helt enkelt i dag inte vara lika gångbart som att profilera sig som en aktiv och energisk ”näringslivkung”. Detta torde vara en rimlig slutsats med tanke på det aktiva samhällets påbud om att individerna måste rationalisera sina liv efter den flexibla kapitalismens marknadsimperativ genom att ständigt ”arbeta med sig själva” för att framstå som attraktiva på en alltmer konkurrensutsatt arbetsmarknad.

Faktum är att Holmqvist ger kungen med beröm godkänt i hans roll som Sveriges statschef och ledare. Kungens valspråk ”För Sverige – i tiden” löper som en röd tråd genom boken och får gång på gång illustrera hur anpassningsbarhet till den flexibla kapitalismen kommit att bli vår tids dygd. Ur materialet växer bilden av en kung som genom att idealisera positivt tänkande, aktivitet och företagande förkroppsligar vår tids *totem*, nämligen det aktiva entreprenörssubjektet som hellre ”vänder blad” än stannar upp för att kritiskt reflektera kring sakernas tillstånd. Det gäller att vara flexibel och att alltid se framåt; det finns inga problem, bara utmaningar.

Därmed inte sagt att kungens profilering som ”näringslivkung” är konfliktfri. Flera gånger visar Holmqvist exempelvis på spänningen mellan kungens allians med näringslivets eliter, och därmed ideologin om ständig tillväxt å ena sidan, och självprofileringen som engagerad i miljöfrågor å den andra, vilket också utgör en viktig aspekt av kungens profilering som statschef. Men liksom hur företag idag lyckas legitimera jakten på tillväxt med så kallad *Corporate Social Responsibility* (CSR), vilket betecknar företags frivilliga engagemang för att bidra till sociala och miljömässiga hållbarhetsmål utöver sina lagstadgade skyldigheter, visar Holmqvist hur kungen även här agerar lösningsfokuserat. Med kungens ord, som Holmqvist hämtar från en konferens i Rio de Janeiro år 2012: ”*Finns det en vilja så finns det ett sätt!*” (s. 235, kursivering i original). Återigen gör kung Carl XVI Gustaf skäl för sitt valspråk ”För Sverige – i tiden” genom att kombinera sin vurm för företagande och tillväxt med samtidens efterfrågan på miljömässig och social hållbarhet. Avståndet till en mer radikal klimatrörelse är stort.

Kungens tillväxtsanpassade engagemang för miljö och natur uttrycks vidare i hans

engagemang för scoutrörelsen, vilken i boken ägnas ett helt kapitel. Här handlar det dock inte om att ge sig ut i skog och mark för att leva naturliv. På ett övertygande sätt visar Holmqvist hur scoutrörelsen i själva verket, och med kungens beskydd, alltmer kommit att fungera som ett slags plantskola för framtidens ledare. Med hänvisning till World Scout Foundation (WSF), i vilken kungen är hedersordförande, visar Holmqvist att scouting i dag till skillnad från förr handlar om att utveckla en ”förmåga att *handla* och *agera* [...] vilket är samma sak som att säga att scouting handlar om att utveckla *ledare*” (s. 340, kursivering i original). Detta återspeglar för övrigt väl samtidens vurm för så kallat självledarskap, vilket är det senaste i raden av modebegrepp med rötter i företagsekonomi och *management* som nu sprids som patentlösning på allehanda ”utmaningar” i såväl privat som offentlig sektor.

Boken avslutas mycket intressant med ett kort framåtblickande i form av spekulationer kring hur kronprinsessan Victoria kan tänkas profilera sig som framtida statschef. Trots att hon ”visserligen knappast [kommer] att kunna agera på ett radikalt annorlunda sätt än vad det marknadsorienterade samhället förväntar sig” (s. 409), påpekar Holmqvist att det ändå kommer att finnas ett visst utrymme för att sätta en personlig prägel på statschefsuppdraget. Här kan den omständigheten att kronprinsessan är barn av en annan tid komma att spela in, samt inte minst att hon är kvinna. Därtill har hon till skillnad från vår den nuvarande statschefen en universitetsexamen, vilken kan komma att ha betydelse för hennes imageskapande. Här tror jag att Holmqvist är rätt ute när han lyfter fram att kronprinsessan Victorias intresse för barns hälsa och aktivitet kan komma att få en betydande roll i profileringen av henne som statschef. Detta skulle ligga helt i linje med det aktiva samhällets *wellness*-ideologi, där välfärdsstatens tillbakadragande har inneburit att vi själva får ansvaret för att leva hälsosamt och proaktivt och att inte ligga samhället till last.

Att *Kungen: Sveriges ledare* är en forskningsmonografi mer än ett populärvetenskapligt verk råder det inga tvivel om. Det finns omfattande referenser till kungens kalendarium, och exemplen på hur kungen med sin *royal touch* bidrar till framför allt näringslivets konsekvrering duggar tätt. Visst saknar jag bitvis de levande fältobservationer som präglat författarens föregående verk, men som nu på grund av coronapandemin inte kunde genomföras på samma sätt. Med det sagt har Holmqvist med *Kungen: Sveriges ledare* behållit sin etnografiska blick, vilken kompletterat dokumentstudier genom att riktas mot allehanda videoreportage och fotomaterial. Det handlar återigen om sociologi i klassiskt snitt, och med tanke på det rådande underskottet av svensk elitforskning inom disciplinen och avsaknaden av tidigare liknande studier av kungen som statschef blir *Kungen: Sveriges ledare* oundgänglig för alla som på olika sätt är intresserade av makt och de ideal som kultiveras i det marknadsorienterade samhället, i vilket vi alla förväntas agera som ett slags självet entreprenörer. Boken bör därmed tilltala alla som hyser ett generellt samhällsintresse och som efterfrågar mer litteratur om de grupper som kommit att bestämma vår tids ideal.

Jon Sunnerfjell

Doktor i sociologi

Göteborgs universitet

Referenser

Holmqvist, M. (2015) *Djursholm: Sveriges ledarsamhälle*. Stockholm: Atlantis.

Holmqvist, M. (2018) *Handels: maktelitens skola*. Stockholm: Atlantis.

Holmqvist, M. (2023) *Kungen: Sveriges ledare*. Stockholm: Natur & kultur.

Fredrik Albritton Jonsson och Carl Wennerlind. *Scarcity. A history from the origins of capitalism to the climate crisis*. Harvard University Press, 2023.

Scarcity – på svenska ”knapphet” – är ett av de begrepp och fenomen som haft störst inflytande såväl på den nationalekonomiska teoribildningen som på de politiska ideologier som växt fram under de senaste århundradena. Marknadsliberaler såväl som kommunister har identifierat materiell brist som det underliggande samhällsproblem deras respektive ideologier ska råda bot på genom antingen oreglerade marknader och oinskränkt privat ägande eller centralplanerad, kollektivägd industri. Begreppets inflytande är också av avgörande betydelse för nationalekonomin. Det här varit särskilt inflytelserikt inom den neoklassiska skolan, vars dominans på bland annat skandinaviska universitet har visats hänga ihop med en kår av särskilt ideologiskt likriktade och auktoritetstroende nationalekonomer (Javdani & Chang 2023; se även Hylmö 2018). Under de senaste århundradena har denna kår alltmer kommit att utgå ifrån knappa resurser ställda mot omätliga begär som en given premis för det mänskliga beslutsfattande som disciplinen söker beskriva, förklara och – inte minst – förutse.

I boken *Scarcity. A history from the origins of capitalism to the climate crisis* tar historikerna Fredrik Albritton Jonsson och Carl Wennerlind sig an detta inflytelserika begrepps historia. Deras utgångspunkt är att olika sätt att se på knapphet är centrala för ideologiska ställningstaganden rörande samhällets organisering och dess relation till naturen. Inom dessa ställningstaganden har författarna identifierat två övergripande uppfattningar om knapphet: det svåröversatta ”ymnighetsknapphet” (*cornucopian scarcity*) och ”ändlighetsknapphet” (*finitarian scarcity*). Författarnas ansats kan delas upp i fyra delansatser. Den första och mest uppenbara handlar om att beskriva hur olika uppfattningar om knapphet och därmed förknippade ideologier har utvecklats. Fokus för denna ansats är i huvudsakligen västerländskt, ekonomiskt tänkande från 1600-talet fram till idag — en knapphetens ”arkeologi”, för att tala med Michel Foucault. Den andra delansatsen består i att genomlysna och kritisera bristen på realism bland ymnighetsknapphetens ideologier. I stort sett handlar det om att dessa betraktat naturen som en oändlig resurs utan någon tydlig relation till mänsklig kultur. Den tredje består i att – mot bakgrund av skenande klimatförändringar i en värld som närmar sig och i viss mån redan överskrider sina planetära gränser – peka ut nya vägar för samhället utifrån ändlighetsknapphetens ideologier. Den fjärde, och mest grundläggande, delansatsen är dock att försöka förstå människans relation till naturen utifrån det tänkande som vunnit kraft genom att erbjuda svar på frågor om vad som egentligen är knappt och hur sådan knapphet bäst hanteras.

Boken inleds med en kritik av idén om att knapphet skulle betyda en enda sak. Snarare, menar författarna, har begreppsliggörandet av knapphet under den aktuella tidsperioden utmynnat i en variation av synsätt, eller knapphetsideologier. Dessa rymms dock inom två paraplykategorier. ”Ymnighetsknapphet” avser den typ av optimistisk knapphet som kommit att dominera inom den klassiska och neoklassiska nationalekonomin: ett problem som ställs emot människans förmodat ständigt

expanderande begär efter *mer*. Tack vare sin uppfinningsrikedom kan hon dock övervinna denna knapphet; begäret driver henne att utveckla ständigt mer sofistikerade sätt att exploatera naturen. ”Ändlighetsknapphet” avser den typ av kritisk eller möjligen pessimistisk knapphet som ifrågasätter det föregående synsättet genom att peka på gränserna för och de (själv)destruktiva konsekvenserna av människans makt över och exploatering av naturen samt understryker behovet av att begränsa mänskliga begär genom återhållsamhet och måttfullhet.

Kategoriparet leder sedan läsaren genom bokens åtta egentliga kapitel. De två första behandlar knapphet före 1600-talet samt uppkomsten av ymnighetens knapphetsideologier och hur den kom att bryta med tidigare sätt att se på knapphet. De följande sex kapitlen studerar olika mer avgränsade knapphetsideologier inom de två paraplykategorierna: de ymniga upplysningsknapphet och neoklassisk knapphet samt de ändliga romantisk, malthusiansk, socialistisk och planetär knapphet (men inte på så vis att författarna menar att det endast finns dessa sex varianter av knapphetsideologin). Utmärkande för de ändliga ideologierna är också att även om den övergripande definitionen av ändlig knapphet är gemensam, så ger de klart olika förslag på hur och varför mänskliga begär måste tyglas och begränsas. Sådana skillnader är centrala för de kapitel som djupdyker i dessa ideologier.

Bokens historiska genomgång får sitt kritiska och analytiska crescendo i de sista två kapitlen, vilka berör neoklassisk respektive planetär knapphet, samt i den avslutande del där författarna sammanfattar sina tankar och föreslår vägar framåt. I kapitlet om neoklassisk knapphet landar analysen i att marginalnytteteorin utgör den ekonomiska idétradition som skapat den mest problematiska varianten av ymnighetsknapphet. Marginalnyttotänkandet, menar författarna, kom mer än något annat synsätt att glorifiera de knappa resursernas oförmåga att stilla människans oändliga begär som en positiv drivkraft snarare än att uppfatta den som ett problem. Det underliggande antagandet är att överflödet av begär skapar en oändlig källa till produktivitet och uppfinningsrikedom som i stort sett kommer att göra världen bättre. En central del i detta resonemang var också att beskriva människan som i första hand en konsument, snarare än exempelvis producent eller medborgare, och hela syftet med hennes existens blir att genom konsumtion söka tillfredsställa sina begär (inklusive men inte endast hennes behov). I den mån negativa konsekvenser av människans försök att stilla sina omätliga begär alls tog på allvar ansågs dessa främst kunna avhjälpas genom olika former av självkontroll. Denna ideologis framgång hängde också samman med en vilja och en ökad förmåga att omvandla ekonomiska teorier till matematiska formler, för att på så sätt ”vetenskapliggöra” nationalekonomin. Genom att kombinera dessa två ansatser kom nationalekonomer att göra nya anspråk på att kunna beskriva allt mänskligt beteende och förutsäga vilka politiska modeller som skulle ge de mest optimala utfallen, utifrån åsikten att människor alltid kommer vilja konsumera mer av något.

En grundläggande brist i den neoklassiska ideologin är dock dess oförmåga att uppfatta naturen som en ändlig resurs och ta hänsyn till konsumtionens negativa

inverkan på miljön. Lösningen har blivit att försöka kvantifiera och prissätta olika negativa externa effekter, exempelvis utsläpp, för att kunna skjuta över kostnaderna på de ansvariga (och på så sätt rädda teorins kärna). Sådana ansatser har dock, visar författarna, ofta landat i förslag som i första hand försöker rädda den ekonomiska tillväxten och bara i andra hand försöker lösa miljöproblemen. Anledningen till detta är att den neoklassiska knapphetsideologin förutsätter att människan måste fortsätta att söka stilla sitt omätliga begär, vilket förutsätter ständig tillväxt. Den ekonomiska tillväxtens nödvändighet är således i grund och botten en ideologisk övertygelse som marginalnyttoteorin och andra neoklassiska ansatser förutsätter att deras tillämpare delar – bortom sakliga resonemang och empiri (jfr Javdani & Chang 2023).

Som motpol till den neoklassiska knapphetsideologin står den planetära knapphetsideologin. Den grundläggande knappheten är här att vi bara har en enda planet och att dess förmåga att husera mänskligheten kräver att vi agerar inom dess ekologiska gränser. Det är alltså ekosystemet som är knappt, inte resurserna som är knappa. I motsats till föreställningen om människans omätliga begär (något som kritiserats genomgående i boken) utgår denna knapphetsideologi ifrån övertygelsen om att människan kan förstöra sin egen planet om hon inte är försiktig och tar hänsyn till dess gränser när hon skapar resurser. Författarna döljer inte att de omfamnar detta synsätt. Särskilt i slutsatsen inriktar de sig på hur fokus för människans ekonomiska förhållanden kan riktas om – från att producera tillväxt till att laga det vi har så att det fungerar inom de planetära gränserna. Det är lätt att känna igen exempelvis klimatforskaren Johan Rockströms idé om att mänskligheten måste bli ”planeteskötare” i deras resonemang. En sådan ansats kräver också nya sätt teoretisera resurshandling på ett sätt som inte utgår ifrån ymnighetsknappheten, vilket öppnar för en mängd mer sociologiska och, inom nationalekonomin, ofta styvmoderligt behandlade ansatser (se även Bååth 2018; Bååth & Daoud 2023).

Även om boken ramas in som en kritisk studie i doktrin- och miljöhistoria är anslaget betydligt bredare, med relevans för såväl politisk ekologi som sociologi. Det är en välskriven, intressant och emellanåt nästan rafflande studie av det ekonomiska tänkandets utveckling. Författarnas positionering till trots beskriver boken förtjänstfullt hur det ekonomiska tänkandet har utvecklats och hur olika teorier sammanfaller och skiljer sig åt. Med det sagt är boken alltför kort, vilket är ovanligt. Författarna hastar förbi intressanta saker som gärna hade fått ta upp lite mer utrymme, så att de verkligen hade kunnat reda ut detaljerna. Ur en sociologisk synvinkel kan också sägas att boken regelbundet får mig att undra över nationalekonomins organisation. Jag hade gärna sett en mer grundlig förklaring till hur de institutionella förutsättningarna sett ut som möjliggjort en sådan likriktning av nationalekonomin som författarna beskriver, en fråga som trots allt undersökts bland annat inom den ekonomiska sociologin (t.ex. Erikson 2021; Hylmö 2018). Men boken lyfter ändå fram viktiga insikter om hur ekonomiskt tänkande är avgörande dels för hur människan angriper sin omvärld, dels för hur ideologiska övertygelser kan akademiseras och hur en sådan institutionalisering kan skydda en ideologi från saklig och vetenskapligt

grundad kritik – trots att dess bevekelsegrunder är välkända. Boken är därtill en bra ingång för sociologer som vill bilda sig i det nationalekonomiska tänkandets intellektuella arkitektur, något som sannolikt är avgörande för att på allvar kunna kritisera och motarbeta dess ideologiska inflytande.

Jonas Bååth

Biträdande universitetslektor

Sveriges lantbruksuniversitet

Referenser

- Bååth, J. (2018) *Production in a State of Abundance. Valuation and Practice in the Swedish Meat Supply Chain*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Bååth, J., & A. Daoud (2023) "Extending Social Resource Exchange to Events of Sufficiency and Abundance". I A. Kazemi & K. Y. Thörnblom (red.) *Social Behavior as Resource Exchange. Explorations into the Societal Structures of the Mind*, 323–356. Oxford: Oxford University Press.
- Erikson, E. (2021) *Trade and Nation. How Companies and Politics Reshaped Economic Thought*. New York: Columbia University Press.
- Hylmö, A. (2018) *Disciplined Reasoning. Styles of Reasoning and the Mainstream-Heterodoxy Divide in Swedish Economics*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Javdani, M., & H.-J. Chang (2023) "Who Said or What Said? Estimating Ideological Bias in Views among Economists". *Cambridge Journal of Economics* 47(2): 309–39.

Jean-François Côté, *Jeffrey Alexander and Cultural Sociology*. Polity Press, 2023

The book under review is a relatively short but comprehensive account of a long and distinguished career, that of Jeffrey C. Alexander, Lillian Chavenson Saden Professor of Sociology at Yale University and founder and co-director of Yale's Center for Cultural Sociology. In just over 150 pages Jean-François Côté tracks Alexander's work in and around social theory from the early 1980s to the present: from Parsons's structural-functionalism and the objections to Marxist theory and Bourdieu to Alexander's subsequent turn away from Parsons and the development of his own neofunctionalism, to his later work on a Strong Program in cultural sociology, new theories of civil society, social performance, social trauma and crisis, and the role of the dramatic and the iconic in social life. As this list suggests, even summarizing Alexander's oeuvre in a volume that fits comfortably in a standard coat pocket is a feat. It is Côté's accomplishment that he also covers the theoretical foundations and the evolution of Alexander's work, albeit in a way that might be most fruitful, I imagine, for those of us who have had the good fortune to follow this work at close range.

In the interest of full disclosure, I should mention that I am a Faculty Fellow at the Center for Cultural Sociology at Yale. So is Jean-François Côté. As such, I very much have what is described on the Center's website as "a sympathetic orientation towards the Strong Program." I have also been involved in the collaborative work spawned by Alexander's theory of civil society, or "the civil sphere" (Alexander 2006; Enroth 2021; Enroth and Henriksson 2019). This review is not, then, a hatchet job. But nor, I should declare, is it a put-up job. While I think Côté's book is a useful introduction to Alexander's work, and while I think Alexander's work is useful for anyone with a serious interest in how culture functions and dysfunctions in social and political life, there are aspects of both Alexander's cultural sociology and Côté's treatment of it that deserve more – and partly different – scrutiny than they get. There are also some disturbances in Côté's book that occasionally detract from its merits.

To get those disturbances out of the way, there are digressions that may not be entirely germane; there is a penchant for the word "dialectic," without explication of what the concept means in this context; the prose is sometimes less than straightforward. For an example of all three, take the following sentence from a passage on the Kantian and Hegelian roots of modern thinking about subjectivity: "The dialectical virtuality of this mediation means that individual subjectivity undergoes the test of a dual signification, which it is not entirely able to do (since it is inherent to the symbolic mediation embodying meaning itself in a dialectical fashion), but with regard to which it is always situated" (Côté 2023:27). Lest anyone think this is a botched translation from the French, in which the book was first published, the original is no more accessible (Côté 2021:34).

For this reader, one of the foremost merits of the book is that it allows us to discern the continuity in and the trajectory of Alexander's work. Though wide-ranging and changing over time both in terms of ontological and epistemological commitments

and in terms of empirical objects of inquiry, there is a clear logic in the development of Alexander's thinking about social life: internal and external critique of existing theories and traditions leads to new positions, which in turn engender new critical objections and subsequent adjustments. This is how theory development in general works, and Côté deftly demonstrates its various stages in the evolution of Alexander's cultural sociology. So deftly, in fact, that the whole thing almost looks preordained. Perhaps due to the dialectical way of thinking to which he seems beholden, Côté writes as if the concept of the civil sphere were the synthesis toward which Alexander's work has always inexorably moved. Concepts used for other purposes in Alexander's theorizing – notably performance, drama, and iconicity – are inscribed within the framework of civil sphere theory. Côté is thus able to declare that the contribution of iconicity to cultural sociology lies in “this relationship between the aesthetic dimension proper to icons in their material surface and the symbolic depth of a moral order within the civil sphere to which they are attached” (Côté 2023:112). There is in fact no mention of the civil sphere in Alexander's original publications on iconicity, social performance, and the dramatic (Alexander 2010; Alexander 2014; Alexander and Mast 2009). This is not to say that there can be no such connections, or that Alexander himself would object to the effort to establish them. But the connections have not been made in the work discussed by Côté, nor does Côté himself make the connections; he simply proceeds as if they have been made.

I would think of most of Alexander's recent ventures – civil sphere theory, performance theory, his work on drama, the concept of iconicity – as distinct albeit homogeneous pursuits, homogeneous in the original sense of being of the same extraction: at least in part, these are all offspring of the Strong Program in cultural sociology but they do not necessarily constitute the building blocks of a grand unified theory of social meaning under the aegis of the civil sphere.¹ Surely there are structures of meaning and processes of meaning-making out there that are not related to the cultural underpinnings of solidarity and democracy – the purview of civil sphere theory? Still, Côté's casual subsumption of all this under the concept of the civil sphere has made me think again about whether and how the various filaments in Alexander's work can be woven together into a whole cloth – a mixed-pattern, multicolored quilt, perhaps. To my mind, ambitious, wide-ranging theoretical work not necessarily leading, in the end, to one unified theory is not a bad thing. There are strong arguments – both empirical and theoretical, many of them to be found in Alexander's work – against the idea of such a unified theory of social meaning. But, as they say, to each their own.

That said, there is an area of overlap between Alexander's work on social performance, the dramatic, and the civil sphere that has not, I think, received the scrutiny it deserves: the interest in social integration. Common to these distinct approaches to different subjects is the notion that symbolic frameworks and social performances must, in order to be successful, reintegrate “fragmented meanings, actions and institu-

---

1 Alexander's work on what he calls “societalization” is a different case, in which there are clear and explicit points of contact with civil sphere theory. See Alexander (2018).

tions,” so as to provide “a new horizon of meaning for social actors who, having lost the sense of social and cultural circumstance, experience emotional anxiety and existential stress” (Alexander 2017:107; Côté 2023:115). This is a familiar notion: integration in response to the kind of disintegration which generations of social scientists and intellectuals have worried about, and associated with the dark side of modernity (Alexander 2013). The interest in what unites us as opposed to what drives us apart is, I suggest, the indivisible structural-functionalist remainder in Alexander’s work; this is what cannot be abandoned in Parsons after Parsons has been abandoned (cf. Côté 2023:100).

To be clear, this is not an objection. Not only is social integration an interest I share and a topic to which I have devoted a perhaps inordinate amount of time and energy (Enroth 2022). This is also a topic to which the social sciences and the humanities in general need to devote their attention at this time, a time when the center – whatever it was – no longer seems to hold and particularism and hyperpolarization run rampant. In relation to both Alexander and Côté, I would add two things. First, that we get a more nuanced picture of the dynamic – the dialectic, if you will – of integration and disintegration in civil sphere theory than we do in Alexander’s work on social performance and the dramatic, where the emphasis falls strongly and, it seems, more one-sidedly on integration. The strength of civil sphere theory is not least its forceful demonstration that social performances and symbols that disrupt existing visions of social integration and reveal the blind spots in those visions are just as essential to modern democratic societies as are performances of integration. Second, on this point, it may prove instructive to compare and contrast Alexander’s cultural sociology not only with familiar landmarks along the road he has himself traveled and that Côté has now faithfully retraced – Parsons, Durkheim, Bellah, Eisenstadt, and other sociological luminaries – but also with those parts of the tradition of critical theory on which both Alexander and Côté have little to say, especially the work of Adorno (cf. Enroth, forthcoming). For better and worse, Côté takes Alexander’s trajectory more or less as given, not exposing him to the thinkers, theories, and traditions he has himself deselected along the way. That may be both a strength and a weakness.

Henrik Enroth

Associate professor,
Linnaeus University

References

- Alexander, J. C. (2006) *The civil sphere*. Oxford: Oxford University Press.
 Alexander, J. C. (2010) “Iconic consciousness: The material feeling of meaning,” *Thesis Eleven* 103(1): 10–25.
 Alexander, J. C. (2013) *The dark side of modernity*. Cambridge: Polity Press.
 Alexander, J. C. (2014) “The fate of the dramatic in modern society: Social theory and the theatrical avant-garde,” *Theory, Culture & Society* 31(1): 3–24.

- Alexander, J. C. (2017) *The drama of social life*. Cambridge: Polity Press.
- Alexander, J. C. (2018) "The societalization of social problems: Church pedophilia, phone hacking, and the financial crisis," *American Sociological Review* 83(6): 1049–1078.
- Alexander, J. C., & Mast, J. L. (2009) "Introduction: symbolic action in theory and practice: the cultural pragmatics of symbolic action," in J. C. Alexander, and J. L. Mast, eds. *Social performance: symbolic action, cultural pragmatics, and ritual*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Côté, J-F. (2021) *La sociologie culturelle de Jeffrey C. Alexander*. Québec: Presses de l'Université Laval.
- Côté, J-F. (2023) *Jeffrey Alexander and cultural sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Enroth, H. (2021) "Populism and the particularization of solidarity: On the Sweden Democrats," in J. C. Alexander, P. Kivisto, G. Sciortino, eds. *Populism in the civil sphere*. Cambridge: Polity Press.
- Enroth, H. (2022) *Political science and the problem of social order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Enroth, H. (forthcoming) *The crisis of liberal democracy: Toward an aesthetic theory of political life*.
- Enroth, H., & Henriksson, M. (2019) "The civil sphere and the welfare state," in J. C. Alexander, A. Lund, A. Voyer, eds. *The nordic civil sphere*. Cambridge: Polity Press.

Torgny T. Segerstedts pris för 2022 och 2023

TORSDAGEN DEN 14 mars, under konferensmiddagen vid Sociologidagarna i Göteborg, tillkännagavs mottagarna av Torgny T. Segerstedts pris för bästa artikel i *Sociologisk Forskning* för årgångarna 2022 och 2023. Priset inrättades av Sveriges Sociologförbund år 1994 och har sitt namn efter Torgny T. Segerstedt, som 1947 utsågs till Sveriges första professor i sociologi. Juryn gav följande motivering till årets pristagare:

2022 års pris tilldelas Jayeon Lee och Roberto Scaramuzzino för artikeln ”Leader interlocks in Swedish civil society organizations – a network analysis” (vol 59, nr 4)
Lee och Scaramuzzino har med sin artikel ”Leader interlocks in Swedish civil society organization – a network analysis” lämnat ett betydelsefullt teoretiskt och metodologiskt bidrag till sociologin om nätverksanalys, maktstrukturer och civilsamhället. Studien synliggör hur maktstrukturer skapas inom ett speciellt fält, civilsamhället. Lee och Scaramuzzino bidrar därmed till förståelsen av hur det svenska civilsamhället är strukturerat via nätverksrelationer mellan högstanivåledare, och hur sådana nätverk formas inom specifika politikområden och via organisatoriska aktiviteter.

2023 års pris tilldelas Mikael Linnell för artikeln ”Livet från den ljusa sidan: Sociologi och föreställningen om det radikalt annorlunda” (vol 60, nr 3–4)
Med sin välskrivna och tankeväckande artikel ”Livet från den ljusa sidan: Sociologi och föreställningen om det radikalt annorlunda” gör Mikael Linnell en nydanande sociologisk analys av klimatkrisen och nedväxtsamhället. Studiens teoretiska och metodologiska perspektiv är viktiga bidrag till sociologins utforskande såväl av relationen mellan samhällliga kontexter och människors beteenden som av framtidsbilder. På så sätt bidrar Linnell till förståelsen av hur samhällets strukturer och institutioner behöver omformas för att möjliggöra för människor snarare än hindra dem från att leva enkelt, jämställt och klimatneutralt.

Juryn bestod av *Jonas Stier*, professor i socialt arbete och professorskompetent i sociologi vid Mälardalens universitet, och *Tina Forsberg*, docent i arbetsvetenskap vid Högskolan Dalarna.

Pris för bästa avhandling för 2022 och 2023

TORSDAGEN 14 MARS, under konferensmiddagen vid Sociologidagarna i Göteborg, tillkännagavs mottagaren av Svenska Sociologförbundets pris för bästa avhandling för åren 2022 och 2023. Juryn gav följande motivering till årets pristagare:

Vinnaren av Sociologförbundets pris till nydisputerad forskare i sociologi är Josefin Persdotter för hennes avhandling *Menstrual dirt: An exploration of contemporary menstrual hygiene practices in Sweden*. Avhandlingen är bästa sociologiska avhandling för åren 2022 och 2023.

Hur blir menstruationer till något materiellt och symboliskt smutsigt och vilka är effekterna av det? Med ett rikt empiriskt material jämförs de menstruerande som använder bindor och de som använder menskopp. Analysen görs skickligt utifrån Mary Douglas' teori om smuts och vad smutsen säger om det samhälle i vilket det förekommer, kombinerat med teknikanalys genom Akrichs begrepp *de-description*, varigenom hon avläser tillverkarnas föreställningar. Den ovanligt välskrivna studien ingår i kritiska menstruationsstudier. Det fältet har visat att i vårt samhälle får ingen märka att man menstruerar samtidigt som infrastrukturen gör det svårt att kunna dölja menssen.

Persdotter synliggör menstruationslivet. Hon gör det omsorgsfullt, klart och med humor. Analysen är nyanserad och samtidigt djärv med materialet och teorin i ständig växelverkan. Hon frågar sig också hur det kunde vara på något annat vis än det är nu – en fråga inte bara om bidéer utan om att i arkitektur, arbetsplatsmiljöer, normer i privatlivet och i det allmänna ta hänsyn till att halva vuxna arbetskraften faktiskt menstruerar. Det är ett pionjärarbete inom sociologin.

Juryn bestod av *Hedvig Ekerwald*, professor emerita vid Uppsala universitet, och *Sven Hort*, professor emeritus vid Linnéuniversitetet och Seoul National University.

Kollegor!

JAG HETER ÅSA Lundqvist och det är jag som varit ordförande för Sveriges Sociologförbund under de gångna två åren. Jag har haft privilegiet att samarbeta med en mycket kompetent, konstruktiv och rolig styrelse.¹ Det har ju blivit något av en tradition att den avgående ordföranden säger några väl valda ord under Sociologidagarna. Många kloka ord har sagts genom åren och det känns i det ljuset svårt att säga något som har betydelse eller bidrar till ämnets utveckling. Det är i alla fall inte jag personen att göra. I stället skulle jag vilja ta den här tiden i anspråk och kort reflektera över vårt förbund och dess eventuella roll i några av de utmaningar och emellanåt till och med hot som vi som medlemmar i Sociologförbundet står inför, men också vilka möjligheter vi har att möta dem.

Inspiration har jag hämtat i vårt förbunds och våra systerorganisationers övergripande syften och målsättningar. Alla sociologförbund, vårt nationella och de internationella, har formulerat ambitiösa mål, som framför allt handlar om att på bästa sätt främja en fri utveckling av sociologin – och jag tänkte att jag alltså skulle prata lite om vilka möjligheter vi som medlemmar har att leva upp till dessa mål, framför allt med tanke på att vi lever i ett samhälle som är förhållandevis fientligt inställt till samhällsvetenskaplig forskning och utbildning.

Alltså: Vilka är vi? Vad har vi för mål och syfte? Vilka utmaningar står vi inför? Och hur kan vi som medlemmar i sociologförbundet leva upp till dessa mål? Det här är självfallet ingen uttömmande analys av läget, mer en reflektion av en avgående ordförande.

Innan jag säger något om våra förbunds målsättningar vill jag ge en bild av vilka vi är, vi som är medlemmar i Sveriges Sociologförbund. I dag har förbundet medlemsinstitutioner vid 14 lärosäten, fördelade mellan 16 institutioner eller motsvarande. Förbundet hade den 1 januari 2024 290 medlemmar. Tillsammans utgör vi drygt 170 lärare och forskare och drygt 90 doktorander. 26 medlemmar är yrkesverksamma utanför universitetet. Av dessa är 154 kvinnor och 136 män. Vi är alltså ganska många!

---

1 I bokstavsordning: Jonas Bååth, Ann-Zofie Duvander, Josef Ginnerskov, Andreas Henriksson, Magdalena Kania Lundholm, Hernan Mondani, Magnus Persson, Emelie Pilflod-Larsson, Ylva Wallinder och Åsa Wettergren.

Tabell 1. Antal medlemmar i Sveriges Sociologförbund (1 januari 2024)

	Antal
Anställda vid medlemsinstitution	108
Doktorander och studenter	91
Medlemmar anställda vid institution som ej är medlem	58
Pensionärer	7
Yrkesverksamma utanför universitet	26
Totalt	290

Vad är det då för förbund vi företräder och är medlemmar i, och i vars namn vi samlas under Sociologidagarna? Förbundet bildades 1961 och året därpå hölls dess första årsmöte. Förbundet har sedan dess haft som uppgift:

- att främja den vetenskapliga utvecklingen inom sociologin och dess tillämpningsområden,
- att verka för en ökad förståelse hos myndigheter, organisationer och bland allmänheten för sociologin som samhällsvetenskap, och
- att stärka sociologers yrkesmedvetande och yrkesansvar.
(<https://www.sverigessociologforbund.se/stadgar>)

Det är tre ambitiösa och viktiga målsättningar. Sveriges Sociologförbund är ju emellertid på intet sätt en isolerad förening. Vi är medlemmar i Nordiska Sociologförbundet, vi är representerade i ESA och medlemmar av Internationella Sociologförbundet (ISA). Även dessa förbund har uttalade syften.

NSA har en kort och koncis målformulering:

The objective of the Nordic Sociological Association (NSA) is to promote sociological research and education in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden through cooperation between these countries. (<http://nordicsociologicalassociation.org/wp-content/uploads/2018/07/The-statutes-of-the-Nordic-Sociological-Association.pdf>)

Och det har också ESA, om än något mer elaborerad än NSA:s:

We, European Sociologists, aware of the diversity and complexities of European societies, have decided to create an Association. Its name is the European Sociological Association (ESA). Its focus is the development of sociological knowledge. The Association will help facilitate sociological research, teaching and communication between sociologists and between sociologists and other scientists. We have established the Association in the hope that its work will contribute to

understanding and solving social problems, to improving the quality of life in Europe and beyond, and to encouraging peaceful and productive relations among peoples. (<https://europeansociology.org/about-esa/governance/statutes>)

Även ISA har som mål att främja sociologin, med särskild tonvikt på att stärka och stödja utvecklingen av en fri sociologi:

The International Sociological Association (ISA) is a non-profit association for scientific purposes. Its function is to represent sociologists everywhere, regardless of their school of thought, scientific approaches or ideological opinion. ... The goal of the Association is to advance sociological knowledge throughout the world. In its structure, the Association recognizes the aspirations of sociologists in all parts of the world and endeavours to support and strengthen the free development of sociology in cooperation with similar associations of social scientists. (<https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/statutes>)

Vi ingår alltså i ett sammanhang där utvecklingen av sociologisk forskning sker i nära samarbete med kollegor runt om i världen. Och så har det alltid varit. Vi kan naturligtvis inte själva utveckla vårt ämne, och det har vi så klart aldrig gjort. Men jag inbillar mig att det just nu – i klimatkrisens tidevarv, i en tid då sju av tio människor i världen lever i icke-demokratier (för tio år sedan var det enligt V-Dems senaste rapport inte ens hälften), i en tid då hot mot yttrandefrihet, hot mot akademisk frihet och hat tar sig alltmer brutala uttryck och i en tid då väpnad konflikt, död och förtryck växer sig allt starkare och drabbar helt oskyldiga människor – att det just nu är särskilt viktigt att fundera på hur vi på bästa sätt kan främja våra samarbeten, och via dem verka för en fri och obunden utveckling av sociologin.

Hur kan då vi – som förbund och som medlemmar – göra just detta: främja och stärka en fri utveckling av sociologin? Ett svar är att vi så klart redan gör det, i vår vardag. Vi gör det när vi forskar, när vi utbildar och när vi samverkar.

Men frågan är vilka möjligheter vi har att göra allt detta på bästa sätt? Vi bedriver nämligen våra verksamheter i ett relativt aggressivt socialt, politiskt och ekonomiskt landskap: samhällsvetenskaperna i allmänhet och sociologin i synnerhet är utsatta för en rad olika utmaningar, ja till och med hot, några av dem värre än andra. Jag vill här ta upp några av de utmaningar som jag anser att vi står inför men också säga något om hur vi möjligen kan möta dem. Som sagt: det är ingen uttömmande analys, mer en begränsad reflektion.

Min utgångspunkt är att samhällsvetenskaperna och därmed också sociologin är hotad. Det är självklart så att sociologin alltid mött utmaningar – och det är ju också så att vårt ämne är ett resultat av olika försök att förstå och förklara samhällskriser – men det är inte den diskussionen jag är ute efter. Jag vill inte heller diskutera vår historia och våra dåtida problem, utan snarare reflektera över några av de yttre utmaningar och hot vi möter i dag.

Ett första hot, som i förstone kan tyckas underordnat eller till och med lite bortskämt att ta upp, inte minst med tanke på vilken värld vi lever i, handlar om prioriteringar av de resurser som regeringen anslår till svensk forskning. Jag menar att detta är en fråga som vi måste diskutera, att den på många sätt är avgörande för vårt ämnes framtid. Det är helt

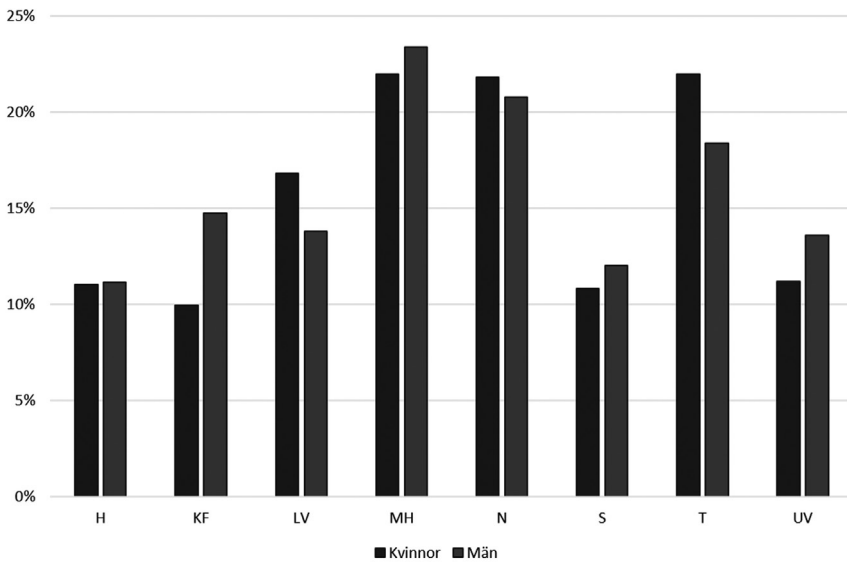
klart att vi i det här sammanhanget möter försummelse, ignorans och okunskap av regeringar som inte alls prioriterar eller tillräckligt finansierar och stödjer samhällsvetenskaplig forskning i allmänhet och sociologisk forskning i synnerhet. Inte minst vid en jämförelse med andra områden.

Jag har hämtat inspiration från några nyligen publicerade siffror från Vetenskapsrådet, alltså en av de större finansiärerna, och ska nu visa två diagram. Jag är fullt medveten om att det här är en ofullständig bild av läget, men VR är den myndighet som fördelar mest medel till vårt område av alla statliga finansiärer, samtidigt som VR:s bredd ger oss möjlighet att faktiskt jämföra vårt område med andra. Det är med andra ord inte någon fullständig analys av läget, men jag tänker mig att de diagram jag nu ska visa säger något om de utmaningar vi står inför.

Jag kommer att visa två diagram där beviljandegraden för fria projekt och etableringsbidrag per ämnesområde illustreras. De fria projekten är en bra utgångspunkt, eftersom den övervägande delen av VR:s finansiering är just fri och tematiskt obunden.

Det första diagrammet visar ett genomsnitt av beviljandegraden per ämnesområde mellan åren 2019 och 2023.

Diagram 1. Beviljandegrad för fria projektbidrag och etableringsbidrag, genomsnitt 5 år (2019–2023).

H = humaniora; KF = konstnärlig forskning; LV = Lantbruksvetenskap och veterinärmedicin; MH = medicin och hälsa; N = naturvetenskap; S = samhällsvetenskap; T = teknikvetenskap; UV = utbildningsvetenskap

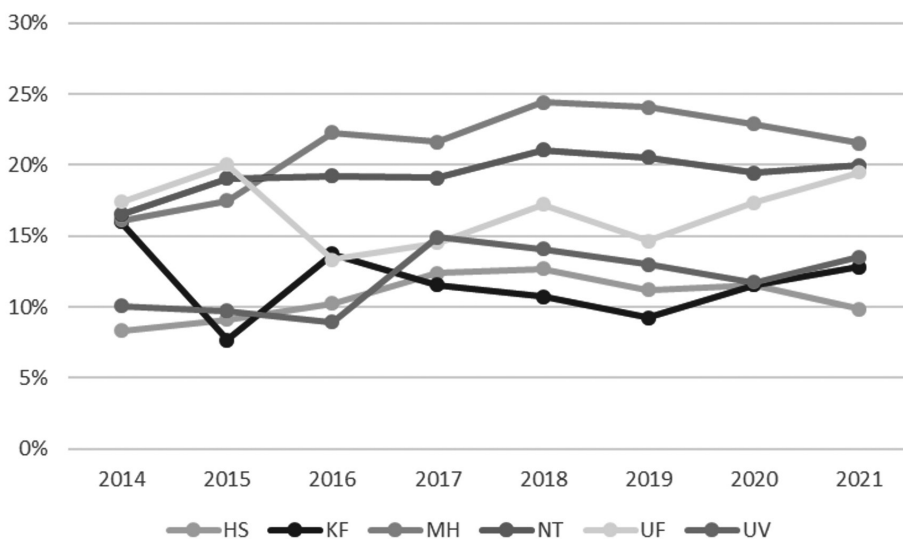
Källa: Vetenskapsrådet, 2024

Som ni ser är beviljandegraden för samhällsvetenskaperna låg, strax över 10 procent. Och som ni också ser så har framför allt medicin och hälsa, naturvetenskaperna och teknik långt högre beviljandegrader än vad vi har.

Och för att ytterligare understryka den här snedfördelningen kan vi också titta på det här diagrammet, också från Vetenskapsrådet, som visar beviljandegraden per ämnesområde och år – alltså inte ett genomsnitt som i det första diagrammet. Det orangea strecket representerar samhällsvetenskaperna. HS-området är alltså det område som över tid ligger lågt och 2021 hade de lägst beviljade beloppen per sökande.

Diagram 2. Beviljandegrad per ämnesområde för fria projektbidrag, VR, 2014–2021.

Källa: Vetenskapsrådet 2023

Den här djupt oroande bilden handlar helt enkelt om att vi får mindre pengar än andra områden. Skevheten är med andra ord helt avhängig av den fördelning som bestäms av regeringen (Vetenskapsrådet 2023).

De här låga beviljandegraderna får också konsekvenser. En är självklart att en hel del forskning som bedöms vara av mycket hög kvalitet inte kan finansieras i dagens konkurrensläge och att alla de som söker dessutom riskerar att demoraliseras av de låga beviljandegraderna (Vetenskapsrådet 2023, s. 20). Detta betyder också att mycket av den forskning som med stor sannolikhet skulle bidra till att främja och stödja en fri utveckling av sociologisk forskning inte genomförs – vi är så beroende av externa medel att vi har små möjligheter att forska om dessa uteblir. På så sätt undermineras vår förmåga att förstå och förklara vår omvärld och på sikt vår demokrati.

Det finns ingen empirisk anledning till att det ska vara så här. Det finns inga empiriska belägg för att andra områden bättre förklarar och förstår våra samhällsutmaningar eller att vi skulle vara mindre angelägna än andra områden. Det här handlar

om felprioriteringar i politiken, om en oförmåga eller ett ointresse av att förstå vad bra samhällsvetenskaplig och sociologisk forskning faktiskt kan bidra till.

Frågan är därför hur vi mer aktivt och framgångsrikt kan kommunicera denna snedfördelning till beslutsfattarna. Vi vet att sociologisk forskning bidrar till att förstå och förklara vårt samhälle, men hur får vi beslutsfattarna att förstå det?

Jag tror att vi bland annat – vid sidan av att fortsätta bedriva högkvalitativ forskning och utbildning – måste utveckla en *initierad och återkommande dialog* med relevanta beslutsfattare. Vi måste skapa och utveckla nya sätt att på ett pedagogiskt sätt berätta om vad vår forskning faktiskt bidrar till. Vi måste helt enkelt bli bättre på att förklara *varför* våra ämnen är livsviktiga och att en utarmning av sociologin och annan samhällsvetenskap skapar grogrund för ett samhälle som ingen vill leva i. Vi kan inte bara göra detta genom våra resultat och genom den kontakt vi redan har med våra samarbetspartner, utan vi måste få till ett samtal mellan vetenskapssamfundet och våra beslutsfattare. Men en sådan dialog blir inte bara till: den kräver aktivt lobbyarbete och en tydligt formulerad agenda för samhällsvetenskaperna och sociologin. En sådan agenda kan nog inte bara ge uttryck för att vi får för lite pengar. Vi måste förklara varför vi behöver mer pengar på ett sätt som blir begripligt för de politiker som har makten att fördela våra resurser. För tillfället finns mycket få sådana kanaler. Här tror jag att Sociologförbundet tillsammans med systerorganisationer inom andra ämnen och andra allierade absolut skulle kunna fungera som plattformar för en vidare initierad och återkommande dialog med sikte på att skapa en agenda som når fram och på sikt kan förändra den nuvarande snedfördelningen.

Den andra utmaningen har att göra med höga förväntningar. Vi utvärderas och jämförs ständigt, nationellt och internationellt men också internt, vi uppmanas att publicera oss i de bästa tidskrifterna eller på de bästa förlagen, att hela tiden söka externa medel och samarbeta med det omgivande samhället samtidigt som vi ska vara excellenta lärare. Jag skulle vilja påstå att vi gör allt detta, och väldigt ofta gör vi det på ett fantastiskt och framgångsrikt sätt, trots de usla finansieringsvillkoren – men detta kan också, som vi alla vet, skapa spänningar och oro.

En viktig uppgift är därför att hitta realistiska sätt att navigera och också hantera dessa förväntningar. Vi gör redan detta: vi stöttar varandra så gott det går runt om på alla våra institutioner. Men jag tänker att vi på våra institutioner behöver tänka lite mer strategiskt kring hur vi kan bli ännu bättre på att stödja varandra. Vi lever i en extremt konkurrensutsatt miljö och många gånger hinner vi inte med att fundera djupare kring hur vi kan skapa en forsknings- och utbildningsmiljö som vi alla faktiskt kan blomstra och växa i. Det finns dock en hel del goda exempel. Jag tror exempelvis på idén om att skapa gemensamma *forskningskulturer*, där olika empiriska, teoretiska och metodologiska områden har en självklar plats, men där själva kulturen uppmuntrar till gemensamma, kollegiala insatser. En forskningskultur handlar alltså inte bara om en fluffig strategi, den tar sig konkreta uttryck – den är en motståndstrategi för överlevnad. Det finns många goda exempel ute på institutionerna, till exempel gemensamma skrivretreater, kollegiala forskningsansökningsdagar, läspaneler där seniora forskare stödjer yngre forskare, inbjudna gäster, gärna från andra områden än våra egna, som

inspirerar oss att tänka i nya banor eller tala om konsten att skriva. Ni vet vad jag menar. Sådana aktiviteter – som vi alla känner igen, men kanske inte alltid har tid att genomföra eller delta i – stärker känslan av en *gemensam och kollegial forskningskultur*. Och den främjar nyfikenhet och en nyfikenhetsdriven forskning. Det kan till och med vara så att oväntade möten uppstår! En sådan gemensam forskningskultur hjälper oss att hantera långtgående förväntningar som grupp snarare än som individer: känslan av ensamhet och individuellt misslyckande minskar samtidigt som motståndet mot ett system som bygger på konkurrens och ganska extrem individualism ökar.

I detta sammanhang vill jag också ta upp de utmaningar som doktorander och nydisputerade forskare står inför. Denna grupp är avgörande för vårt ämnes överlevnad. Det är de som ifrågasätter och kritiskt utvecklar våra tankar och idéer. De är vår framtid. Men ändå är deras position osäker och många känner en stor otrygghet i systemet. Det verkar också som om allt fler unga väljer andra vägar än akademien, den är för osäker, och jag tänker att det är avgörande för ämnets utveckling att skapa förutsättningar för att de intellektuellt djärva över huvud taget ska vara intresserade av oss och senare också uppmuntra dem att stanna kvar inom akademien. Vi måste se till att erbjuda möjligheter för de unga att utveckla sin originalitet och sitt oberoende.

En tredje utmaning handlar om direkta hot. Sociologer möter direkta hot eller hat från individer eller grupper som tror och påstår att kritisk forskning och utbildning om till exempel genus, kriminalitet, migration eller klimatförändringar antingen är politiserade, falska nyheter eller något som undergräver deras världsbild. Trots att våra analyser är kollegialt granskade och ofta diskuterade i många olika sammanhang före publicering, så tycks intresset för att misstänkliggöra vår forskning vara fortsatt stort.

Det här är en farlig utveckling: farlig eftersom forskare faktiskt kan råka illa ut, men också därför att hot av olika anledningar kan begränsa vår frihet att forska om ämnen som i den offentliga debatten är polariserade. Det är också en farlig utveckling med tanke på risken för en alltför hård politisk styrning av det som vi ska forska och undervisa om. Vi, precis som många andra sociologer runt om i världen, möter dessa hot (i vissa länder har hoten övergått till handling) – och jag tänker att om vi här i Sverige vill verka för det internationella sociologförbundets målsättning, att främja och stödja en fri utveckling av sociologin, måste vi även fortsättningsvis ta hoten på allvar, men också stödja dem som utsätts. Vi – kollegor och akademiska ledare – behöver fortsatt tydligt tala emot den här utvecklingen. Inte bara i korridoren, utan med väl underbyggd sociologisk analys även i den offentliga debatten. Vi behöver också de där kanalerna jag talade om innan, för att på ett välargumenterat sätt förmedla vad en fri sociologisk forskning faktiskt bidrar till – för vår framtida demokrati. Vi kan också liera oss med andra vetenskapsområden och andra yrken, exempelvis journalistkåren, som har liknande erfarenheter och som vi kan kroka arm med. Vi gör det redan, men vi kan inte slå oss till ro. Det står helt enkelt för mycket på spel.

Det finns självklart fler utmaningar: jag tänker på juridifieringen av forsknings-etiken. Här finns redan i dag starka röster i debatten, inte minst sociologer. Ni har alla läst och följt debatten. Och kritiken av systemet har faktiskt bidragit till att en förändring med all sannolikhet kommer på plats. Det går alltså att förändra. En annan

utmaning handlar om den komplicerade frågan om hur mycket politikerna ska styra vilka områden vi ska forska om. Den utmaningen kan vi tala om länge. Det går att räkna upp fler. Jag nöjer mig med dessa.

Jag har med några få exempel beskrivit en del av de utmaningar och hot som vi sociologer står inför, och också hur vi möjligen kan formulera ett substantiellt motstånd. Vårt ämne är förmodligen bäst lämpat att navigera i dessa utmaningar. Vi kan genom våra begrepp, metoder och frågor analysera de mest komplexa skeenden och företeelser; vi har integriteten och också fantasin att även i framtiden främja och stödja en fri utveckling av sociologin. I den bemärkelsen är vi oslagbara. Men jag tror också att vi måste vara förberedda på att även fortsättningsvis *aktivt* möta alla de utmaningar och hot som vi och vårt ämne står inför, exempelvis genom att skapa kanaler till beslutsfattare, där vi kan förmedla en gemensam agenda som förklarar varför en fri sociologi behövs, genom att skapa gemensamma forskningskulturer och genom att tydligt tala emot dem som hatar.

Jag tänker också att vi möter dessa hot och utmaningar genom att vara här: genom att delta i alla de aktiviteter som anordnas i våra förbund, genom att ses och diskutera och se till att våra analyser blir ännu bättre. Och här har alltså Sveriges Sociologförbund, med dess ambitiösa mål och syften, en mycket viktig roll att axla, även i framtiden.

Med dessa ord säger jag tack för mig och önskar nästa styrelse stort lycka till!

Åsa Lundqvist

Avgående ordförande för Sveriges Sociologförbund

Referenser

- European Sociological Association (2024) Stadgar: <https://europeansociology.org/about-esa/governance/statutes>.
- International Sociological Association (2024) Stadgar: <https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/statutes>.
- Nordic Sociological Association (2024) Stadgar: <http://nordicsociologicalassociation.org/wp-content/uploads/2018/07/The-statutes-of-the-Nordic-Sociological-Association.pdf>.
- Sveriges Sociologförbund (2024) Stadgar: <https://www.sverigessociologforbund.se/stadgar>.
- V-Dem Institute (2024) *Democracy Report 2024. Democracy Winning and Losing at the Ballot*. https://v-dem.net/documents/43/v-dem_dr2024_lowres.pdf.
- Vetenskapsrådet (2024) *Vetenskapsrådets finansiering i siffror*, <https://www.vr.se/analys/svensk-forskning-i-siffror/vetenskapsradets-forskningsfinansiering-i-siffror.html>.
- Vetenskapsrådet (2023) *Forskningsöversikt 2023 Humaniora och samhällsvetenskap*, [https://www.vr.se/download/18.49a549b18529b243f3485d6/1674814091342/Forskningsöversikt%202023%20-%20Humaniora%20och%20samhallsvetenskap.pdf](https://www.vr.se/download/18.49a549b18529b243f3485d6/1674814091342/Forskningsoversikt%202023%20-%20Humaniora%20och%20samhallsvetenskap.pdf).

Anvisningar för författare

Sociologisk Forskning accepterar vetenskapliga artiklar för eventuell publicering på svenska, engelska, danska eller norska. Tidskriften tillämpar anonymiserad kollegial granskning (double blind peer review), vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är granskade av minst två andra forskare utanför tidskriftens redaktion. Sociologisk Forskning accepterar endast texter som inte tidigare publicerats och avvisar manuskript som samtidigt erbjudits annan tidskrift eller förlag. Inga avgifter tas ut för publicering i Sociologisk Forskning.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast kompletta manuskript. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskriptets författare ska följa Sociologiförbundets riktlinjer för samförfattande.
3. Manuskript registreras via Sociologisk Forsknings hemsida.
4. Manuskriptet ska vara skrivet i MS-Word med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med radbrytning. Manuskriptets omfång ska vara minst 4 000 ord och högst 10 000 ord, inklusive abstract/sammanfattning. Redaktionen tar endast emot manuskript via hemsidan.
5. Författare ska inte anges i manuskriptet. På manuskriptets första sida anges endast titel och antal ord.
6. En sammanfattning (abstract) om maximalt 175 ord, samt fem nyckelord ska bifogas.
7. En kort författarpresentation på ca 50 ord ska bifogas. Ange även din titel, vetenskapliga hemvist, samt postadress.
8. Eventuella noter placeras som fotnoter i manuskriptet. Slutnoter ska inte användas.
9. Tabeller, figurer och bilder ska både inkluderas i manuskriptet samt laddas upp i separata filer i sitt ursprungliga filformat.
10. Undvik förkortningar i den löpande texten. Eventuella förkortningar skrivs med punkt ("t. ex.", "m.fl.").
11. Vid användning av akronymer för organisationer, institutioner eller dylikt, skriv ut den oförkortade lydelsen första gången akronymen används i texten.
12. Vetenskapliga termer och begrepp bör i första hand översättas, till vedertagen svensk översättning.
13. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35). Vid flera refererade verk inom samma parentes, skriv: (Sontag 1977:35; Pilgrim & Rogers 1993:25). För litteraturhänvisningar till verk med fler än tre författare, skriv: (della Porta, Hänninen, Siisiäinen m.fl. 2015:79). För litteraturhänvisningar i vilka flera verk av samma författare anges, skriv: (Merton 1949, 1973, 1976).
14. För alla referenser i referenslistan för vilka det finns ett DOI-nummer registrerat, ska det numret anges i referensen (i den form som anges i exemplet för tidskriftsartiklar nedan).

Referenserna i referenslistan utformas på följande sätt

Bok: Durkheim, É. (2005[1897]) *Suicide. A study in sociology*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203994320>

Artikel: Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, revolution and ambivalence. The sexual life of three generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430. <https://doi.org/10.1177/000169939603900403>

Kapitel i bok: Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor. Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlsson.

Recensioner

Recensioner av sociologiska avhandlingar och annan relevant litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension ska vara minst 700 ord och högst 1 500 ord. En recensionsessä, det vill säga en recension där två eller fler böcker behandlas, ska vara högst 2 500 ord. Recensioner laddas upp via Sociologisk Forsknings hemsida.

Debatt och kommentarer

Debattinlägg ska vara högst 3 000 ord. Kommentarer till texter publicerade i tidskriften ska vara högst 1 000 ord och skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras ges alltid utrymme att svara på kommentarer. Debattinlägg och kommentarer laddas upp via Sociologisk Forsknings hemsida.

Redaktörerna har ordet – Sociologiska samtal behövs!

Christian Ståhl och Marcus Persson

Samverkan, hållbarhet och demokrati – Konstruktioner och förståelser av samhällsansvar i svenska lärosätens visions- och strategidokument

Ludvig Sunnemark & Fredrik Sunnemark

Johan Asplunds sociologi – Formen i fokus

Martin Holgersson

Solidarity in social policy – the extent of drain risk: A study focusing on the two dominant political blocs in Sweden

Jörgen Lundälv & Anita Kihlström

Prevalence of Work-Related Anxiety during the COVID-19 Pandemic – A Cross-Sectional Study

Anna Lindqvist & Roland Paulsen

Debatt: Eliterna och företagsekonomiseringen av Sverige

Recensioner

Torgny T. Segerstedts pris för 2022 och 2023

Pris för bästa avhandling för 2022 och 2023

Sociologförbundet har ordet: Kollegor!

Åsa Lundqvist

Sveriges Sociologförbund
Swedish Sociological Association

www.sociologiskforskning.se